

Қазақстан Республикасының -
жетекші оқу орны
Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университетінің
80 жылдығына арналады

А.А. Жайтапова, А.А. Картабаева

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН ДИСКУРСИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК (туризм мамандығы бойынша)

Оқу-әдістемелік құрал

Алматы, 2021

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ
ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ**
**АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Жайтапова Алтынай Альбековна
Картабаева Аяна Алгағалиевна**

**ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ
КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН ДИСКУРСИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК
(туризм мамандығы бойынша)**

Оқу-әдістемелік құрал

Алматы, 2021

ӘОЖ 811:80/81

ҚБЖ 81.2

Ж 21

*Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Республикалық оқу-әдістемелік кеңесінің оқу-әдістемелік бірлестігі ұсынған
(2021 жылғы 12 қаңтардың № 2 хаттамасы)*

Пікір білдірушілер:

Айтбаева Г.Д. – ф.ғ.к., Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің доценті

Қулахметова Г.А. – PhD, аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің доцент қызметін атқарушысы

Артықбаева А.Қ. – п.ғ.к., Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің профессоры

Жауапты редактор:

Қағазбаева Ә.М. – саяси ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ доценті

Жайтапова А.А., Картабаева А.А.

Ж 21 Шетел тілін оқытудағы кәсіби бағытталған дискурсивті құзыреттілік (туризм мамандығы бойынша). Оқу-әдістемелік құрал. Алматы, 2021 ж. – 248 б.

ISBN 978-601-270-504-1

Оқу-әдістемелік құралында кәсіби дайындық процесінде студенттердің дискурсивті құзыреттілігін дамыту мәселелері қарастырылады. Оқу құралының мазмұны зерттеу жұмыс барысында және «Кәсіби шетел тілі» пәнін оқыту нәтижесінде құрастырылған.

Оқу құралында «Кәсіби бағытталған дискурсивті құзыреттілік - қазіргі жоғары мектептің бакалавриатында шетел тілін оқытудың мақсатты бағыты ретінде» және «Туристік дискурсивті құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында «Кәсіби шетел тілі» пән сабақтарына арналған әдістемелік материал» бөлімдері бар.

Оқу құралы екі тілде дайындалған. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі теориялық материалдар кітаптың басы мен соңында берілген, және ортасында ағылшын тілінде әзірленген екі бөлімге ортақ әдістемелік тапсырмалар мен нұсқаулықтар бар. Бұл бөлімнің тек ағылшын тілінде берілуінің себебі, кәсіби шетел тіліне оқыту толығымен сол тілде жүргізіледі.

Бакалавриат студенттерін кәсіби-бағдарлы оқытуды жүзеге асыратын жоғары оқу орнындағы шет тілі оқытушыларына арналған, және әртүрлі деңгейдегі әдіскерлер, мұғалімдер, студенттер мен оқушыларға дискурсивті құзыреттілікті қалыптастыру және дамыту мақсатында қолдануға ұсынылады.

Оқу-әдістемелік құралындағы материалдар оқыту үрдісінде шығармашылық түрде қолдануға арналған.

ӘОЖ 811:80/81

ҚБЖ 81.2

ISBN 978-601-270-504-1 © А.А. Жайтапова, А.А., Картабаева, 2021

© «Полилингва» баспасы., 2021

КІРІСПЕ

Қазіргі білім беру кеңістігінде кәсіби білікті мамандарды даярлау міндеті ерекше өзекті болып отыр. Бұл маманнан өз қызметінің мақсаттарын өзі қоя білуі, оған жетудің жолдары мен құралдарын анықтап, және оны жүзеге асыра отырып, нәтижеге жетудегі жауапкершілікті де өз мойнына алу секілді бірталай міндеттерді талап етеді. Жоғары мектеп түлегі жұмыс орнында өз профилінің қызметін білуі міндетті, оны құруға, өзгертуге және дамытуға қабілетті болуы керек. Ол кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде шетел тілін білуді талап ететін осы қызметтің әлемдік стандарттары туралы хабардар болуы қажет. Қазақстан Республикасында шетел тілін жақсы іскерлік деңгейде меңгеру қажеттілігі елде шетелдік компаниялардың баршылығына байланысты. Онда ел азаматтары жұмыс істеп қана қоймай, сонымен қатар кез-келген жұмыс орнында жергілікті тұрғындардың мүдделерін білдіретін әлеуметтік бақылаушы болуға міндетті. Қазіргі уақытта шетел тілін білу мен оны практикалық тұрғыда меңгеру, бір жағынан, бәсекеге қабілеттіліктің кепілі, екінші жағынан, мемлекеттік қауіпсіздіктің факторы болып табылады.

Осыған сәйкес кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейін қалыптастыру бірінші орынға шығады. Оның құрамдас бөліктерінің бірі коммуникативті құзыреттілік болып табылады, өйткені кез-келген маман ақпарат алмасуға қатысады және басқалармен өзара әрекеттеседі. Кәсіби саладағы қарым-қатынас негізгі қызмет түрі болған жағдайда, коммуникативті құзыреттілік кәсіби білім берудің негізі болып табылады.

Осыған орай, құрамдас бөліктерінің бірі коммуникативті құзыреттілік болып табылатын кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейін қалыптастыру бірінші орынға шығады, өйткені кез келген маман ақпарат алмасуға қатысады және басқалармен өзара әрекеттеседі. Кәсіби қарым-қатынас процесінде маманның негізгі қызметі - құжаттармен жұмыс жасау, тұлғааралық диалог жүргізу және көпшілік алдында сөйлеу мүмкіндігі болып табылады. Қазіргі қарым-қатынас тұрғысынан қатысымдағы ең басты - қарым-қатынас серіктестерінің коммуникативті мақсаттарын білдіру

және оған қол жеткізу. Бірақ, тәжірибе көрсеткендей, мамандардың едәуір бөлігі кәсіби қарым-қатынас саласында коммуникативті байланыстар орнатуда қиындықтарға тап болады. Мұның басты себебі - шеттілді серіктестермен қарым-қатынас кезінде мінез-құлық ережелері мен іскерлік әңгіме мәдениетін білмеу, басқаша айтқанда, коммуникативті және мәдениетаралық құзыреттіліктің болмауы.

«Коммуникативті құзыреттілік» ұғымы әдетте оның құрамдас бөліктерінің жиынтығы арқылы қарастырылады. Қазіргі кезеңде зерттеушілердің көпшілігі коммуникативті құзыреттіліктің бөлігі ретінде әлеуметтік-мәдени, аймақтық, лингвоаймақтық, лингвистикалық, социолингвистикалық және дискурсивті компоненттерді ажыратады. Жоғары оқу орындарында шетел тілін оқытудың мемлекеттік білім беру стандарттарын, оқу бағдарламалары мен практикаларын талдау барысында қазіргі кезеңде жоғары оқу орындары бағдарламалары коммуникативті құзыреттілікті тиісті деңгейде қалыптастыруды қамтамасыз етпейтіндігін, оның себептері мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселелерінің теориялық және практикалық тұрғыдан жеткіліксіз әзірленуі, шетел тілін үйренуге бөлінетін сағаттардың аз саны, дискурсивті құзыреттілікті қалыптастыру бойынша оқу материалдары мен арнайы курстардың болмауы қазіргі кезеңде коммуникативтік құзыреттілікті тиісті деңгейде қалыптастыруды қамтамасыз етпейтіндігін көрсетеді.

Дискурсивті құзыреттілік - дамып келе жатқан коммуникативті қабілеттің маңызды компоненттерінің бірі. Құзыреттіліктің бұл түрін қалыптастыру дискурстың әртүрлі түрлерін және оларды құру ережелерін оқытуға негізделген. Дискурс теориясы саласындағы көптеген зерттеулерге қарамастан, бұл құбылысқа шетел тілдерін оқыту практикасында жеткілікті көңіл бөлінбейді. Қарым-қатынас, оның ішінде кәсіби бағытталған қарым-қатынас, дискурста кездесетін, ішінде экстралингвистикалық белгілерді қамтитын тілдік және тілдік емес білімнің тығыз өзара әрекеттесуіне негізделген. Оқу процесінде дискурсты қолдану студенттерге белгілі бір коммуникативті жағдай барысында басқа тіл мен мәдениетті

тасымалдаушылардың тілдік және тілдік емес мінез-құлқының үлгілерімен таныстыруға мүмкіндік береді.

Зерттеулердің алуан түрлілігіне қарамастан, болашақ мамандарды шеттілдік кәсіби-бағдарланған қарым-қатынас жасауға оқыту кезінде дискурсивті құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі көптеген себептерге байланысты, оның ішінде әртүрлі мамандықтар бойынша кәсіптік даярлау процесінде студенттердің дискурсивті құзыреттілігін дамыту мәселелерін шешуге бағытталған әдістемелік және оқу-әдістемелік құралдардың болмауына байланысты тиімді шешілмейді. Сипатталған жағдайды жақсарту мақсатында «Шеттілдік білім беру жағдайында кәсіби туристік дискурсивті құзіретті қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері» атты зерттеу негізінде біз шетел тілін оқыту процесінде «5B090200-Туризм» мамандығы студенттерінің дискурсивті құзыреттілігін дамыту бойынша оқу-әдістемелік құрал дайындадық.

Оқу құралында «Қазіргі жоғары мектептің бакалавриатында шетел тілін оқытудың мақсатты бағыты ретінде кәсіби бағытталған дискурсивті құзыреттілік» бөлімі және «Туристік дискурсивті құзыреттілікті қалыптастыру үшін «Кәсіби шетел тілі» дисциплина сабақтарына арналған әдістемелік материал» бөлімі бар.

Бұл оқу құралының бірінші бөлімінің мазмұны «Туризм» мамандығы бойынша бакалавриатта тілдік емес университетте «Шетел тілі» пәнін оқытуды ұйымдастыру үшін маңызды теориялық материалды қамтиды. Бұл бөлім жеті бөлімшеден тұрады: «Дискурс түсінігі, оның шетелдік тілінде білім беру жүйесіндегі мағыналары мен түрлері»; «Дискурс түрлері: ауызша және жазбаша дискурс»; «Шетел тілінде кәсіби-бағытталған қарым-қатынас - әдістемелік категория ретінде»; «Коммуникативті құзыреттілік - студенттердің дискурсивті қабілеттерін дамыту факторы ретінде»; «Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік - шетел тілін оқытудың мақсаты ретінде»; «Дискурсивті құзыреттілік - коммуникативті құзыреттіліктің құрамдас бөлігі ретінде»; «Туристік дискурсивті құзыреттілік және оның шетел тілін оқыту процесінде қалыптасуы».

Осы бөлімнің әр бөлімшесі оны оқып-үйренушіге оқу құралының материалы туралы білімі мен түсінігін арттыруға көмектесетін тапсырмалармен аяқталады. Бірінші бөлімде тұжырымдамалық және нақты ақпарат қаралатындығына байланысты, бірінші бөлімнің әрбір бөлімшесінің соңындағы тапсырмалар зерттелген терминологияны, нақты фактілерді (нақты білімді) немесе қаралған санаттар мен жалпы ұғымдарды, принциптерді, теориялар мен модельдерді (тұжырымдамалық білімді) білуді талап етеді. Тапсырмалар келесі деңгейлерде беріледі:

- оқылатын ақпаратты есте сақтау және жаңғырту;
- оқылатын ақпаратты түсіну;
- оқылатын ақпаратты қолдану;
- оқылатын ақпаратты талдау.

Екінші бөлімде келесі тақырыптар бойынша он сабаққа арналған материалдар бар: «Travelling and transportation» (саяхат және көлік), «At the airport» (әуежайда), «International signs» (халықаралық белгілер), «Travel agency» (туристік агенттік), «Arrival and departure» (келу және кету), «Holidays» (демалыс), «Culture and traditions» (мәдениет және дәстүрлер), «Cities and sightseeing» (қалалар мен көрнекті орындар), «At the hotel» (қонақ үйде), «At the restaurant» (мейрамханада). Бұл бөлімнің әдістемелік материалы студенттердің білімді қалыптастыруға, есте сақтауға, түсіндіруге және қолдануға арналған тапсырмалардың әртүрлі формаларын қамтиды. Әр сабақтың материалына (Glossary) (глоссарий), Warming up (қыздыру жаттығулары), Vocabulary (лексика), Speaking (сөйлесім), Reading (оқылым), Grammar activities (грамматика тапсырмалары) кіреді.

Оқу құралы бакалавриат студенттерін кәсіби бағытталған оқытуды жүзеге асыратын университеттегі шетел тілі оқытушыларына арналған. Оны студенттер мен оқушылардың дискурсивті құзіреттілігін қалыптастыру және дамыту үшін әдіскерлер, оқытушылар, әртүрлі деңгейдегі мұғалімдер қолдана алады. Оқу құралында ұсынылған материалдар оқу пәні мен бағдарламаның нақты жағдайын ескере отырып шығармашылық қолдануға арналған.

Бөлім 1. КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН ДИСКУРСИВТИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ҚАЗІРГІ ЖОҒАРЫ МЕКТЕП БАКАЛАВРИАТЫНДА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ МАҚСАТТЫ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ

1.1. ДИСКУРС ТҮСІНІГІ, ОНЫҢ ШЕТЕЛДІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МАҒЫНАЛАРЫ МЕН ТҮРЛЕРІ

«Кәсіби бағытталған дискурсивті құзыреттілік - қазіргі жоғары мектеп бакалавриатында шетел тілін оқытудың мақсатты бағыты ретінде» бөлімінің бұл бөлігі екінші бөлімде ұсынылған «Кәсіби шетел тілі» курсының практикалық сабақтарының әдістемесін дұрыс түсіну үшін қажетті негіз болып табылады. Сондықтан мұнда келесі теориялық мәселелер қарастырылады:

- 1) термин мен ұғымның тарихы;*
- 2) дискурс феноменін зерттеушілер;*
- 3) ұғымның мәнін түсіндіру, анықтамалардың алуан түрлілігі;*
- 4) «дискурс және мәтін» екі ұғымының өзара байланысы;*
- 5) дискурс түрлері.*

Бұл бөлім «дискурс» ұғымының авторлық анықтамасымен, курста қолданылатын дискурс түрлерін бөлумен және зерттелген материалды игеру сапасын өзінше тексеруге арналған тапсырмалармен аяқталады.

«Дискурс» ұғымы қазіргі уақытта ғылыми және публицистикалық әдебиеттерде жиі қолданылады. Бұған қоса, термин әртүрлі, кейде бірін-бірі жоққа шығаратын мағыналарда қолданылады. Дискурс ұғымын қолданудың осындай жан-жақты болуының себептерінің бірі - әр түрлі тілдердегі «дискурс» сөзінің полисемиясы болып табылады. Бұл оны шындықтың әртүрлі деңгейлеріндегі құбылыстарды сипаттау үшін тең дәрежеде қолдануға мүмкіндік берді.

«Дискурстың» нақты және жалпыға бірдей танылған анықтамасы жоқ. Бұл оның пікірталас және қайшылықты сипатын көрсетеді. Ұзақ уақыт бойы «мәтін» және «дискурс» ұғымдары

теңдестіріліп қарастырылған. Егер алдымен дискурс тіл, сөйлеу, мәтін, диалог және стиль туралы пікірталастарда қолданылса, қазір іскерлік дискурс, тарихи, құқықтық және т. б. ұғымдармен қатар жүреді..

Дискурс терминін алғаш рет американдық лингвист Зеллиг Харрис 1952 жылы жарық көрген «Дискурс-талдау» мақаласында қолданған. Бұл мақалада енгізілген «дискурс-талдау» ұғымы дискурстағы ақпаратты қолдануды зерттеу әдісі ретінде пайдаланылды. Екі онжылдықтан кейін бұл тұжырымдама нақтыланды, тіл мен сөйлеуді қарама-қарсы қою арқылы дискурстың сөзден гөрі «сөйлеуге» көбірек жақын екені және сонымен бірге дәстүрлі лингвистикалық әдістердің көмегімен барынша ресми екені, сондықтан барынша тілдік екені дәлелденді (Harris, 1952).

Дискурс «дискурсивті практика» мағынасында сөйлеуді сипаттайды. Оның кімге тиесілі екенін анықтайды, өйткені зерттеушілерді дискурс емес, келесі параметрлердің кең жиынтығымен қалыптасатын түрлері қызықтырады: таза тілдік ерекшеліктер, стилистикалық ерекшеліктер, сонымен қатар тақырыптың ерекшеліктері, сенім жүйелері, ойлау тәсілдері және т. б.

«Кругосвет» онлайн энциклопедиясына сәйкес, дискурс термині Ю.Хабермастың есімімен байланысты. Ол дискурсты зерттеушінің субъективизмінен тазартылған шындықты объективті талдауы жүретін нақты диалог, ерекше қарым-қатынас ретінде түсінген. Бұл мағынада «дискурс» - бұл әлеуметтік шындықтан, дәстүрлерден, беделден, коммуникативті тәртіптен және т. б. босатылған және қарым-қатынасқа қатысушылардың көзқарастары мен әрекеттерін сыни талқылау мен негіздеуге бағытталған коммуникацияның ерекше түрі (https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html).

Үлкен социологиялық түсіндірме сөздікте дискурстың анықтамасы кең мағынада «белгілі бір дәуірдің идеологиясын немесе ойлау жүйесін көрсететін ауызша немесе жазбаша көріністердің жиынтығы» болса, ал тар мағынада «ғылыми немесе кәсіби тіл» ретінде берілген (Джери Дж., 1999).

Тілді қолдану механизміне әлеуметтік-мәдени факторлардың әсері тұрғысынан белгілі еуропалық ғалым Т.А. Ван Дейктың еңбектері ерекше қызығушылық тудырады. Ол мәтін лингвистикасының негізін қалаушылардың бірі болған. Оның еңбектерінде лингвистикалық прагматика, мәтінді түсіну және қалыптастыру, бұқаралық ақпарат құралдарында тілдің қызметі туралы зерттеулер бар. Т. А. Ван Дейк дискурс түсінігін кең және тар мағынада ажыратады. Кең мағынада ол дискурсты сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы коммуникативті оқиға ретінде түсінеді. Оған сөйлеу және жазу, вербалды және вербальды емес компоненттер кіреді. Әдеттегі мысалдар – досыңызбен күнделікті сөйлесу, дәрігер мен пациент арасындағы диалог. Тар мағынада дискурс ауызша «мәтін» немесе «сөйлесу» деп түсінілед» (Ван Дейк Т.А., 1989).

Дискурс – бұл лингвистикалық әдебиетте ХХ ғасырдың 60-70 жылдарында пайда болған және 80-ші жылдары Э. Бенвенист оны өз шығармаларына енгізген кезде лингвистер арасында жалпы мақұлданып, қолданысқа енген лингвистикалық термин. «Дискурс» («Le discours») сөзі «сөйлеу» дегенді білдіреді. «Дискурс» ұғымы тілдің динамикасын, оның көп өлшемділігін, көптүрлілігін, тілдік әртүрлілігін көрсетеді. Бұл «грамматика», «лексика», «мәтін» түрінде өмір сүрмейтін «ерекше әлем». Демек, оның сипаттамаларының, анықтамаларының көптігі осыдан көрінеді. Дискурс құрылымында барлық тілдік деңгейлерді байқауға болады. Дискурс қарапайым, тұрмыстық және іскерлік, кәсіби және т.б. болады. Дискурс өзін коммуникативті жағдайда көрсетеді (Бенвенист Э., 1974).

В.Е. Чернявская ағылшын-американдық лингвистикалық дәстүрде қабылданған осы ұғымның анықтамасын береді. Онда дискурс диалог ұғымымен, яғни ауызша қарым-қатынас ұғымымен теңдестіріліп айқындалады. В.Е. Чернявская «Дискурс - бұл тілді ерекше пайдалану ... ерекше ментальдылықты, ... ерекше идеологияны білдіру үшін тілді пайдалану. Ал тілді ерекше қолдану тілдің кейбір ерекшеліктерін, сайып келгенде, арнайы грамматика мен арнайы лексиканы, өзінің ерекше «менталды әлемін» жандандыруға әкеледі (Чернявская В.Е., 2006). Демек, дискурс: саяси, туристік, құқықтық, медициналық, жарнамалық;

нәсілдік, кеңестік, т.б. болады. Дискурс деп нақты коммуникативті оқиға және тақырыптық байланысты мәтіндер жиынтығын атайды.

«Дискурс» ұғымы, мәтінді дискурсивті талдау, дискурстың жанрлары және оның сипаттамалары көптеген зерттеушілердің зерттеу нысаны болды: М.Л. Макаров (Макаров М.Л., 2003, 64-65 б.), В.Е. Чернявская (Чернявская В.Е., 2006); Г.Н. Манаенко (Манаенко Г.Н., 2003, 26-40 б.), Н.Д. Артюнова (Артюнова Н.Д., 1990) К.Ф. Седов (Седов К.Ф., 2004), Г.Г. Буркитбаева Буркитбаева Г.Г., 2005, 97-105 б.), Б.А. Ахатова (Ахатова Б. А., 2006) және басқалар.

Дискурстың ситуациялық түсінігі «Лингвистикалық энциклопедиялық сөздікте» ашылады. Онда *«дискурс» экстралингвистикалық-прагматикалық, әлеуметтік-мәдени, психологиялық және басқа факторлармен бірге үйлесілген мәтін* ретінде анықталады. Дискурс - бұл «өмірге енген» сөйлеу және қарым-қатынасқа қатысушылар арасындағы ақпарат ағынының қозғалысы (<http://lingvisticheskiy-slovar.ru/description/diskurs/168>).

Г.А. Орлов дискурсты мағыналық және құрылымдық жағынан салыстырмалы түрде аяқталған ауызша немесе жазбаша сөйлеу шығармасы түрінде шығарылған табиғи сөйлеу категориясы ретінде қарастырады. Оның ұзындығы әр түрлі болады: синтагматикалық тізбектенген жеке мәлімдемеден (сөйлемнен) мазмұнды тұтас шығармаға дейін (әңгіме, сипаттама, нұсқаулық, дәріс және т.б.) (Орлов Г.А., 1991). «Дискурс» ұғымы толықтық, тұтастық, байланыстылық және т.б. параметрлерімен сипатталады. Ол бір мезгілде процесс ретінде (әлеуметтік-мәдени, экстралингвистикалық және коммуникативтік-ситуациялық факторлардың әсерін ескере отырып) және тіркелген мәтін түріндегі нәтиже ретінде қарастырылады.

Кез-келген сөз (речь) мәтіндік кодтауға келмейді және кез-келген мәтінді «дыбыстап айтуға» болмайды. Сондықтан дискурс сөзінің мағынасы өте кең, былайша айтқанда, айтылғанның және жазылғанның бәрі дискурс болып табылады, яғни, кез-келген (дыбыстық немесе графикалық) көріністегі сөйлеу әрекетін білдіреді. Мәтін тар мағынада «белгілі бір материалдық

тасымалдаушыда сызба жазу арқылы бекітілген тілдік материал» деп түсініледі. Осылайша, сөйлеу (речь) және мәтін терминдері оларды біріктіретін жалпы дискурсқа қатысты болады» (<http://www.my-luni.ru/journal/clauses/129/>).

В.Г. Борботько «дискурс - бұл мәтін, бірақ тілдің коммуникативті бірліктерінен, сөйлемдерден және олардың бірлестіктерінен тұратын, үздіксіз мағыналық байланыста болатын, оны тұтас білім ретінде қабылдауға мүмкіндік беретін мәтін» деп санайды. Ол мәтіннің әрдайым дәйекті сөйлеу, яғни дискурс емес екенін баса айтады. Мәтін – дискурстан гөрі жалпы түсінік. Дискурс әрқашан мәтін болып табылады, бірақ әр мәтін дискурс болмайды. Дискурс - мәтіннің ерекше түрі (Борботько В.Г., 1981).

Шетел тілдерін оқытудың теориясы мен практикасы үшін дискурсты белгілі бір тұжырымның шеңберімен шектелмейтін, белгілі бір экстралингвистикалық параметрлерге ие, спикер, тыңдаушы, олардың жеке және әлеуметтік сипаттамалары, әлеуметтік жағдайдың басқа аспектілеріне ие күрделі сөйлеу туындысы деп түсіну маңызды. Тіл мен дискурсты салыстыра отырып, тілдің өзі әмбебап екенін және дискурстың анықтамасы бойынша арнайы екенін түсінуге болады (Картабаева А.А., 2016).

Дискурс динамикалық процесс бола отырып, сөйлеудің барлық функционалды ерекшеліктерін, прагматикалық, экспрессивті және танымдық қасиеттерін көрсетеді. Дискурс әрдайым қозғалыста. Зерттеуші О.Г. Ревзина (Ревзина О.Г., 1999, 33-37 б.) біз кесте түрінде ұсынатын дискурстың кейбір құрылымдық компоненттерін анықтап көрсеткен (1-кесте).

1-кесте-дискурстың құрылымдық параметрлері

Параметрлер	Параметрді таңдау негіздемесі	Түсіндірме мысалдар
1. Дискурсты өндіру және қолдану	Тілдік қоғамның әрбір мүшесі дискурстың материалдық субстанциясына өзінің тілдік тәжірибесімен үлес қосады және тілдік қоғамның әрбір мүшесі дискурстың тұтынушысы болып табылады.	Қарым-қатынасқа түсуі мүмкін рөлдерді білу, бастапқы және қайталама сөйлеу жанларын және оларға сәйкес сөйлеу тактикасы мен сөйлеу стратегиясын білу.

<p>2. Коммуникативтік қамтамасыз ету</p>	<p>Дискурс «хабарлама жолдарымен» - қатысым арналарымен өтеді. Олар: әмбебап, әрі сақтаудың ең осал жері – ауызша арна. Одан кейін өркениет тарихында пайда болған уақытына сәйкес хат, радио, теледидар, интернет арналары.</p>	<p>Дискурсты сақтау әдістері коммуникативтік қамтамасыз етумен байланысты. Бір жағынан, бұл есте сақтау. Ол адамның ең маңызды танымдық қабілеті болып табылады. Екінші жағынан, өркениет тарихынан мәлім папирус, саз, қайың қабығы, қағаз, түрлі электронды құралдар сияқты «дискурсты сақтаушылары» жатады.</p>
<p>3. Дискурсивті формациялар (дискурс түрлері).</p>	<p>Дискурсивті формациялар дискурстың коммуникативті және танымдық компоненттерінің қиылысында қалыптасады. Дискурсивті формациялар бір-бірімен өзара байланысты, олар коммуникативті және когнитивті белгілерге, қолданылатын жанрларға сәйкес келеді.</p>	<p>Коммуникативті компонент тіл тасымалдаушыларына – тілдік түрлғаларға дискурс барысында ұсынылатын мүмкін позициялар мен рөлдерді қамтиды. Танымдық компонентке дискурсивті хабарлама құрамындағы білім жатады.</p>
<p>4. Интертекстуалды өзара әрекеттесу.</p>	<p>Интертекстуалдылық дискурстың онтологиясына кіреді, Ол дискурсивті формациялардың тұрақтылығы мен өзара өткізгіштігін қамтамасыз етеді.</p>	<p>Уақыт өте келе дискурсивті формацияның тұрақтылығы, ұлғаюы және алға жылжуы тілдік интертекстердің арқасында іске асырылады.</p>

Лингвистер үшін ауызша және жазбаша дискурстарды ажырату маңызды, себебі олардың құрылымында айырмашылықтар бар. Ауызша дискурс үлкен лексикалық және грамматикалық өзгергіштік қасиетіне ие, мұнда просодия (дұрыс дыбыстау) маңызды рөл атқарады. Жазбаша дискурстың

құрылымында өзіндік ерекшеліктер бар; тыныс белгілер (пунктуация) бұл процесте маңызды рөл атқарады. Жазбаша дискурста тыныс белгілерін қолдану, сондай-ақ ауызша дискурстағы просодия сөйлеу ырғағын, оны оқырмандар мен тыңдаушылардың қабылдауын айқындайды.

Зерттеуші П.В. Зернецкий сөйлеу әрекеті кеңістігінің төрт өлшемді моделін ұсынады. Оның координаттары сигматика, семантика, прагматика және синтактика болып табылады. Бұл дискурстың коммуникативті күшінде дәлелдеу, ынталандыру, прагматикалық және жинақтау күштерінің бірлігін көруге мүмкіндік береді (Зернецкий П.В., 1990, 60-68 б.).

Зерттеуші В.И. Карасик (Карасик В.И., 2000, 5 б.) таңдалған ғылыми тәсілге байланысты дискурстардың түрлерін жан-жақты қарастырған. Ол дискурсты прагмалингвистика тұрғысынан қарым-қатынасқа қатысушылардың интерактивті қызметі, байланыс орнату және қолдануы, эмоционалды және ақпараттық алмасуы, бір-біріне әсер етуі, тез өзгеретін коммуникативті стратегиялардың өзара әрекеттесуі және олардың қарым-қатынас практикасындағы вербалды және вербалды емес көріністері, олардың айқын және жасырын мазмұнының бірлігі, коммуникативті қозғалыстарды анықтау арқылы қарастырады. Психолінгвистика тұрғысынан В.И. Карасик дискурсты тілдік тұлғалардың элеуметтік-психологиялық түрлерін, рөлдік көзқарастар мен рецепттерді ескере отырып, сөйлеуді қалыптастыру және оны түсіндіру процестерінде ішкі кодтан сыртқы вербализацияға ауысуды дамыту ретінде қарастырады.

В. И. Карасик ғылыми дискурстың стратегияларын, жанрларын, тақырыптарын, әр түрлі өлшемдер бойынша жеке және институционалдық дискурстардың айырмашылықтарын, институционалдық қарым-қатынас түрлерінің шекараларын анықтай отырып, оның типологиясына тоқталады. Ол саяси, дипломатиялық, әкімшілік, құқықтық, педагогикалық, діни, әскери, медициналық, іскерлік, ғылыми, жарнамалық, сахналық және т. б. институционалды дискурстың түрлерін анықтайды. Ол, мысалы, дискурстың жеке және институционалдық түрлерін бөлу зерттеушілердің алдына көптеген сұрақтар қоятынын атап

өтті. Мысалы, «өздігінен дамып келе жатқан топтардағы қарым-қатынас дискурстың қандай түріне жатады деген сұрақ даулы болып табылады. Ондай топтарға келесілерді жатқызуға болады: пойыз купесіндегі жолаушылар, кезекте тұрған сатып алушылар, виза алу үшін елшіліктің алдында тұрған азаматтар және т. б. Дискурстың бұл түрлері жеке (персоналды) дискурсқа жатпайды және анықтамасы бойынша институционалды қарым-қатынасқа жатпайды» (Карасик В.И., 2000, Б.16).

Дискурс категориясы - коммуникативті лингвистикадағы негізгі ұғымдардың бірі. Бұл термин тек айтылу нұсқаларын ғана емес (бірінші немесе екінші буынға баса назар аудара отырып), сонымен қатар көптеген ғылыми түсіндірулерге мүмкіндік береді. В.С. Григорьеваның (Григорьева В. С., 1998, 99-100 б.) пікірі бойынша дискурс тілдік бірлік ретінде әмбебап және ерекше белгілермен сипатталады. Оларды біз кесте түрінде ұсына аламыз (2-кесте).

2-кесте - Дискурстың әмбебап белгілері және олардың көрінісі

№	Әмбебап ерекшеліктері	Дискурс белгілерінің көрінісі
1	Дискурстың тұтастығы	Оның компоненттерінің үздіксіз семантикалық байланысында көрінеді
2	Дискурс байланысы	Дискурсивті континуалдылықта көрінеді
3	Дискурстың хронотоптығы	Ол кеңістіктік және темперамент қатынастарын бейнелеу мен қабылдауда көрінеді және негізінен етістіктер мен нақыл сөздер арқылы жүзеге асырылады
4	Дискурстың ақпараттылығы	Ақпарат алмасуда көрінеді
5	Интерсубъективтілік және интенциялық (ниет)	Дискурстың адресаты кез-келген коммуникативті рөлі бар тілдік тұлға бола алады, оған дискурстың авторымен сөйлеу әсері бағытталған
6	Дискурстың процедуралық сипаты	Ол вербалды және вербальды емес семиотикалық жүйелер арқылы қызметті өзара үйлестіру процесінде көрінеді
7	Дискурс кеңістігінің шектілігі мен ішкі бөлінуі	Ол әртүрлі коммуникативті мәртебенің сөйлеу әрекетінің бірліктерінен, әртүрлі векторлары бар сөйлеу-ойлау күштерінен және дискурстың адресатына бағытталуынан тұрады

8	Дискурстың интертекстуалдылығы	Дискурстың пайда болуы мен түсінігі көбінесе ергеректе жасалған басқа адамдардың сөйлеу әрекеттерінің жазбаша түрінде жазылған тілдік жадқа байланысты
9	Дискурстың беделі мен прецеденттілігі	Ол мақал-мәтелдерді, қанатты сөз тіркестерін, дәйексөздерді, белгілі тұлғалардың пікіріне сілтемелерді қолдануда көрінеді. Авторлардың танылған беделді адамдарға сүйенетіндігі көрінеде
10	Нәтиженің шартты түрде белгіленген шектерде полиинтер-претирленуі	Ол формальды макро - мен микроқұрылымды және басқа да бірқатар функцияларды сақтай отырып, әртүрлі мазмұнды толтыру мүмкіндігінде көрінеді

«Дискурс» ұғымының мәнін әр түрлі анықтамалармен қарастыру мәселесі бойынша белгілі бір қорытынды пікірді филология ғылымдарының докторы, РФА (Ресей Ғылым Академиясы тіл білімі институтының жетекші ғылыми қызметкері, ММУ (Мәскеу Мемлекеттік Университеті) профессоры А.А. Кибрик берді. Ол қазіргі уақытта қоғамда «дискурс» термині екі мағынада: классикалық және постмодерндік мағынада қолданылатынын көрсетеді. Бірінші классикалық мағынада «Дискурс - бұл тілдік белсенділік процесінің және оның нәтижесі, яғни мәтіннің бірлігі. Дискурс мәтінді өзінің құрамдас бөлік ретінде қамтиды. Мәтін - тілдік қызмет барысында пайда болатын статикалық объект. Бұл жазбаша мәтін болуы мүмкін. Яғни графикалық таңбалардың реттілігі. Немесе ауызша мәтін – мысалы, магниттік тасымалдаушыда басылған акустикалық сигнал болау мүмкін. Дискурс, мәтіннің өзінен басқа, оны құру және түсіну процестерін де қамтиды» (Кибрик А.А., 2003, б.4). Екінші мағынада «дискурс» ұғымын қолдану дәстүрін француз постструктуралистері 1960 жылдары бастады және дискурс ұғымының бұл қолданысын қазіргі уақытта бұқаралық ақпарат құралдары пайдаланады. «Бұл қолданыста дискурс ойлаудың қандай да бір бейнесін, идеологияны және оның ауызша қалай берілетіндігін білдіреді» (Кибрик А.А., 2020).

Біздің оқу құралында лингвистикалық компоненті бар пәнді оқытудың әдістемелік сұрақтарының мақсатты бағдарлануына сәйкес біз дискурстың келесі анықтамасына негізделеміз:

дискурс – бұл белгілі бір қарым-қатынас жағдайында қандай да бір тақырыптағы экстралингвистикалық факторлармен бірлескен сөйлеу актісі көмегімен берілетін коммуникативті оқиға. Дискурстың түрлік жіктеу жүйесінен біз үшін «нақты тілдік өзара іс-қимыл» феноменінің (А.А. Кибрик, 2003, б. 4) ауызша және жазбаша формаларға бөлінуі маңызды болып табылады.

Сонымен, біз «дискурс» ұғымын көп қырлы, полисемантикалық, қасиеттері мен сипаттамалары бойынша екіұшты екенін толық мойындаймыз. Дискурс - танымдық-семантикалық, прагма-коммуникативтік құбылыс. Когнитивті-семантикалық құбылыс ретінде ол жақтаулар, ұғымдар, психикалық схемалар түрінде зерттеледі. Прагма-коммуникативті құбылыс ретінде ол адамдар арасындағы қарым-қатынастағы коммуникативті акт ретінде қарастырылады. Дискурстың әртүрлі анықтамалары, классикалық тәсіл аясында, тұтастай алғанда, жоққа шығарылмайды, керісінше бір-бірін толықтырады, оның көп аспектілігі мен көп өлшемділігін көрсетеді.

Қарастырылған терминологияны, тұжырымдамалық және нақты ақпаратты түсіну мен білудің дұрыстығын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалар

1. «Дискурс» терминінің пайда болу тарихы мен ұғымның ғылыми контекстке енуімен байланысты ғалымдарды атаңыз (жандандыру деңгейі).

2. Дискурс феноменін зерттеушілердің тізімін жасаңыз (жандандыру деңгейі).

3. Мәтіннен «дискурс» ұғымының анықтамаларын таңдаңыз (жандандыру деңгейі).

4. Әр түрлі ғалымдардың анықтамаларының айырмашылықтары мен ұқсастықтарын анықтаңыз (талдау деңгейі).

6. «Дискурс» ұғымының анықтамасын өз сөзіңізбен жазыңыз (түсіну деңгейі).

7. «Мәтін» ұғымының анықтамасын өз сөзіңізбен жазыңыз (түсіну деңгейі).

8. Дискурс пен мәтіннің сипаттамаларын салыстырыңыз (талдау деңгейі).

9. Дискурс түрлерінің кестесін жасаңыз (түсіну деңгейі).

10. Туристік дискурсқа мысалдар келтіріңіз (түсіну деңгейі).

11. Зерттелген мәтінді дискурс ретінде сипаттаңыз (қолдану деңгейі).

1.2. ДИСКУРСТЫҢ ТҮРЛЕРІ: АУЫЗША ЖӘНЕ ЖАЗБАША ДИСКУРС

Оқу құралының бірінші бөлімінің осы бөлігінде:

1) *дискурстың түрлері;*

2) *ауызша дискурстың ерекше сипаттамалары;*

3) *жазбаша дискурстың ерекше сипаттамалары;*

4) *ауызша және жазбаша дискурс арасындағы елеулі айырмашылықтар;*

5) *ой (мысленный) дискурсының өзіндік ерекшеліктері.*

Бұл бөлім зерттелген материалды игеру сапасын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалармен аяқталады.

Кез келген табиғи феномен сияқты дискурсты зерттеу кезінде дискурстың жіктелуі, типтері мен түрлері туралы мәселе туындайды. Бұл саладағы ең басты шектеу – ауызша және жазбаша дискурстарды қарама-қарсы қою. Бұл шектеу ақпаратты беру арнасымен байланысты. Ауызша дискурс кезіндегі арна – акустикалық, жазбаша дискурс кезінде – визуалды болып келеді. Кейде тілді пайдаланудың ауызша және жазбаша формалары арасындағы айырмашылық дискурс пен тест арасындағы айырмашылыққа теңестіріледі. Алайда екі түрлі қарсылық негізсіз.

Бірнеше мың жыл бұрын тілдің жазба формасы сөйлеуші мен адресат арасындағы қашықтықты – кеңістікте де, уақыт шеңберінде да өту тәсілі ретінде пайда болды. Мұндай қашықтықты игеру ерекше технологиялық өнертабу – саз тақтайшасын, папирусты, қабықты және т.б. ақпаратты физикалық тасымалдауышты жасау арқылы ғана мүмкін болды. Технологияның одан әрі дамуы тіл формалары мен дискурсты тасымалдайтын анағұрлым күрделі түрлерінің пайда болуына әкеліп соқтырды – телефон арқылы сөйлесу, радиохабар тарату,

пейджер мен автоматты жауап қайтарғыштың көмегімен сөйлесу, электрондық пошта, әлеуметтік желілерде хат алмасу, Skype қоңырауы және т.б.

Көптеген ғасырлар бойы жазба тілі ауызша тілге қарағанда үлкен беделге ие болғанына қарамастан, ауызша дискурс – тілдің бастапқы, іргелі түрі, ал жазбаша дискурс ауызша дискурстың туындысы болып табылатыны анық. XIX ғ. лингвистер ауызша тілдің басымдығын мойындады. Ауызша және жазбаша дискурсты тілдің баламалы түрлері ретінде нақты салыстыру тек 1970 жылдары басталды (https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html).

Адамдардың толыққанды қызметі қарым-қатынаспен ажырамас байланысты. Біздің болмысымыздың диалогтық табиғаты біздің өмір сүруіміздің басты белгісі және шарты болып табылады. Тұлғааралық коммуникацияның ауызша дискурсы біздің бүкіл күнделікті болмысымызды қамтиды және адамның өзара қарым-қатынасын, сезім әлемін, коммуникативтік мінез-құлқын, әлеумет мүшелерінің ниеттері мен ұмтылыстарын көрсетеді. Көркем коммуникацияның жазбаша дискурсы ғылыми ойдың таңбасы саналады, және сол тұлғааралық қарым-қатынастың өзіндік түрі болып табылады, себебі автор әлемі және осы әлемді бейнелейтін мәтін хабарлама жіберушінің атынан сөйлейді, сұхбаттасушы рөлін атқарады.

Әрбір әңгіменің өзінің кеңістіктік-уақыттық сипаттамалары бар, яғни ол нақты контексте өтеді және өзінің онтологиялық ақиқатын құрайды. Диалогте жалпы мағыналық өрісте, заттарды, оқиғаларды белгілеу және ұғыну тұрғысынан екі тұлғаның бір-біріне хабарлама бағдарлау үдерісі орын алады. Ауызша дискурс үшін дауыс модуляциясы, интонация, бейвербалды белгілер, бет әлпеті ерекше мәнге ие. Бұл өз ретінде осы коммуникация актісінің тиімділігіне және қатынастардың дамуына әсер етеді. Тіркелген таңбаның арқасында жазбаша дискурста адресатқа сансыз кеңістіктік-уақыт үндеуі болуы мүмкін. Жазбаша дискурс көрінетін және сезілетін зат ретінде сипатталады және дереу жауап беруге бағытталмаған, бірақ болашақтың көптеген

контекстеріне бағытталған және олардың барлығы мәтін жазылған өрістен уақыт пен қашықтықпен ажыратылады. Жазылғанның айтылғаннан айырмашылығын материалдану фактісі бойынша бірден анықтауға болады. Ауызша дискурсты куәгерлер растайды, ал жазбаша дискурс өзі өзіне дәлел бола алады. Г.Г. Гадамерге сәйкес: "...жазу ерекше жоғары шынайылыққа ие. Жазбаша түрде ойды тіркеу талабы айтылғандарға көз жеткізгісі келген кезде туындайды. Жазбаға көбірек сенеді (Гадамер Г.Г., 1991)

Мәтіннің алушыға тікелей және дереу қатысы болмағандықтан, ол жіберуші мен көптеген алушылардың арасында орын алады. Бұл ретте мәтін пропонент ретінде, ал оқырман оппонент ретінде жұмыс істейтін ауқымды диалогты білдіруі мүмкін. Жазбаша коммуникацияда рөлдер өзгермейтіндіктен, мәтін арқылы диалогта жазу актісі кезінде автордың шынайы ниеті туралы толық ақпарат алу қиын, өйткені оқырман алдында тек мәтін ғана бар. Жазбаша мәтіннің авторы жауапты күте алмайды, тек оқырмандардың реакциясы және ауызша және жазбаша дискурстарда өз замандастарына қатысты, сондай-ақ болашақ ашық контекске қатысты әлеуметтік әрекетке қол жеткізе алады

Сөйлеудің мезеттігі оң және теріс сәттерге ие. Мұнда сұхбаттасушыға дұрыс әсер студің және қосымша коннотациялар мен мағынаның реңктерін беру мүмкіндігі бар. Сөздің болмысы қысқа болатыны соншалық, келесі секундта әңгіменің жалпы ағынына қосылып кетеді және бұны сөйлеудің теріс жағына жатқызуға болады (Seebohm T.M., 1982).

Ауызша дискурс тек болашаққа бағытталған және қайтымсыздықпен сипатталады. Сәйкесінше, ауызша диалогтағы өткенді дәл осы сапада қайта жаңғырту мүмкін емес, бірақ ол көрінбегенімен, диалогтың барлық алдыңғы кезеңдері осы кезеңде бірге болады және кейінгі сөйлеген сөздер үшін мағыналық іргетас құрайды. Өткенде айтылғандар тек серіктестердің субъективті жадында ғана қалды, бұл ретте сөйлеуші айтқанын есте сақтайды, ал тындаушы естіген нәрсені есте сақтайды - осының бәрі дискурстың әртүрлі аспектілеріне жатады.

Тұлғааралық ауызша коммуникацияда да адам қарым-қатынасынан, рухани жақындығынан, бірлескен болмыс тәжірибесінен қуанышқа қол жеткізіледі. Сапалық өзгерістердің және алынған тәжірибені қолданудың тікелей нәтижесі достық, сенімгерлік қатынастар болып табылады.

Жазбаша дискурста түсінбеушілік орын алуы мүмкін, онда оқырман дұрыс түсінбеген белгісін бере алмайды, көбінесе тірі дәстүрдегі мәтін басқа ұрпақ қол жеткізе алмайтын кеңістіктік-уақыт өрісін білдіреді. Зейінсіз оқырман мәтінді түсінбеуі және жазбаша коммуникацияның мүмкіндіктерін сезінбеуі мүмкін. Хабардың пішіні ретінде мәтінді қайтадан оқуға болады. Бұл өз ретінде гипотезаны растауға немесе жоққа шығаруға демеу береді. Жазбаша коммуникациядағы темпоралдылық ерекшелігі авторлық ұстанымды түсіндірудің белгілі еркіндігіне әкеледі.

Ауызша дискурс үшін өткеннің белгісіздігі де түсінбеушілік тудырады. Сөйлеушімен тікелей байланыс әрқашан табысты өзара іс-қимыл жасау үшін жақсы алғышарт ретінде танылғанымен, бұл тек мағынаға жетуге ғана емес, сондай-ақ мазмұн мен дауыс, интонация, ымдау сияқты ілеспе белгілердің арасындағы сәйкессіздікті тануға мүмкіндік береді. Түсінбеушілікті жою үшін белгі беру және не айтылғанын түсіндіруге тырысу қажет. Ауызша сөйлесудің артықшылығы – сөзді қайталау және естілмеген сөзді растау мүмкіндігі болып табылады.

Екі дискурста алдын ала ойлау мүмкіндіктерін анықтау және рефлексиялау әртүрлі жүргізіледі. Тарихи уақыттың, әлеуметтік-мәдени контекстің, жазбаша мәтін авторының жеке мүмкіндіктерінің әсері түсіндіру процесінде ойды бағыттау үшін көбірек негіз жасайды. Ал ауызша әңгімеде алдыңғы пікірлерді аңғару оңай емес, өйткені сөздің астары бар. Демек, адамның сыртқы әлеммен өзара қарым-қатынасының түрі жазбаша мәтін арқылы сөйлеу арқылы әлеуметтік интеракция актісіне қарағанда күрделі және жауапты болып табылады. Дегенмен, ауызша сөйлеудің қосымша модустарының болуы, нақты тарихи және уақытша жағдайға енгізілген үндемеу, интонация, ымдау және т.б. сөзсіз герменевтикалық рефлексияның нысанасына айналады.

Ауызша сөйлеу коммуникацияның табиғи арналары арқылы беріледі: есту органы, сөйлеу органдары, көру органы. Түсінікті болуы үшін дыбыстар анық, үзілістермен және интонациямен бірге акустикалық түсінікті болуы тиіс. Жазбаша дискурста тек визуалды белгілер ғана бар. Жазылым және оқылым, тыңдалым мен сөйлесім сияқты коммуникативтік қызметтің түрлері болып табылады. Мәтіннің ішкі құрылымы – жазылым автордың дискурсына, ал оқылым мен интерпретация – оқырман дискурсына жатады. Дискурстың басқа түрінде кодтау және сөйлесім, екінші жағынан, қайта кодтау және тыңдалым жатады.

Дискурстың түрлерінің арасындағы неғұрлым жеке айырмашылықтар жанр ұғымының көмегімен сипатталады. Қазіргі уақытта жанр ұғымы дискурсивті талдауда кеңінен қолданылады. Жанрлардың толық жіктелімі жоқ, бірақ мысал ретінде тұрмыстық диалог (әңгіме), әңгіме (нарратив), аспапты пайдалану жөніндегі нұсқаулық, сұхбат, репортаж, баяндама, саяси сөз, уағыз, өлең, роман деп атауға болады

(https://studopedia.ru/8_151342_tipologiya-diskursa.html).

Ауызша және жазбаша дискурстың арасында мынадай айырмашылықтар бар:

1. айырмашылықтар ақпаратты беру арнасында: ауызша дискурста – акустикалық арна, жазбаша дискурста – визуалды арна;

2. пайда болу және қабылдау үрдісіндегі айырмашылықтар. Ауызша дискурстың жазбаша дискурсқа қарама-қарсылықтағы сипаттамасы:

- сөйлеуші мен адресаттың арасындағы байланыс;
- сөйлеуші мен адресатты жағдаятқа қатыстыру;
- паралингвистикалық ақпарат;
- пайда болу мен қабылдаудың синхрондылығы;
- кері байланыс;
- тосыннан vs дайындықпен

3. өнімдегі айырмашылықтар. Ауызша дискурстың жазбаша дискурсқа қарама-қарсылықтағы сипаттамасы:

- ең аз нормативтілігі;

- үлкен эллиптикалылық;
- синтаксистік құрылымдылығы анағұрлым төмен (толық емес сөйлемдер мен жеке сөз тіркестері көп, бағынышты байланыстар аз, пассивті конструкциялардың орнына белсенді конструкциялардың басым болуы және т.б.)
- одақтардың және өзге де жалғастырушы элементтердің неғұрлым шектеулі диапазоны (және, ал, бірақ, кейін), алайда олар да көп қолданылмайды (Мен қатты шаршадым, [өйткені] жаяу жүруге тұра келді). Когезияның басқа тәсілдері аз кездеседі (біріншіден, қорытылай келе, оның үстіне, алайда, қарамастан және т.б.);
- сөйлем көбіне «бастауыш – баяндауыш» принципі бойынша емес, «тема – рема» принципі бойынша құрылады, салыстыр: Ал мысықтар ше, сен оларға тамақ бердің бе?;
- анықталатын сөздің екі және одан да көп анықтамасы болғаны сирек кездеседі; кең таралған анықтамалар типтік емес;
- семантикасы кең және бұлыңғыр сөздердің молдығы (көп, жақсы, өте, зағ, орын, жасау);
- паразит сөздер;

В.И. Карасик дискурстың барлық түрлерін қысқа және қолжетімді етіп төмендегілерге бөледі:

1) Тұрмыстық және болмыстық қарым-қатынас салаларында көрінетін жеке тұлғаға бағытталған (дербес).

2) Нақты тарихи уақыт аралығында әлеуметте қандай қоғамдық институттардың жұмыс істеуіне байланысты институционалдық және институционалдық емес болуы мүмкін мәртебеге бағытталған (Карасик, 2002).

Басқа лингвистер дискурсты мынадай типтеуді ұсынады:

- үлгілік тұлғаның типі бойынша - (парламентарийлердің дискурсы, журналисттың дискурсы, педагогтың дискурсы және т.б.), яғни қандай да бір кәсіптің, мамандықтың өкілдері арасындағы қарым-қатынас;

- онда ұсынылатын білім түрі бойынша - (махаббат дискурсы, көңіл айту дискурсы, ынтымақ дискурсы және т.б.), көбінесе концепт типі бойынша;

- ол туындайтын жағдайдың түрі бойынша, яғни адамдар оны тудыратын өмірдегі сәттерге сәйкес - (сұхбат дискурсы, ток-шоу дискурсы, тұрмыстық дискурс);

- стратегияның типі бойынша - (дұшпандық дискурс, авторитарлық дискурс, жалтаң дискурс, жалған дискурс және т.б.), яғни дискурсты адамдардың оның ішінде қандай жолмен және қандай мақсатпен сөйлесетіндігі бойынша ажыратады;

- өзінің материалдық тасымалдауыштың түрі бойынша - массмедиялық дискурс, компьютерлік дискурс, телевизиялық дискурс, радио дискурс, университеттік дискурс, яғни дискурс бөлімшесі, бетпе-бет қарым-қатынастан басқа, ақпарат ала алатын дереккөздерге (Абрамова, 2014);

-институционалдық - оған қоршаған орта толық көлемде әсер етеді, бұл тип әлеуметтік институт шеңберінде (педагогикалық, діни, ғылыми, туристік, медициналық және т.б.) жүргізіледі (Ежова, 2006).

Институционалдық қарым-қатынас түрін анықтау үшін қарым-қатынасқа қатысушылардың мәртебелік-рөлдік сипаттамаларын, қарым-қатынас мақсатын, қарым-қатынас орнын ескеру қажет. Институционалдық дискурс - бір-бірін білмеуі мүмкін, бірақ осы әлеуметтің нормаларына сәйкес қарым-қатынас жасауы тиіс адамдар арасындағы қарым-қатынастың мамандандырылған клишерленген түрі. Институционалдық дискурстың өзегі коммуникацияға қатысушылардың базалық жұбының қарым-қатынасы болып табылады.

Аталған типтеу дамуын жалғастыруда лингвистер осы феноменнің зерттелуіне және өмірдегі дискурстың алуан түрлерінің көрінуіне қарай дискурстың әртүрлі түрлерін ұсынады.

Дискурстың екі іргелі – ауызша және жазбаша – түрінен басқа, тағы бір: ойлау дискурсын атап кету жөн. Адам тілді қолдана алады, бұл ретте тілдік қызметтің акустикалық және графикалық іздерін шығармайды. Бұл жағдайда тіл де коммуникативті түрде қолданылады, бірақ бір тұлға сөйлеуші де, адресат болып табылады. Жеңіл байқалатын көріністердің болмауына

байланысты ойлау дискурсы ауызша және жазбаша көріністерге қарағанда анағұрлым аз зерттелген. Ойлау дискурсының, немесе дәстүрлі терминологияда, ішкі сөйлеудің ең танымал зерттеулерінің бірі Л.С.Выготскийге тиесілі (Выготский Л.С., 1999).

Л.С.Выготский адам психикасы мен ойлау процесінің дамуында сөздік мәнге зор рөл атқарды. Оның «Ойлау және сөйлеу» (1999) кітабындағы өзі тапқан феномендерінің сипаттамасы кемінде 20 жылға американдық зерттеушілер Н. Хомский мен Дж. Миллердің сөйлеуді пайда болуының генеративтік принципінен озып шықты.

Сөйлеу хабарын жасау үшін сыртқы бақылаушыдан жасырын дайындау процесі қажет. Қабылданған хабарламаны және оған барабар реакцияны түсіну үшін ішкі психологиялық қызмет те талап етіледі. Мұндай фактілер зерттеушілердің назарын адамның психикалық шындығының ерекше саласына - ішкі сөйлеуге аударды.

Ішкі сөйлеу сыртқы сөйлеуден сапалы ерекшеленетін құбылыс болып табылады, ол ең алдымен қабылданған сөйлеуді қайта өңдеуге және пікірлер дайындауға бағытталған.

Ресейлік ірі психолог Л.С. Выготский ұсынған ішкі сөйлеу тұжырымдамасы кеңінен танымал. Ғалымның ойынша, ішкі сөз эгоорталықтық сөзден шығады.

Выготский эгоорталықтық сөз – ойлау қозғалысын сүйемелдейтін ішкі ойлау үрдісінің дыбыстық сүйемелдеуі ғана емес екенін дәлелдеді. Бұл қызық сөйлеу шындығы – эгоорталықтық ойлау – бала ойының өмір сүруінің (тууы мен дамуының) бірден-бір түрі және бұл кезеңде балада қатар, таза ақыл-ой тұрғысынан ойлау жоқ. Эгоорталықтық сөйлеу сатысынан өтіп қана, одан арғы өзгерістер мен интериоризация барысында ойлау біртіндеп ақыл-ой үдерісіне айналып, ішкі сөзге айналады.

Ішкі сөйлеудің негізгі ерекшелігі осы құбылысты одан әрі зерттеу барысында анықталғандай, оның қысқартылған сипаты болып табылады.

Ішкі сөйлеудің басты ерекшеліктері:

- фрагменттік;
- предикативтілік (бастауыш және онымен байланысты сөздер алынып тасталады, предикаттар қалады);
- фонетикалық жағын редуциялау (сөздің фонетикалық жағы қысқартылған, сөздер сөйлеушінің оларды айтуға ниеті бойынша түсініледі);
- сөз мәнінің оның мағынасынан басым болуы.

Осылайша, аталған дискурстардың әрқайсысы өзінше санатты-ұғымдық коммуникация аппаратының нақты жұмыс істеуін көрсетеді деген қорытынды жасауға болады. Ауызша және жазбаша дискурстар тұлғааралық коммуникацияның талданатын қарым-қатынас феноменіне сапалы көзқарастағы артықшылығын дәлелдейді.

Қарастырылған терминологияны, тұжырымдамалық және нақты ақпаратты түсіну мен білудің дұрыстығын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалар

1) *дискурс түрлерін жіктеу принципін сипаттаңыз (талдау деңгейі).*

2) *дискурсты түрлерге бөлу негіздерін атаңыз (жандандыру деңгейі)*

3) *дискурстың түрлерін сипаттаңыз (жандандыру деңгейі).*

4) *ауызша дискурстың спецификалық сипаттамаларын атаңыз (жандандыру деңгейі).*

5) *жазбаша дискурстың спецификалық сипаттамаларын атаңыз (жандандыру деңгейі).*

6) *«ауызша дискурстың ерекшеліктері» схемасын (суретін) жасаңыз. (түсіну деңгейі)*

7) *«жазбаша дискурстың ерекшеліктері» схемасын (суретін) жасаңыз. (түсіну деңгейі)*

8) *ауызша және жазбаша дискурс (түсіну деңгейі) арасындағы маңызды айырмашылықтар кестесін жасаңыз.*

9) *өз тәжірибеңізден психикалық дискурстың мысалдарын келтіріңіз (түсіну деңгейі).*

10) оқылған мәтінге жазбаша дискурс ретінде сипаттама беріңіз (қолдану деңгейі).

1.3 ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕГІ КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ӘДІСТЕМЕЛІК КАТЕГОРИЯ РЕТІНДЕ

Оқу құралының бірінші бөлімінің осы бөлігінде:

1) Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында кәсіби бағдарланған шетел тілін оқытудың өзектілігі;

2) шетел тілін кәсіби бағытталған оқытудың ерекшелігі;

3) кәсіби қарым-қатынас, оның мәні мен құрылымы;

4) кәсіби қарым-қатынас құрылымы;

5) қызметтік және күнделікті әңгімелердің негізгі айырым белгілері;

6) стильдік айырмашылықтар ауызша және жазбаша кәсіби сөйлеу арасында көрінеді;

7) мамандардың қарым-қатынас процесін ұйымдастыруға қойылатын негізгі талаптар;

8) тілдік емес ЖОО студенттерінің кәсіби бағытталған қарым-қатынасын оқыту міндеттері;

9) шетелдік Кәсіби бағытталған қарым-қатынас оның мәні мен құрылымы;

10) Кәсіби бағытталған шетел тілін оқытудың жалпы білім беру мақсаттары мен әлеуметтену үшін тілді оқытудан айырмашылығы;

11) шетел тілін кәсіби бағытталған оқыту моделінің маңызды компонентінің құрылымдық элементтері.

Бұл бөлім зерттелген материалды игеру сапасын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалармен аяқталады.

Жаһандану және қазіргі әлемді ақпараттандыру процесі шетел тілдерінің рөлінің күрт өсуіне түрткі болды. Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кіруімен, атап айтқанда, Болон процесіне кіруімен тілдерді оқыту проблемасына назар аудару күшеюде.

Қазіргі уақытта шетел тілі таңдаған мамандықты жақсы

меңгеруге, шетелдік ақпарат көздерін тікелей пайдалану арқылы студенттің ой-өрісін кеңейтуге, оның білімін тереңдетуге ықпал етуі тиіс. Осыған байланысты, шетел тілді кәсіби-коммуникативтік құзырет шетел тілінде еркін сөйлесуге, мамандығы бойынша жаңа әдебиетпен танысуға, қажетті құжаттарды дайындауға, бизнес-іссапарлар жасауға, кәсіби тақырыптарда сөз сөйлеуге қабілетті жоғары білікті, бәсекеге қабілетті, білім беру кеңістігінде және халықаралық еңбек нарығында мобильді мамандарды даярлаудың ажырамас элементіне айналды.

«Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» Қазақстан Республикасында шетел тілін білетін кадрлардың жетіспеушілігі мен біліктілігінің төмен екендігі атап өтілді (Мемлекеттік бағдарлама, 2014).

Педагогтардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру жаңа білім беру стандартының төмендегідей талаптарына сәйкес болуы шарт:

- жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға;

- білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік тұрғыдан өзгертуге;

- педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне;

- білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлануы керек. Мұнда білім беру жүйесін ақпараттандыру мәселесіне көңіл бөлу де болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Ақпараттық-коммуникативтік технологияның білім беру үдерісінің ресурсына айналуы болашақ мамандардың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар жүйесін пайдалануына және түрлі педагогикалық жағдаяттар арқылы ақпараттық-коммуникативтік технологияның (АКТ) мүмкіндіктерін қолдануға бағдарлау қабілетіне тікелей байланысты. Ол АКТ озық қолданыс деңгейінде игеруін және ақпараттық ортада болашақ мамандардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістері мен дидактикалық тәсілдерін меңгеруі маңызды (Кенжебеков Б.Т., 2005).

Маманды даярлаудың барлық жүйесінің маңызды проблемаларының бірі қоғамның талаптарына жауап беретін студенттің кәсіби бағдарлануын қалыптастыру болып табылады. Кәсіби бағдарлылық кәсіптің жоғары мәртебесіне сенімділікті, оның қоғамдағы рөлін терең түсінуді, кәсіби міндеттерді шешуге шығармашылық көзқарасты, мамандыққа байланысты ғылыми және арнайы әдебиеттерге ұмтылуды және бағдарлай білуді қамтиды (Кармысова М.К., 2003).

Мамандардың кәсіби құзыретіне қойылатын талаптарға сәйкес, Кәсіби мінез-құлық кодексінің талаптарына сәйкес қоғам мен кәсіпке қызмет етуге дайындықпен қатар, өз саласында жақсы тәжірибенің болуымен, кәсіби проблемаларды талдау және шешу үшін әртүрлі теориялық және практикалық әдістерді қолдану қабілетімен, сондай-ақ мамандандыру саласында классикалық және жаңа технологияларды пайдалануға, шетелдік әріптестермен қарым-қатынас жасау және жұмыс істеу үшін қажетті ағылшын тілін еркін білу кіреді. Құзыретті маман бүгінде нақты кәсіби, іскерлік, ғылыми салаларда және кәсіптік ойлау ерекшеліктерін ескере отырып, уәждік-ынталандыру және бағдарлау-зерттеу қызметін ұйымдастыру кезінде қарым-қатынас жасау үшін ағылшын тілін меңгеруі тиіс. Осындай міндеттерді шешу үшін шетел тілін меңгерудің базалық деңгейі жеткіліксіз.

Осыған байланысты мамандықтың үлгілік оқу жоспарына сәйкес міндетті компоненттің базалық пәні болып табылатын Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында «Кәсіптік бағдарланған шетел тілі» пәнін оқыту ерекше өзектілікке ие болды. Кәсіптік бағдарланған шетел тілінің практикалық курсы студенттерде кәсіптік ойлау ерекшеліктерін ескере отырып, нақты, кәсіптік, іскерлік, ғылыми салалар мен жағдайларда өзге тілде сөйлесу қабілетін қалыптастыруға, яғни кәсіптік бағдарланған оқытуға бағытталған. Кәсіптік бағдарланған оқыту деп студенттердің шетел тілін үйренуге деген қажеттіліктерін есепке алуға негізделген, болашақ кәсіптің немесе мамандықтың ерекшеліктерімен белгіленетін

оқыту түсініледі, олар өз кезегінде оны оқуды талап етеді (Әбішева С.К., 2016).

«Кәсіптік-бағдарланған оқыту» термині мамандық бойынша әдебиет оқуға, кәсіптік лексика мен терминологияны оқуға, ал соңғы уақытта кәсіптік қызмет саласында қарым-қатынас жасауға бағдарланған жоғары оқу орнында шетел тілін оқыту процесін белгілеу үшін қолданылады. Шетел тілін кәсіптік-бағдарланған оқытудың мәні қосымша кәсіби білім алу және жеке тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттерін қалыптастыру мақсатында оны арнайы пәндермен біріктіру болып табылады. Жоғары оқу орнының сұранысқа ие мамандықтары бойынша мамандар даярлау әртүрлі салалар мен жағдайларда шетел тілінде кәсіби байланыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін коммуникативтік іскерліктерді қалыптастырудан тұрады. Болашақ маманның қазақ және орыс тілдерінде ғана емес, ағылшын тілінде де жоғары лингвистикалық құзыреті бар демократиялық үлгідегі күшті тілдік тұлға ретінде әртүрлі үлгідегі кәсіби маңызды сөйлеу оқиғаларында, әртүрлі режимдерде, тіркелімдерде, нысандарда, стильдерде, үлгілерде және кәсіби бағдарланған пікір алмасу қызметінің жанрларында жұмыс істеу ұмтылысы мен қабілетін қалыптастыру.

Жоғары оқу орнында мамандар даярлау әртүрлі салалар мен жағдайларда шетел тілінде кәсіби байланыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін осындай коммуникативтік іскерліктерді қалыптастыру болып табылады. Қарым-қатынас саласы деп сөйлеу ынтасының біртектілігімен, коммуниканттар арасындағы қарым-қатынастармен және қарым-қатынас жағдайымен сипатталатын біртекті коммуникативтік жағдайлардың жиынтығы түсініледі (Калмыкова Л. И., 1986).

Кез келген сала маманының кәсіби қызметінің ерекше түрі кәсіби қарым-қатынас болып табылады. «Кәсіби қарым-қатынас әрқашан кәсіби қызметтің ерекшелігімен, оның мақсаттарымен, міндеттерімен ғана емес, сонымен қатар оған қатысушылар тұлғаларының психологиялық ерекшеліктерімен, олар білдіретін әлеуметтік бірлестіктің (ұжымның, шағын топтың) әлеуметтік-

психологиялық параметрлерімен, сондай-ақ қазіргі қоғамның жай-күйімен детерминацияланатын болады», - деп атап өткен жөн (Тимофеев Ю.П., 1995).

Кәсіби қарым-қатынас кәсіби міндеттерді орындаудың қажетті шарты болып табылады және маманның бәсекеге қабілеттілігін едәуір дәрежеде қамтамасыз ете отырып, негіз қалаушы және нақты кәсіби қасиеттерді тұрақтандыру мен дамытуға әсер етеді. Егер шетелдік ғылыми әдебиетті зерделеу кезінде және экономикалық сипаттағы мәтіндік материалдарды практикалық қолдану кезінде шетел тілін әртүрлі мақсаттармен пайдалана алатын болса, қызметкердің жалпы дамуы мен бәсекеге қабілеттілігі айтарлықтай артады; әңгімелесулер мен кәсіби бағыттағы диспуттарға қатыса отырып, жекелеген адамдармен және мамандардың тұтас аудиториясымен шетел тілінде сөйлескен кезде; өзіне тән этикет қағидаларын сақтай отырып, ағылшын мамандарымен әлеуметтік-мәдени сипаттағы әңгімені қолдау үшін (Лопатина Ю.В., 2005, 15 б.).

«Қарым-қатынас» ұғымы күрделі феномен болып табылады және әр түрлі ғылымдарды зерттеу мәні болып табылады. Біздің зерттеуімізде біз «қарым-қатынас» ұғымын екі немесе одан да көп адамдардың өзара қарым-қатынасы ретінде ұстанатын боламыз. Н.Д.Гальскованың пікірінше, қарым-қатынас – бұл белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге бағытталған ақпарат алмасу ғана емес, бұл процеске қатысушылардың белсенді өзара іс-қимылы, оның мақсаты көбінесе тілдік емес сипатта болады (Гальскова Н.Д., 2000, 127 б.). Оқыту процесінде болашақ маман әлеуметпен байланыс орнату (әлеуметтік бағдарланған қарым-қатынас), сондай-ақ өзін кәсіби және іскерлік қарым-қатынаста іске асыру қабілетін дамытуы тиіс.

Кәсіби қарым-қатынас деп маманның кәсіби қызметі шеңберінде жүзеге асырылатын қарым-қатынас түсініледі, ол тек шетел тілі саласында ғана емес, сондай-ақ осы қарым-қатынас іске асырылатын сол социумның білімінің, нормалары мен мінез-құлық қағидаларының болуын талап етеді.

Қазіргі кезеңде кәсіби және іскерлік қарым-қатынас ұғымдары кейбір зерттеушілермен бөлінеді. Кәсіби қарым-қатынас кейбір пәндік қызмет шеңберінде іске асырылады, ал іскерлік қарым-қатынас белгілі бір кәсіби міндеттерді шешуге қол жеткізілетін коммуникативтік актілердің жиынтығын білдіреді. Осындай айырмашылықтарға қарамастан, осы қарым-қатынас түрлерінің өзара байланысы айқын көрінеді. Шетел тілдерін оқыту процесінде шетел тілінде іскерлік қарым-қатынасты дамыту шеңберінде кәсіптік қарым-қатынас негіздері қалыптастырылады (Лопатина Ю.В., 2005, 15 б.). Іскерлік қарым-қатынас «нақты әлеуметтік функциялар мен кәсіби міндеттерді орындауына байланысты бір-бірімен белгілі бір (ресми) қатынастағы адамдар арасында туындайтын қарым-қатынас» ретінде айқындалады (Алмазова Н.И., 2003, 111-112 б.). Осы анықтаманың негізінде және іскерлік қарым-қатынас «кәсіби өзара іс-қимылдың тұлғааралық аймағы» болып табылатындығына байланысты (Астафурова Т.Н., 2002, 165-166 б.), ал менеджер қызметі әртүрлі кәсіби салалар шеңберінде жүзеге асырылады, бұдан әрі біз «іскерлік қарым-қатынас» және «кәсіби қарым-қатынас» терминдерін синонимдік ретінде қолданатын боламыз.

Б.М. Ребус кәсіби қарым-қатынастың басты мақсатын «әңгімелесушілерді өзіне жақын ету, оларды белгілі бір әрекеттер мен әрекеттерге итермелеу, олардың көзқарастары мен пікірлерін өзгерту үшін коммуникатордың айналасындағыларға әсері» ретінде анықтайды (Ребус Б.М., 2001). Бұдан басқа, кәсіби қарым-қатынас мақсаттарына ынтымақтастық шарттарын белгілеу және мүдделі тараптар арасында уағдаластыққа қол жеткізу немесе қандай да бір мәселе бойынша ұстанымды біржақты айқындау жатады.

Алайда қандай да бір іскерлік мәселелерді шешу мәні болып табылатын кез келген қарым-қатынасты кәсіби деп айтуға болмайды. Осы қарым-қатынас түрінің негізгі шарттары мен ерекшеліктерінің бірі - қарым-қатынас процесі өтетін ресми жағдай. Кәсіби және күнделікті әңгімелердің негізгі ерекшелік белгілерін кесте түрінде көрсете аламыз (3-кесте).

Кесте 3. Қызметтік және күнделікті әңгімелердің негізгі белгілері

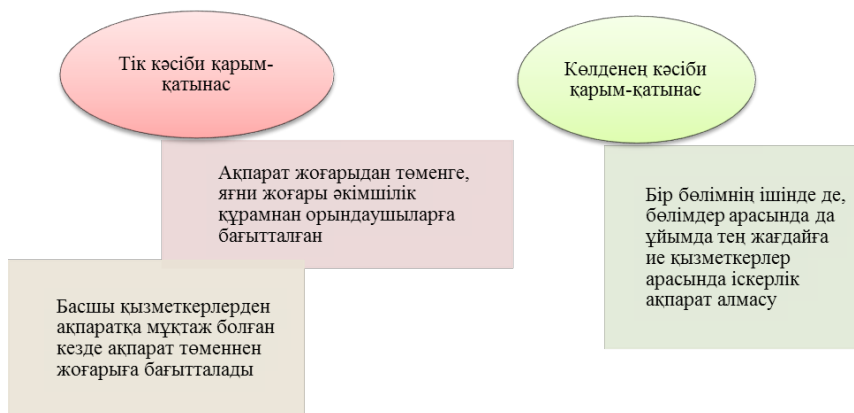
Күнделікті әңгімелер	Қызметтік әңгімелер
Әдетте, кездейсоқ және алдынала мақсатсыз, көбінесе эмоцияларға жауап беру міндеттері үшін болады	Алдын ала жоспарланған және белгілі бір мақсаттарға жетуге бағытталған
Әртүрлілігімен ерекшеленеді	Қатаң тақырыптармен ерекшеленеді
Байланыс форматына, режиміне тәуелді емес	Форматпен, қарым-қатынас режимімен айтарлықтай ерекшеленеді
Әңгімелесушілердің эмоционалды жағдайына байланысты	Эмоционалды жағдайға тәуелділік әдейі төмендетіледі
Кездейсоқ, стихиялық сипатқа ие	Ұтымдылық пен орындылық принципіне бағынады, ол алдынала жоспарланады
Шешім қабылдаумен әрдайым байланысты болмайды	Кейбір қорытындыларды, бірлескен шешімдерді немесе келісімдерді қорытындылауды көздейді
Ол өмірдің жеке, әлеуметтік, психологиялық, саяси және т.б. аспектілеріне әсер ететін тақырыптардың алуан түрлілігімен ерекшеленеді;	Кәсіби қарым-қатынас тақырыптарының санымен шектеулі
Ақпараттық сипатқа ие	Міндетті әрекеттерді көздейтін перформативті сипатқа ие

Келесі диаграммада әр түрлі белгілерге байланысты кәсіби қарым-қатынас түрлері көрсетілген (Колтунова М.В., 2002, 5 б.):

Сурет 1 - Әр түрлі белгілерге байланысты кәсіби қарым-қатынас түрлері

Персикова Т.Н. кәсіби қарым-қатынастың ерекше түрлерін анықтайды (2-сурет) (Персикова Т.Н., 2002)

2-сурет-кәсіби қарым-қатынастың ерекше түрлері

Кәсіби қарым-қатынастың барлық аталған сипаттары іскерлік сөйлеудің өзіне тән ерекшеліктерін қалыптастырады. Стыльдік айырмашылықтар ауызша және жазбаша сөйлеу арасында көрінеді. Егер іскерлік жазбаша сөз ресми-іскерлік стильдің үлгісі болып табылса, онда ауызша сөйлеу әртүрлі

стильдердің сипаттарын қамтиды. Жазбаша сөз іскерлік хаттардың барлық түрлерімен, келісімшарттармен, шарттармен, келісімдермен және басқа да әлеуметтік-құқықтық құжаттармен ұсынылған. Ауызша іскерлік сөз іскерлік келіссөздер, кездесулер, консультациялар және т.б. Айырмашылықтар сондай-ақ диалогтық және монологиялық сөйлеу арасындағы мәтінді ұйымдастыруда және синтаксистік ерекшеліктерде көрініс табады, себебі диалогтық қарым-қатынас өз артықшылығында, бұл тұлғааралық қарым-қатынас, ал монолог көбінесе көпшілік алдында сөйлеген сөздерінде берілген. Дистациялық қарым-қатынас әрқашан жанама болады, өйткені телефон арқылы сөйлесулерде, пошта және факс жөнелтілімдерінде, интернет арқылы хабарларда және т.б. көрініс табады. Байланыс - кәсіби қарым-қатынастың тікелей нысаны болып табылады және сөйлеуді интонациялық ресімдеуге (ауызша қарым-қатынаста) жоғары назар аударуымен, қысқалығымен және регламенттелуімен, қарым-қатынас жасамайтын құралдарды пайдалану мүмкіндігімен ерекшеленеді.

Кәсіби қарым-қатынастың ерекшеліктері студенттердің таңдаған мамандықтарын меңгеру барысында қарым-қатынастың осы түрін мақсатты оқытудың қажеттілігін шарттайды. Студенттердің қарым-қатынасы көбіне оқу ортасында жүзеге асырылатындықтан, ол кәсіби қарым-қатынастан сол ортасы тұрғысынан ерекшелінеді. Осылайша студенттерді кәсіптік-бағытталған қарым-қатынасқа оқыту қажеттілігі туралы айтуға болады. Тілдік емес жоғары оқу орындарының студенттерін кәсіптік-бағытталған қарым-қатынасты оқыту нақты практикалық мақсаттарға қол жеткізу және кәсіби мәселелерді шешу үшін ынтымақтастық аясында түрлі мәдениеттер өкілдерімен іскери қарым-қатынасты орнату қажеттілігімен шарттасқан. Кәсіптік-бағытталған қарым-қатынасты оқыту кезінде кәсіби лексиканы меңгертуге назарды аудартып қана қоймай, студенттерге кәсіби қарым-қатынаст жағдайларында берілген материалды дұрыс қолдануға үйрету керек (Лопатина Ю.В., 2005).

Жоғарыда айтылғандай, кәсіби қарым-қатынас салттылықтың, құрылымдылықтың және ережелендірудің жоғары

дәрежесімен ерекшелінеді. Оның ерекшелігі бір уақытта табысты серіктестік үшін қажетті ережелер мен нормаларды сақтау міндеттілігі және қарым-қатынастың динамикалық сипатын шарттасатын оның үдерісінің ауыспалы бөліктерін есепке алудың маңыздылығы өзектендірілетігінде.

Кәсіби қарым-қатынастың барылық аталған ерекшелігін меңгеру маманның кәсіби құзыреттілігін анықтайды. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, мамандардың қарым-қатынас үрдісін ұйымдастыруға қойылатын негізгі талаптар төмендегілер болып табылады:

- а) жалпы тіл (мамандықтың тілін қосқанда);
- б) өзара әрекеттесудің формалды және бейформалды құралдарының кең спектрін пайдалану;
- в) мақсаттылық;
- г) құрылымды ұйымдастырушылық;
- д) ақпараттық тиімділік;
- е) қарым-қатынас барысында болуы мүмкін ақауларды есепке алу.

Кәсіби қарым-қатынастың құрылымы үш бөлікті қамтиды:

- 1) коммуникативті (маңызды бөлік, өйткені ақпаратпен алмасу кәсіптік мақсатқа қол жеткізу, мәселелерді шешу және т.б. үшін орын алады);
- 2) интербелсенді (білім мен идеялармен ғана аемес, іс-әрекеттермен алмасу орын алады, іс-әрекеттерді нақты жағдаятпен сәйкестендіру қабілеті);
- 3) перцептивті (серіктестердің бір-бірін қабылдау үрдісі, өзара түсіністікті орнату).

Қарым-қатынас қызметтерінің түрлі жіктемесі бар. Осылайша, зерттеуші (Гейхман Л.К., 2003) қарым-қатынастың төмендегідей қызметтерін бөліп көрсетеді:

- ақпаратты қабылдау және тапсыру үрдістерін қамтитын ақпараттық-коммуникативтік;
- бірлескен қызметті жүзеге асыру кезінде іс-әрекеттерді өзара түзетуге байланысты реттеуші-коммуникативтік. Кәсіби қарым-қатынасқа қатысты өзара іс-қимылдың екі түрін бөліп

көрсетуге болады - кооперация (қатысушылар күштерін үйлестіруді білдіреді) және бәсекелестік (жарқын нысандарының бірі жанжал болып табылады);

- адамның эмоциялық саласына жататын және өзінің эмоциялық жай-күйін өзгертуге қажеттіліктерге жауап беретін аффективті-коммуникативтік.

Зерттелген теориялық және практикалық көздердің ережелерін негізге ала отырып, кәсіби қарым-қатынас өзінің мәні бойынша формальды-салттық типке жатады, өйткені қарым-қатынас ережелерін, этикеттік нормаларын білуді көздейді, белгілі бір әлеуметтік және кәсіби рөлді орындауды талап етеді. Өзара іс-қимыл жасай отырып, кәсіби қарым-қатынасқа қатысушылар қарым-қатынастың нақты стилін пайдаланады, бұл хабарламаны түсіндірудің сөзбе-сөздігін, ұқыптылығын және бір мағыналылығын білдіреді.

Біз мамандардың шетелдік әріптестермен қарым-қатынасы тұрғысынан кәсіптік-бағытталған қарым-қатынасты қарастырамыз, сондықтан шетел тілді кәсіптік-бағытталған қарым-қатынас дегенді қарастыру қажет. Шетел тілді кәсіптік-бағытталған қарым-қатынас деп осы қарым-қатынас жүзеге асырылатын белгілі бір кәсіби және мәдени ортаға тән, бірақ шетел тілді вербалды және бейвербалды құралдарды пайдаланатын қызмет түсініледі. М.В. Гончарова «шетел тілді кәсіби-бағытталған қарым-қатынас – коммуникативтік міндеттерді шешу негізінде квазикәсіби қатынастардың барлық түрлерін реттеу үшін белгілі бір кәсіптік-оқу ортасында жүзеге асырылатын, осы қарым-қатынас іске асырылатын белгілі бір кәсіптік және мәдени ортаға тән шетел тілінің вербалды және бейвербалды құралдарын пайдаланатын және осы қызметті оңтайландыру деген мақсаты мен нәтижесі бар әлеуметтік-бағытталған қызмет», деп санайды (Гончарова М.В., 2005).

Өзге тілді қарым-қатынас ресми және бейресми нысандарда, жеке және топтық байланыстар барысында, конференцияларда сөз сөйлеу түрінде, шарттарды, жобаларды талқылау, іскерлік хаттар жасау кезінде болуы мүмкін. Тілдік емес жоғары оқу

орындарында шетел тілдерін оқытудың мақсаты болашақ кәсіптік қызметте шетел тілін практикалық пайдалану үшін жеткілікті деңгейге қол жеткізу болып табылады. Шетел тілін практикалық тұрғыда меңгеру пәнді кәсіптік бағытталған оқытудың бір жағын ғана құрайды. А. А. Рыбкинаның пікірінше, шетел тілі меңгеру нысанына ғана емес, кәсіби іскерлікті дамыту құралына да айналуы мүмкін. Бұл шетел тілін оқытудың кәсіптік бағдарлануы ұғымын кеңейтуді көздейді, ол оқу материалының мазмұнының кәсіби бағдарланған бағытын қамтиды (Рыбкина, А.А., 2005).

Сапалы шетел тілді кәсіптік бағытталған қарым-қатынасты қалыптастыру үшін «Кәсіптік бағытталған шетел тілі» сабақтарында студенттерді жоғары сапалы кәсіптік-бағытталған оқыту қажет. Кәсіптік-бағытталған оқыту тек оқу материалдары мазмұнының ғана емес, сонымен қатар кәсіби іскерліктерді қалыптастыратын әдістер мен тәсілдерді, яғни кәсіптік бағытталған шетел тілдік құзыреттілікті қамтитын қызметтің кәсіптік бағыттылығын көздейді.

Кәсіптік бағытталған шетел тілді құзыреті оның мынадай түрлерін қамтиды: ақпараттық-тақырыптық (пәндік жоспар); ұғымдық; тұжырымдамалық; сөйлеу (сөйлесу процесінде өз ойларын білдіру үшін ауызша және жазбаша түрде байланысқан пікір құра білу); әлеуметтік-лингвистикалық (қарым-қатынас жағдайларына сәйкес сөйлеу тіркелімдерін меңгеру); елтану-мәдениеттанушылық (дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, өмір салтын білу). Кәсіптік бағытталған шетел тілдік құзыреттің көрсетілген түрлері шетел тілін пәнаралық оқыту жүйесінде табысты іске асырылуда. (Хусаинова М.А., 2006).

Жоғары оқу орнының тілдік емес мамандықтары студенттерін шетел тіліне кәсіптік бағытталған оқыту мазмұнды іріктеуге жаңа көзқарасты талап етеді. Ол адам қызметінің қандай да бір саласындағы соңғы жетістіктерге бағдарланып, білім алушылардың кәсіби мүдделеріне тікелей қатысы бар салалардағы ғылыми жетістіктерді уақтылы көрсетіп, оларға кәсіби өсу үшін мүмкіндік беруі тиіс. Осылайша, шетел тілін оқыту мазмұнын білім алушылардың шетел тілін меңгеру сапасы

мен деңгейі олардың сұраныстары мен мақсаттарына, сондай-ақ оқытудың осы деңгейінің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуі үшін оқыту процесінде меңгеруі тиіс білімнің жиынтығы ретінде қарастыру заңды болады.

Мазмұнды іріктеу студенттің жеке басын жан-жақты және тұтас қалыптастыруға, оны болашақ кәсіби қызметке дайындауға ықпал етеді. Н.Д. Гальскованың пікірінше, шетел тілін оқыту мазмұнына мыналарды енгізу қажет (Гальскова Н.Д., 2000):

- студенттердің кәсіби бағыттылығын ескеретін коммуникативтік қызмет салалары, тақырыптар мен жағдайлар, сөйлеу әрекеттері және сөйлеу материалы;

- тілдік материал (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық, орфографиялық), оны ресімдеу ережесі және оларды қолдану дағдысы;

- шетел тілін қарым-қатынас құралы ретінде, оның ішінде интермәдени жағдайларда да, практикалық меңгеру деңгейін сипаттайтын арнайы (сөйлеу) іскерліктер кешені;

- оқытылатын тілдің ұлттық-мәдени ерекшеліктері мен реалийлерін білу жүйесі.

Жоғарыда айтылғандарды назарға ала отырып, шетел тілін кәсіптік бағдарланған оқыту моделінің мазмұнды компонентінің мынадай құрылымдық элементтерін бөліп көрсетуге болады:

1. Жалпы және кәсіби лексика негізінде сөйлеу қызметінің түрлері бойынша коммуникативтік іскерліктер (сөйлесім, тыңдалым, оқылым, жазылым). Сұхбат жүргізу, белгілі бір тақырып бойынша кәсіби сипаттағы ақпаратпен мақсатты түрде алмасу білігін дамыту диалогтық сөйлеуді кәсіби бағытталған оқытудың түпкі мақсаты болып табылады. Монологиялық сөйлеуді үйрету кәсіби сипаттағы ақпаратты хабарлау, баяндамамен сөз сөйлеу, пікірталас барысында кеңейтілген пікірлер, алдын ала дайындықпен де, онсыз да талқылау сияқты монологиялық мәтіндердің түрлі жанларын жасай білу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Тыңдалымды кәсіби бағытталған оқытудың мақсаты белгілі бір нақты кәсіби салаға, жағдайға сәйкес монологиялық нысанда немесе диалог процесінде туындайтын

шетел тіліндегі сұхбаттасушылардың пікірлерін қабылдау және түсіну іскерліктерін қалыптастыру болып табылады. Оқылымды үйретудің нәтижесі әр түрлі функционалдық стильдер мен жанрлардағы жарияланымдарды, оның ішінде арнайы әдебиеттерді оқудың барлық түрлерін меңгеру дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Жазылымды оқytудың қорытынды мақсаты реферативтік баяндау, аннотациялау, сондай-ақ кәсіби маңызы бар мәтінді шетел тілінен орыс тіліне және орыс тілінен шетел тіліне аудару іскерлігінде көрінетін кәсіби жазбаша қарым-қатынас үшін қажетті коммуникативтік құзыретті дамыту болып табылады.

2. Фонетикалық құбылыстарды, грамматикалық формаларды, сөзжасам ережелерін, лексикалық бірліктерді, белгілі бір мамандыққа тән терминологияны білуді қамтитын тілдік білім мен дағдылар. Қарастырылатын білім мен дағдылар сөйлесім, тыңдалым, оқылым, жазылым сияқты күрделі іскерліктердің құрамдас бөлігін білдіреді.

3. Н.Д. Гальскованың пікірінше, әлеуметтік-мәдени білім білім алушыларды сөйлеудің жаңа тәсіліне ғана емес, сонымен қатар оқытылатын тілде сөйлейтін халық мәдениетіне де баулуды мақсат етеді.

4. Оқу жағдайында тілді меңгеру мәдениетін және оны тасымалдаушылармен қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз ететін оқу біліктері, ақыл-ой еңбегінің ұтымды тәсілдері (Гальскова Н.Д., 2000).

Шетел тілін оқytудың қазіргі заманғы кәсіби бағдарланған тәсілі студенттерде уәжді-ынталандыру және бағдарлы-зерттеу қызметін ұйымдастыру кезінде кәсіби ойлау ерекшеліктерін ескере отырып, нақты кәсіптік, іскерлік, ғылыми салалар мен жағдайларда шетел тілде сөйлесу қабілетін қалыптастыруды көздейді. Лингвистикалық емес мамандықтардың мамандарын даярлау әртүрлі салалар мен жағдайларда шетел тілінде кәсіби байланыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін осындай коммуникативтік іскерліктерді қалыптастырудан тұрады. Қарым-қатынас саласы деп сөйлеу ынтасының біртектілігімен,

коммуниканттар арасындағы қарым-қатынастармен және қарым-қатынас жағдайымен сипатталатын біртекті коммуникативтік жағдайлардың жиынтығы түсініледі. Өзге тілді қарым-қатынас ресми және бейресми нысандарда, жеке және топтық байланыстар барысында, конференцияларда сөз сөйлеу түрінде, шарттарды, жобаларды талқылау, іскерлік хаттар жасау кезінде болуы мүмкін. Бұл оның жалпы білім беру мақсаттары үшін тілді оқытудан және әлеуметтенуден (сөйлесу қатынасынан) негізгі айырмашылығы болып табылады. Дегенмен, жоғары оқу орындарының тілдік емес мамандықтарының студенттерін шетел тіліне кәсіптік бағдарланған оқыту тек «арнайы мақсаттар үшін тілді» оқытуға жатқызылмайды. Шетел тілін кәсіптік-бағдарланған оқытудың мәні қосымша кәсіби білім алу және жеке тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттерін қалыптастыру мақсатында оны арнайы пәндермен біріктіру болып табылады.

Жоғары оқу орнының тілдік емес мамандықтарының студенттерін даярлау әртүрлі салалар мен жағдайларда шетел тілінде кәсіби байланыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін коммуникативтік іскерліктерді қалыптастырудан тұрады. Бұл жағдайда шетел тілі студенттердің кәсіби құзыреттілігін және тұлғалық-кәсіби дамуын арттыру құралы болып табылады және өзге тілді серіктестермен іскерлік байланыстарды жүзеге асыруға қабілетті қазіргі заманғы жоғары мектептің түлек маманының табысты кәсіби қызметінің қажетті шарты болып табылады (Образцов П.И., 2005).

Осылайша, шетел тілін кәсіптік-бағытталған оқыту жоғары оқу орнының тілдік емес мамандықтарының студенттерін тілдік кәсіптік даярлаудың тиімділігіне ықпал етуі, оқу қызметін ынталандыруы, шығармашылық белсенділік деңгейін арттыруы тиіс, бұл өз кезегінде олардың табысты кәсіби қызметінің міндетті алғышарты болып табылады және оқытудың басты және түпкілікті мақсаты - студенттердің күнделікті қарым-қатынас саласындағы және тиісті мамандық саласындағы ойларды қалыптастыру және тұжырымдау құралы ретінде шетел тілін белсенді меңгеруін қамтамасыз ету.

Қарастырылған терминологияны, тұжырымдамалық және нақты ақпаратты түсіну мен білудің дұрыстығын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалар

1. Сізге шетел тілін кәсіби бағытта үйрену керек себептерді атаңыз (талдау деңгейі).

2. Кәсіби қарым-қатынас ерекшеліктерін сипаттаңыз (түсіну деңгейі).

3. Кәсіби қарым-қатынас құрылымын схемалық түрде көрсетіңіз (түсіну деңгейі).

4. Шетел тіліндегі қызметтік әңгімеге мысал келтіріңіз. Осы әңгімеде қызметтік әңгіменің сипаттамалық ерекшеліктері қалай көрінетінін сипаттаңыз (түсіну және талдау деңгейі).

5. Шетелдік күнделікті әңгімеге мысал келтіріңіз. Осы әңгімеде әңгіменің осы түріне тән белгілердің қалай көрінетінін сипаттаңыз (түсіну және талдау деңгейі).

6. Мамандардың қарым-қатынас үдерісін ұйымдастыруға қойылатын негізгі талаптарды атаңыз (жандандыру деңгейі).

7. Шетелдік кәсіби бағытталған қарым-қатынас құрылымының сызбасын сызыңыз (түсіну деңгейі).

8. Болашақ кәсіби қызметке дайындалуыңыздағы шетел тіліндегі кәсіби бағытталған қарым-қатынастың рөлін түсіндіріңіз (талдау деңгейі)

9. Шетел тілін кәсіби бағытталған оқыту моделінің мазмұндық компонентінің схемалық моделін сызыңыз (түсіну деңгейі).

10. Болашақ туризм мамандарын шетел тіліне кәсіби бағытталған оқытудың рөлін сипаттаңыз (қолдану деңгейі).

1.4. КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК СТУДЕНТТЕРДІҢ ДИСКУРСИВТІК ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Оқу құралының бірінші бөлімінің осы бөлігінде келесі сұрақтар қарастырылады:

1) шетел тілін оқытуда когнитивті тәсілден компетентті және коммуникативтік тәсілдерге көшудің өзектілігі;

2) білім беру нәтижелерін бағалауды «дайындық», «оқыту», «тәрбиелеу» ұғымдары тұрғысынан білім алушылардың «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдарының позицияларына қайта бағдарлау;

3) коммуникативтік құзыреттілік ақпараттық, әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-саяси құзыреттіліктің және білім мен өзін-өзі дамытуға дайындықтың негізгі бөлігі ретінде;

4) коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру шетел тілдерін оқытудың жетекші міндеті ретінде;

5) маманның коммуникативтік құзыреттілігінің негізгі аспектілері;

6) коммуникативтік құзыреттілік құрамына кіретін біліктер;

7) коммуникативтік құзыреттіліктің лингвистикалық, тілдік, сөйлеу, әлеуметтік-мәдени, оқу құзыреттіліктерімен байланысы.

Бұл бөлім зерттелген материалды игеру сапасын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалармен аяқталады.

Қазіргі заманғы коммуникация тұрғысынан алғанда, қарым-қатынас бойынша серіктестердің коммуникативтік мақсаттарын білдіру және оларға қол жеткізу қарым-қатынастағы басты нәрсе болып табылады. Белгілі бір коммуникативтік ахуал контекстінде сөйлеушінің/жазушының ниетін іске асыру өрісі қарым-қатынас жөніндегі серіктеске бағытталған және осы жағдай үшін орынды тілдік және тілдік емес құралдардың көмегімен жүзеге асырылатын курс болып табылады. Кәсіби-бағытталған қарым-қатынасты оқыту процесінде дискурстың ерекшелігі

мен рөлін анықтау үшін нақты қарым-қатынас жағдайында осы құбылысты түсінудегі бастапқы ұстанымдарды анықтау қажет.

Елдер мен халықтар арасындағы мәдени және экономикалық байланыстардың дамуымен шетел тілдерін үйренудің рөлі артады. Жыл сайын шетел тілдерін меңгерген мамандарға сұраныс артып келеді. Білім беруді дамытудағы маңызды бағыттарға бүгінгі таңда құзыретті және коммуникативтік тәсілдерді пайдалану жатады. Өңгіме адамның коммуникативтік қабілеттерін, оның мәдени, әлеуметтік және ақпараттық құзыреттерін практикада қолдануға байланысты іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыру туралы болып отыр. Бұл мәселе ғылыми-педагогикалық әдебиетте кеңінен талқыланады, алайда жоғары оқу орындарында когнитивтік тәсіл басым, және білім алушылар табысты қызмет үшін қажетті базалық құзыреттілікті дамытудың орнына ақпараттың үлкен көлемін есте сақтауға тура келеді. Қазіргі заманғы маманнан шетел тілін меңгеру ғана емес, сонымен қатар оны тұрмыстық және кәсіптік коммуникация саласында тиімді қолдана білу талап етіледі. Бірақ бұл әлеуметтік нормаларды, рухани құндылықтарды, басқа халықтардың дәстүрлерін білместен мүмкін емес.

Қазақстандық білім беруді жаңғырту тұжырымдамасы жеке адамның өмірлік қондырғыларын қалыптастыруға қойылатын жаңа әлеуметтік талаптарды айқындайды. Білім беру нәтижелерін бағалауды «даярлық», «оқыту», «тәрбиелілік» ұғымдарынан «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдарына қайта бағдарлау жүргізіледі.

«Құзыреттілік» ұғымы психологиялық және педагогикалық әдебиетте ежелден қолданылып келеді, алайда оған деген қызығушылық соңғы кезде ғана пайда болды, мұны қоғам өміріндегі тез өзгеретін реалий сөздермен түсіндіруге болады. Бүгінгі күнде құзыреттілік оқушының алған біліміне, оның зияткерлік және өмірлік тәжірибесіне, құндылықтары мен бейімділіктеріне негізделген танымдық қызмет пен білім беру практикасының нәтижесінде дербес дамыған қабілет ретінде қарастырылады.

«Құзыреттілік» санаты адамның білімі мен практикалық қызметі арасындағы қарым-қатынас аясына жатады және

когнитивтік, операциялық-технологиялық, мотивациялық, этикалық, әлеуметтік, мінез-құлық құрамдас бөліктерін қоса алғанда, адамның жеке қасиеттерінің тұтас спектрін болжайды.

Құзырет шетел тілін оқыту процесінде қалыптасатын білімдердің, дағдылардың, іскерліктердің жиынтығын білдіреді. Демек, тіл мәдениеттің айнасы болып табылады, онда адамды қоршаған әлем ғана емес, сонымен қатар оның менталитеті, ұлттық сипаты, өмір салты, дәстүрлері мен әлемнің көрінісі бейнеленеді.

Еуропа Кеңесі ұсынған негізгі құзыреттердің бірі коммуникативтік құзырет болып табылады, ол, көптеген зерттеушілердің пікірінше, жетекші және өзекті ретінде қаралуы мүмкін, өйткені ол барлық басқа құзыреттердің, атап айтқанда: ақпараттық, әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-саяси, сондай-ақ білім беруге және өзін-өзі дамытуға дайындықтың негізінде жатыр (Соловова Е.Н., 2005, Б. 26-31).

Коммуникативтік құзыретті қалыптастыру шетел тілдерін оқыту кезінде де жетекші болып табылады, өйткені ол «Шетел тілі» пән саласын анағұрлым дәл көрсетеді.

Тіл қарым-қатынастың маңызды құралы болып табылады, онсыз адамзат қоғамының өмір сүруі мен дамуы мүмкін емес. Бүгінде қоғамдық қатынастарда, коммуникация құралдарында болып жатқан өзгерістер студенттердің коммуникативтік құзыретін арттыруды, олардың филологиялық дайындығын жетілдіруді талап етеді. Осының барлығы жалпы білім беретін оқу пәні ретінде «Шетел тілі» пәнінің мәртебесін арттырады. «Шетел тілі» пәнінің негізгі міндеті коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру болып табылады, яғни жергілікті сөйлеушілердің өзге тілді тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру қабілеті мен дайындығын қалыптастыру болып табылады.

Шетел тілін оқыту мақсаттарының бірі - шетел тілді коммуникативтік құзыретті дамыту, демек, шетел тілін оқытудың негізгі мақсаты коммуникативтік құзыретті қалыптастырудан тұрады, яғни тілді жеткізушілермен өзге тілді тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру қабілеті мен дайындығы.

Коммуникативтік құзырет деп шет тілді адамның диалогі мен өзінің мақсат, сала, сөйлесу жағдайына сәйкес өзіндік сөйлеу мәдениетін түсінуге қажетті білім, білік, дағдыларын айтады. Ол лингвистиканың негізгі ұғымдарын (мәтіндегі сөйлемдердің стильдері, типтері, байланыс тәсілдері және т.б.), мәтінді талдау дағдылары мен коммуникативтік дағдыларын, яғни адресатты, мақсатты ескере отырып, қарым-қатынастың түрлі салалары мен жағдайларына қатысты сөйлесу дағдыларын білуді талап етеді.

Маманның коммуникативтік құзыреті үш маңызды аспектіні қамтиды: құжаттармен жұмыс істеу, тұлғааралық диалог жүргізу және көпшілік алдында сөйлей білу. Осыған байланысты М.В. Колтунова (М.В. Колтунова, 2005) маманның кәсіби құзыреттілігінің бір аспектісін құрайтын бірқатар іскерліктерді бөліп көрсетеді:

1) кәсіби қарым-қатынастың мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдау;

2) қарым-қатынас мәнін талдау, талқылауды ұйымдастыру;

3) қарым-қатынасты басқару, оны реттеу;

4) коммуникативтік мақсаттарға жету үшін заттанба құралдарын пайдалану;

5) таңдалған стратегияны іске асыру үшін түрлі тактикалар мен тәсілдерді пайдалану;

6) әңгіме, іскерлік әңгіме, дау, пікірталас, пікірсайыс, диалог, дебат, жарыссөз, диспут, іскерлік кеңес, келіссөздер жүргізу;

7) дәлелдеу және негіздеу, дәйектеу, теріске шығару, баға беру;

8) басқа сөзбен жеткізу, тезис жасау, дефинициялау, қорытындылау, номинализация, вербализация, автоизация дағдыларын меңгеру;

9) ауызша ақпаратты жазбаша, таңбалы және сөздік ақпаратқа және керісінше ауыстыру;

10) іскерлік сөйлеудің негізгі жанрларын (іскерлік хат, факс хабарламасы, келісімшарт, телефон арқылы сөйлесу, іскерлік әңгімелесу, келіссөздер, кеңестер) меңгеру;

11) сөз техникасын меңгеру (Колтунова 2005:29-30).

Қазақстандық ғалым С.Ж. Берденова «Коммуникативтік құзырет тілдерді үйретудегі орталық ұғым бола отырып, оқу қызметінің жетекші және түпкі мақсаты болып табылады» деп жазады (Берденова С.Ж., 2006, 16 б.). Бұл ретте автор посткеңестік халықтардың тіл мәдениетінің екі жағы бар екеніне ерекше назар аударады. Ең алдымен, ана тілінде сөйлеу мәдениеті, содан кейін екінші тілде сөйлеу мәдениеті, алайда тілдерді «немесе-немесе» қағидаты бойынша бір-біріне қарсы қоймау керек. Автор бұл жерде «және-және» қағидатын дұрыс көреді, яғни өз ана тілін де, ұлтаралық қарым-қатынас тілін де, ал соңғы онжылдықта шетел тілін де қолдану орынды екенін әділ атап өтті. С.Д.Берденованың ұстанымын бөлісе отырып, біз құзыретті оқытылатын тілдің мәдени контексті аясында сөйлеу және мінез-құлық бағдарламаларын таңдау және іске асыру қабілеті ретінде, түрлі жағдайда бағдарлана білу, қарым-қатынас қатысушыларында туындайтын тақырыптарды, коммуникативтік қондырғыларды ескере отырып, жағдайды бағалай білу ретінде қарастырамыз. Басқа отандық зерттеуші А.О. Касен шетел тіліндегі тілдік құзыретті қалыптастыру тетігін қарастыра отырып, оқytудың белсенді әдістері ретінде сөйлеу жағдайларына назар аударып, мынадай факторларды бөліп көрсетеді:

- проблемалық жағдайды жасау, яғни проблемалық жағдайда білім мен іскерлікті меңгеру процесін басқару, ол үшін мақсатты айқындау, проблемалық-логикалық талдау және материалды құрылымдық зерделеу, тұжырымдалған проблемаларға психологиялық-педагогикалық талдау жүргізу және танымдық міндеттерді айқындау қажет;

- проблемалық міндетті шешуге жоғары оң уәждемені меңгеру (Касен А.О., 2008).

Шетел тілдерін оқыту кезіндегі коммуникативтік құзыреттілік тұжырымдамасы студенттерде оқытылатын тілдің этномәдени құндылықтарына қосылуға және мәдениетаралық өзара түсіністік пен таным жағдайларында шетел тілін іс жүзінде пайдалануға мүмкіндік беретін білімді, дағдылар мен іскерліктерді қалыптастыруды көздейді. Осындай білімдердің, дағдылар мен

іскерліктердің жиынтығы білім алушылардың коммуникативтік құзыретін құрайды.

Шетел тілдерін оқыту кезінде коммуникативтік тәсілді пайдалану шетел тілінде сөйлесу білігін қалыптастыруға ықпал етеді, яғни коммуникативтік құзыретке ие болу – сөйлеу қызметінің барлық түрлерін: оқылымды, тыңдалымды, айтылымды, жазылымды пайдалана білу.

Шетел тіліндегі қарым-қатынас – бұл ақпаратты беру және қабылдау процесі ғана емес, серіктестер арасындағы қарым-қатынасты реттеу, өзара іс-қимылдың әртүрлі түрлерін белгілеу, қарым-қатынас жағдайын бағалау, талдау қабілеті, өзінің коммуникативтік әлеуетін субъективті бағалау және қажетті шешім қабылдау.

Шеттілді қарым-қатынасты меңгеру үшін арнайы оқу дағдылары қажет. Студентті шет тілдік материалды ұтымды есте сақтауға, тілдік материалды өздігінен жандандыра алуға, пәнаралық байланыстарды қадағалауға, өзге тілдік әрекеттерді жүзеге асыру кезінде жұптарда жұмыс істей алуға, тілдік элементтермен жұмыс істеуде қиындықтарды көре білуге үйрету қажет.

Коммуникативтік құзыреттіліктің басты құрамдас бөлігі (яғни сөйлеу (коммуникативтік) іскерлігі) тілдік іскерліктер мен дағдылар, сондай-ақ лингвомәдени және елтану білімдері негізінде қалыптасады.

Шетел тілдері бойынша мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес коммуникативтік құзырет мынадай маңызды іскерліктерді қамтуы тиіс:

– қарапайым, тең түпнұсқалы мәтіндерді оқу және түсіну (негізгі мазмұнды түсінумен және толық түсінумен);

– ауызша түрде өзін, айналасын қысқаша айтып, пікір білдіру, баға беру;

– оқу-еңбек, мәдени, тұрмыстық салалардағы стандартты жағдайларда ауызша сөйлесу;

– қарапайым ақпаратты (хатты) жазбаша ресімдеу және беру біліктілігі.

Тілдік, сөйлеу және әлеуметтік-мәдени білімді, дағдылар мен іскерліктерді меңгерудің белгілі бір деңгейі ретінде өзге тілдегі коммуникативтік құзырет білім алушыға қарым-қатынас жағдайына, атап айтқанда тұрмыстық, педагогикалық, ғылыми, іскерлік, саяси және әлеуметтік-саяси қарым-қатынас жағдайларына байланысты өзінің сөйлеу мінез-құлқын құруға мүмкіндік береді.

Шетел тілді коммуникативтік құзыреттің құрылымына бірқатар құзыреттер кіреді. Ең алдымен, бұл лингвистикалық құзырет - коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі компоненттерінің бірі. Лингвистикалық құзырет деп адамның нақты тіл нормаларына сәйкес грамматикалық нысандар мен синтаксистік құрылымдарды дұрыс құрастыру қабілеті түсініледі. Лингвистикалық құзыретке тілдік және сөйлеу құзыреті кіреді. Тілдік құзырет - бұл тіл жүйесі саласындағы білім (бағдарламалық минимум шегінде) және осы білімдермен жұмыс істеу дағдылары. Сөйлеу құзыреті - сөйлеу мінез-құлқының нормасын меңгеру (сөйлеу қызметінің барлық түрлерінде). Тілдік және сөйлеу құзыреттерін меңгеруде оқу құзыреті маңызды рөл атқарады – адамның оқу пәні ретінде шетел тілін меңгеру кезінде оқу қызметін тиімді жүзеге асыруға қабілеттілігі мен дайындығы. Оқу құзыреті оқушылардың тілмен өз бетінше жұмыс істеуін ұйымдастырады және оңтайландырады, шетел тілін үйрену кезіндегі уақытты, дене және ақыл-ой шығындарын қысқартады, шетел тіліндегі қарым-қатынасты сапалы меңгеруге ықпал етеді, пәнге қызығушылықты арттырады. Оқу құзыретін қалыптастыру процесі оқу еңбегін ұтымды орындау тәсілдері, берілген алгоритм болмаған кезде оқу іс-әрекетін орындау нұсқалары, оқу қызметін ұтымды ұйымдастырудың өз деңгейін диагностикалау дағдылары туралы білім алуды болжайды; жеке тұлғалық ерекшеліктерге сәйкес келетін оқу қызметінің тәсілін таңдай білу, жеке оқу іскерліктерінің жиынтығын қалыптастыру және оны белсенді пайдалану, осы таңдаудың дұрыстығын өз бетінше бақылау.

Коммуникативтік қабілеттерді дамытуда әлеуметтік-мәдени құзыреттің маңызы зор, яғни оқытылып отырған тілде сөйлейтін

қоғамның нормаларын ескере отырып, тілдік және тілдік емес органы құра білу. Әлеуметтік-мәдени құзырет арқылы ұлттық менталитет туралы білімін, әлемдік көзқарасын болжайды; мәдени қиындықтарды жояды; өз дүниетанымын және өзге де әлеуметтік қоғам туралы түсініктерін кеңейтеді.

Нақты коммуникативтік жағдайына сәйкес келетін сөйлеу құралдарын таңдауына қарап, қарым-қатынас барысында сөйлеушінің әлеуметтік сипаттамалары (оның мәртебесі, ұстанымы, ахуалдық рөлі) байқалады.

Айтылғандарға сүйене отырып, коммуникативтік құзыретті әлеуметтік контексте сөйлеу жағдайын қалыптастыру үшін қажетті құрал ретінде айқындауға болады, ал коммуникативтік құзыретті қалыптастырудың мақсаты - коммуникативтік актінің болуы. Осы мақсатқа жету үшін коммуникативтік құзыреттер – тілдік білім мен дағдылар, сөйлеу іскерліктері, оқыту мазмұнының лингвомәдени компоненті қажет.

Коммуникативтік құзыретте белгілі бір білім көлемінің арқасында грамматикалық және синтаксистік тұрғыдан дұрыс формаларды құрастыруды, сондай-ақ шетел тілі нормаларына сәйкес құрылған сөздің мағыналық бөліктерін түсінуді қамтамасыз ететін тілдік құзыретке маңызды рөл беріледі.

Шетел тілінің грамматикалық құрылымын білместен коммуникативтік міндеттерді шешу мүмкін еместігін атап өткен жөн. Бірақ тілдің грамматикалық жүйесін меңгеру таныс лексика негізінде ғана жүреді. Осыдан шығатын қорытынды: грамматикалық, лексикалық дағдылар мен іскерліктер тіл құзыреттілігінің орталығы қызметін атқарады, оған сөйлеу дағдылары мен іскерліктері сүйенеді.

Бүгінде әрбір адам мен мемлекет әлемдік нарыққа шығуды, әлемдік мәдениетке баулуды қамтамасыз ететін шетел тілін іс жүзінде меңгеруге мүдделі. Сондықтан коммуникативтік құзырет, әсіресе мәдениаралық-коммуникативтік құзырет басым мақсатқа айналады.

Қарастырылған терминологияны, тұжырымдамалық және нақты ақпаратты түсінудің дұрыстығын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалар

1) Қазақстанда шетел тілдерін меңгерген мамандарға сұраныстың қалай өзгередінін сипаттаңыз және мысалдармен түсіндіріңіз (талдау деңгейі).

2) қазіргі уақытта шетел тілін оқыту нәтижелері қандай ұғымдар тұрғысынан бағаланатынын атап өтіңіз (жандандыру деңгейі).

3) шетел тілін оқытудың коммуникативтік тәсілінің мәнін сипаттаңыз (түсіну деңгейі).

4) негізгі бөлігі коммуникативтік құзыреттілік болып табылатын құзыреттілік түрлерін атаңыз (жандандыру деңгейі).

5) маманның кәсіби құзыреттілігінің негізгі аспектілерін дамытудың жоғары (немесе керісінше төмен) деңгейінің көріністеріне мысалдар келтіріңіз (түсіну деңгейі).

6) шетел тілдері бойынша мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес ЖОО түлегінің коммуникативтік құзыреттілігінің бөлігі болып табылатын дағдыларды атаңыз (жандандыру деңгейі).

7) коммуникативтік құзыреттілікке анықтама беріңіз (жандандыру деңгейі).

8) «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарының анықтамаларын өз сөзіңізбен жазыңыз (түсіну деңгейі).

9) коммуникативтік құзыреттілік құрамына кіретін дағдыларды атаңыз (жандандыру деңгейі).

10) Коммуникативтік құзыреттілік құрылымының Еуропа Кеңесі нұсқасы мен қазақстандық мемлекеттік шетел тілдері бойынша білім беру стандартының нұсқасының салыстырмалы кестесін құрастырыңыз (талдау деңгейі).

1.5. МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ МАҚСАТЫНЫҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Оқу құралының бірінші бөлімінің осы бөлігінде келесі сұрақтар қарастырылады:

1) «Шетел тілін оқыту туралы тұжырымдама» және «Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңының» шетел тілін оқыту нәтижелеріне қойылатын талаптары»;

2) педагогикалық процесте мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру міндетінің орны туралы сарапшылардың пікірлері;

3) шетел тілдерін оқытудағы коммуникативтік және мәдениетаралық тәсілдердің арасындағы айырмашылықтар;

4) лингвистикалық (тілдік), прагматикалық, стратегиялық, дискурсивті, әлеуметтік-мәдени субкомпетенциялар шеттілдік коммуникативтік құзыреттіліктің құрылымдық бірліктері ретінде;

5) шетел тілін екінші тіл ретінде және шетел тілі ретінде оқытудың өзіндік ерекшеліктері;

6) қазіргі студенттерді шетел тіліне мәдениетаралық бағдарлы оқытудың маңыздылығын арттыратын факторлар;

7) шетел тілдерін оқытудағы мақсатты тұжырымдау тәсілдерінің даму тарихының кезеңдері;

8) қазіргі лингвистикалық білім берудің тұлғалық және мәдениетаралық бағдарлануы;

9) мәдениетаралық құзыреттілік және мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік, олардың құрылымы мен айырмашылықтары;

10) мәдениетаралық құзыреттілік және мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік шетел тілдерін оқытудың мақсаты ретінде.

Бұл бөлім қарастырылған материалды игеру сапасын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалармен аяқталады.

Еліміздің экономика, мәдениет, ғылым мен білім салаларын қамтитын жаһандандыру және кіріктіру процестерінің күшеюі

мәдениетаралық байланыстар санының артуына әкеліп соғады, ал ол, өз кезегінде, шетел тілін меңгеру маңыздылығын, коммуниканттардың мәдениетаралық дайындығының қажеттілігін негіздейді. Интернет желісінде халықаралық байланыстардың дамуы, экскурсиялардың, шет елдермен білім беру бойынша өзара алмасудың танымалдығы тек үлкен адамдардың ғана емес, сонымен қатар студенттердің де шетел тілі бойынша дайындығына қойылатын жоғары талаптарды көздейді. Осы жағдай шетел тілін оқуға жаңа тәсілдерді қолдануды, бірінші рөл атқара отырып, оқыту формаларын, әдістері мен мазмұнын таңдауды көздейтін оқу мақсаттарын қайта зерделеуді талап етеді. Шетел тіліндегі білімді дамыту тұжырымдамасының «Шетел тілі» пәндік саласын оқыту нәтижелеріне қоятын талаптарына сәйкес, «... шетел тілінің базалық курсы мен меңгерудің пәндік нәтижелеріне қойылатын талаптар заманауи полимәдени әлемде мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде өзін-өзі табысты әлеуметтендіру және өзін-өзі жүзеге асыру үшін қажетті шетел тілдік коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасқанын көрсету керек» (Шетел тіліндегі білімді дамыту тұжырымдамасы, 2010). Студенттерді белсенді мәдениетаралық өзара әрекетке дайындауды қосу маңыздылығы 2013 ж. 1 қыркүйекте заңды күшіне енген Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында да айтылған, соған сәйкес білім беру мазмұны «тұлғаның ұлттық және әлем мәдениетіне кірігуін» қамтамасыз ету және «адамдардың нәсілдік, ұлттық, этникалық, діни және әлеуметтік тегіне қарамастан, адамдар, халықтар арасында өзара түсіністік пен ынтымақтастыққа қолдау көрсету, дүниетанымдық тәсілдердің сан-алуандығын ескеруді» қамтамасыз ету керек. (Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы, 2007 ж.).

Бүгінгі таңда көптеген ғалымдар осы мәселеге көп көңіл бөледі және мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру қажеттілігін баса айтады: Кунанбаева С.С. (Кунанбаева С.С., 2010), Чакликова А.Т. (Чакликова А.Т., 2009) (Елизарова Г.В. (Елизарова Г.В., 2001), Гальскова Н.Д. (Гальскова Н. Д., 2004), Гез Н.И. (Гез Н.И., 2007), Казакова О.В. (Казакова О.В., 2007),

Ларина Т.В. (Ларина Т.В., 2005), Муратов А.Ю. (Муратов А.Ю., 2005)). Мысалы, Н.Д. Гальскова, «білім алушының тұлғасына, оның дайындығына, қабілеттері мен тұлғалық қасиеттеріне жол аша алатын, оған өзге лингвосоциум өкілдері мен олардың мәдениетімен, өзге тіл әлемімен әлеуметтік өзара әрекет жағдайында әртүрлі сөз-ой қызметін жүзеге асыруға оған мүмкіндік беретін» мәдениетаралық құзыреттілік шетел тілдеріне оқыту мақсатының құрамдас бөлігі, деп атап көрсетеді (Гальскова, 2012:4-5). С.Г. Тер-Минасованың пікірі бойынша, мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру педагогикалық процесте басты орын алу керек, ал ол нақты міне осы кезде, «халықтардың, тілдердің, мәдениеттердің араласуы көз жетпейтіндей құлшыныс алған кезде және бөтен мәдениеттерге деген төзімділікке тәрбиелеу мәселесі, оларға деген қызығушылықты ояту және құрметтеу, өзіндегі артықшылықтан, жетіспеушіліктен немесе басқа мәдениеттерге ұқсамайтындығынан ашуланшақтық сезімдерін жеңу мәселесі аса күрделенген кезде» өте маңызды (Тер-Минасова, С. Г., 2000).

Коммуникативтік және мәдениетаралық құзыреттілік, шетел тілдеріне оқыту мақсаттарын анықтай отырып, олардың өзара тікелей байланыста және өзара тәуелдікте даму фактісіне қарамастан, олардың арасында түбегейлі айырмашылықтар бар. 1980-ші жылдардан бастап басымдықта келе жатқан коммуникативтік құзыреттілік шетел тілін тікелей қарым-қатынас жағдайында меңгеруді көздейді. Ол тіл тасымалдаушысына ұқсас болмаса да, оның коммуникативтік құзіреттілігінің үлгісі бойынша модельденетін шетел тілдік коммуникативтік құзыреттілікке қол жеткізуге бағдарланған. Зерттеушілер оның құрылымынан лингвистикалық (тілдік), прагматикалық, стратегиялық, дискурсивтік, социомәдени қосалқы құзыреттіліктер сияқты компоненттерді бөліп көрсетеді (И.Л. Бим (Бим И.Л., 2007), В.В. Сафонова (Сафонова В.В., 1993), Г.В. Елизарова (Елизарова Г.В., 2001), Р.П. Мильруд (Мильруд Р.П., 1995)).

Сондай-ақ шетел тілін екінші тіл ретінде оқытуды да ажырату қажеттілігі бар – English as a Second Language (ESL), ол, әдетте,

шетел тілді ортада жүзеге асырылады, және шетел тілі ретінде оқыту – English as a Foreign Language (EFL), ол оқытылатын тіл мен оның тасымалдаушыларының мәдени ортасынан оқшауланған жағдайда өтеді. Қазақстандық білім беру жүйесінде біз тек екінші типті қолданамыз. Г.В. Елизарованың тіл тасымалдаушысының шетел тілдік коммуникативтік құзіреттілігінің ұқсас еместігі туралы: «шетел тілдік коммуникативтік құзіреттіліктің табиғаты, компоненттік құрамы мен құрылымы ана тіліндегі коммуникативтік құзіреттіліктің құрылымынан басқа», - деген пікірімен келісуге болады (Елизарова Г.В., 2001). Осы идея біздің зерттеуіміз үшін басты сипатқа ие, өйткені оқу идеалы оқытылатын мәдениеттің нормаларын белгілейтін тіл тасымалдаушысы емес, мәдениеттер медиаторы ретіндегі тілдік тұлға. «Мәдениетаралық қарым-қатынас қатысушыларының өзара әрекеті тек оқылатын мәдениетте қабылданған қарым-қатынас ережелеріне еліктеу немесе солар бойынша құру болмау керек. Ол мәдениетаралық қарым-қатынас қағидалары бойынша құрылады, ал ол нақты мәдениеттердегі қарым-қатынастардан басқа және оның өзіндік ерекшеліктері бар» (Елизарова Г.В., 2001). Шетел тілдерге оқытудағы дәстүрлі коммуникативтік құзіреттілік мәдени-негізделген тәртіп пен тіл ретінде, мәдени құндылықтар жүйесінің айнасы ретінде тіл ерекшелігін толық есепке алмайды. Осыған байланысты, шетел тілдік дайындықты жетілдіру, студенттердің мәдениетаралық білімділігін көтеру мәселесі барған сайын маңызды мәнге ие болып келе жатыр.

Бүгінгі таңда шетел тіліне оқытуда коммуникативтіктің орнына мәдениетаралық тәсіл немесе білім берудің мәдениетаралық парадигмасы деп аталатын тәсіл келе жатыр. Оның құзіреттілік тәсілмен бірігуі «Мәдениетаралық құзіреттілік» ұғымын тудырды. Осындай құзіреттілікті үлкендердің арасында ғана емес, сонымен қатар тілдік және тілдік емес жоо студенттері арасында да қалыптастыру міндеті өзекті міндетке айналып отыр. Студенттердің мәдениетаралық құзіреттілігін қалыптастыру қажеттілігі, олардың өзге мәдениет өкілдерімен тікелей және жанама (Интернет арқылы) байланысының артуымен негізделеді.

Студенттер мәдениеті басқа құрбыларымен, замандастарымен қарым-қатынас жасауға дайын болу керек. Әртүрлі мәдениеттер арасындағы түсініспеушіліктің негізгі мәселесі лингвистикалық тұрғыдағы қателіктер емес, бөтен елдегі тәртіп қағидалары мен нормалары туралы ұғымның болмауы, коммуникациядағы стратегиялық қателіктер екендігін атап өту керек.

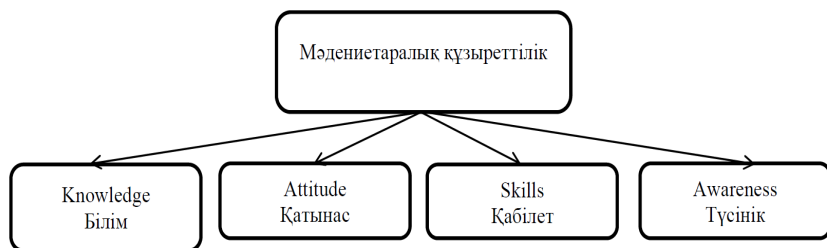
Коммуниканттар сол бір тілді пайдалана отырып, социомәдени тәжірибелерінің әртүрлі болуына байланысты, берілетін хабарламаларды бірдей қабылдамайтын жағдайлар туындайды. Соған сәйкес, біз, студенттерді шетел тіліне мәдениетаралық-бағдарланған оқытуды шетел тілін екінші тіл (ESL) ретінде оқыту немесе тіл тасымалдаушылары арқылы өтетін оқытумен салыстырмау керек, керісінше қазіргі қазақстандық өмір жағдайына бейімделген, шетел тілін шетел тілі ретінде оқытудың әдістемелік оқыту негіздерін (EFL) ескеретін мүлде жаңа оқыту моделін талап етеді деген қорытындыға келдік. .

Шетел тілінде оқытудағы мақсатты тұжырымдаудағы тәсілдердің даму тарихына қысқа шолу жасап көрейік. Әдебиетті талдау (Е.И. Пассов (Пассов Е.И., 1999), А.А. Миролюбов (Миролюбов А.А., 2002), Н.Д. Гальскова (Гальскова Н.Д., 2004)) ШТ оқыту мақсаттарының жүйе түріндегі тілден (XX ғ басы) қарым-қатынас құралы ретіндегі тілге (1960-шы жж.) және өзге мәдениеттерді тану құралы ретіндегі тілге (1980-ші жж. басынан бастап) ауысқанын көрсетеді. Сонымен қатар тұлғалық-бағдарлы оқыту да дами бастайды (Л.С. Выготский (Выготский Л.С., 1999), А.А. Леонтьев (Леонтьев А.А., 1969), И.А. Зимняя (Зимняя И.А., 2005)). Білім алушының тұлғасы бірінші қатарға шығады да, оның қызығушылықтары, қабілеттері ескеріліп, негізгі назар тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі дамытуына аударылады. Оқушы шетел тілдік білім берудің белсенді субъектісіне айналады. Тұлғалық-бағдарлы оқыту идеясы өзінің дамуын жалғастырып, мәдениетаралық бағдар алды. Енді әдістемелік әдебиетте мәдениетаралық қарым-қатынасқа дайын тұлғаны қалыптастыру міндеті барған сайын жиі айтыла бастады. Шетел тілін оқытудың мақсаты - екінші тілдік тұлға (И.И. Халеева,

1989), мәдениетаралық коммуникант (мәдениеттер медиаторы) (Г.В. Елизарова, 2001), мәдени бағдарланған тұлға (В.П. Фурманова, 2017), мәдениетаралық-бағдарланған тұлға (И.Л. Плужник, 2003) қалыптастыру болды. Басқаша айтсақ, қазіргі лингвистикалық білім тұлғалық және мәдениет аралық бағдарлы білім болып табылады. Тіл әлем мәдениетіне өту, әлемдік құндылықтарды тану, өзінің мәдени тектілігін түсіну құралы ретінде қарастырыла бастады. Коммуникативтік білім парадигмасының мәдениетаралыққа ауысуына байланысты, «мәдениетаралық құзыреттілік» санаты шетел тілдерін оқыту мақсаты ретінде бірінші қатарға шықты. Заманауи педагогика ғылымында мәдениетаралық құзыреттілік деп, «тұлғаның өзін мәдениеттер диалогінде, яғни мәдениетаралық коммуникация жағдайында өзін-өзі жүзеге асыру қабілеті» ретінде түсіндіріледі (Громова В.В., 2011).

А.Ю. Муратов мәдениетаралық құзыреттілікке келесідей анықтама береді: «Ол тұлғаның басқа мәдениет өкілдерімен мәдениетаралық өзара әрекет ету тәжірибесі процесінде тиімді қалыптаса алатын білімдері, біліктіліктері мен қасиеттері кіретін күрделі тұлғалық білім» (Муратов А.Ю., 2005).

А. Фантини мәдениетаралық құзыреттіліктің келесі құрылымын ұсынады (Фантини А., 2009) (3-ші сурет).

3-сурет - Мәдениетаралық құзыреттілік құрылымы

Жалпы, авторлар мәдениетаралық құзыреттілік деп, индивидтің білімдерге, қарым-қатынастар мен біліктіліктерге негізделген қабілетін санайды. Сөз, жай ғана шетел тілдік коммуникативтік құзыреттілікте орын алатын өзге лингвосоциумдардың өкілдерімен қарым-қатынас туралы емес,

өзінің және бөтен мәдениеттердің мәдени-тарихи ерекшеліктерін ескеруді қажет ететін нақты мәдениетаралық коммуникация, мәдениеттер диалогы туралы болып отыр. Авторлар сондай-ақ табысты мәдениетаралық қарым- қатынас үшін қажетті тұлға қасиеттеріне де назар аударады. Бүгінгі таңда әлі күнге дейін ғалымдар арасында «мәдениетаралық құзыреттілік», оның шетел тілдік коммуникативтік құзыреттілікпен байланысы туралы бірыңғай пікір жоқ. Осы екі ұғымды салыстырып көрейік. Г.В. Елизарованың зерттеулеріне сәйкес, мәдениетаралық құзыреттілік компоненттері «коммуникативтік құзыреттіліктің біраз мазмұнын жаңғырта отырып және оларға мәдениетаралық өлшемді қоса отырып, шетел тілдік коммуникативтік құзыреттілікке сәйкес болады» (Елизарова Г.В., 2001). Ол шетел тілдік коммуникативтік құзыреттілік компоненттерінен мәдениетаралық аспектіні бөлуге тырысты. Ол, коммуникативтік және мәдениетаралық құзыреттіліктердің бірін-бірі ішінара алмастыратындығын білдіреді. Осы тәсілге сүйене отырып, студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігін, коммуникативтік құзыреттілік компоненттерінің мазмұнына мәдениетаралық компоненттерді кіргізе отырып, қалыптастыруға болады, деп болжауға болады. Басқаша айтатын болсақ, коммуникативтік құзыреттіліктің құрамдаушыларын, мәдениетаралық аспектілерді ескере отырып қалыптастыру, студенттердің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Соңғы жылдары лингводидактикада коммуникативтік құзыреттілікті мәдениетаралық құзыреттілік құрылымына кіргізу, жоғарыда айтылған құзыреттіліктерді «тұтастыру» талпынысы жиі кездесе бастады. Сонымен, салыстырмалы түрде «мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік» деген жаңа ұғым пайда болды (Громова В.В. (Громова В.В., 2011), Ларина Т.В. (Ларина Т.В., 2005), Stier J. (Stier J., 2003)). Осы құзыреттілік мәдениетаралық құзыреттілік терминін құрайтын екі құзыреттіліктің жай ғана бірігуі емес, ол мәдениеттер диалогына дайын тұлғаның жаңа қасиеттерін көрсетуге арналған.

Студенттерді шетел тіліне оқыту мақсатының шекарасы мен

параметрлерін нақтылау үшін, «мәдениетаралық құзыреттілік» және «мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік» ұғымдарын салыстыру керек. Жауап айқын: қарым-қатынас құралы ретінде шетел тілін білмейтін тұлға мәдениетаралық құзіретті бола алады. Аудармашы сол қажетті буын, яғни мәдениетаралық қарым-қатынастың коммуниканты бола алады. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік тек тиімді мәдениетаралық қарым-қатынас жасау үшін шетел тілін жеткілікті деңгейде меңгерген тұлғаларға ғана тән. «Мәдениетаралық коммуникант болу үшін, өзі күрделі модель болып табылатын мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікке ие болу керек. Мәдени айырмашылықтарды жеңе алатын және, өзінің ана тілінде қарым-қатынас жасай отырып, басқа мәдениет өкілдерімен жемісті қарым-қатынас жасай алатын мәдениетаралық құзыреттілікке қарағанда, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік мәдениетаралық қарым-қатынасты шетел тілінде жасауды көздейді» (Ларина Т.В., 2005).

Жоғарыда баяндалғандар негізінде, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік анықтамасын қалыптастыруға болады, деп ойлаймыз. Ол - мәдениетаралық білімдерді, біліктіліктерді іс жүзінде қолдана білу, тұлғаның осы білімдерді, біліктіліктерді жүзеге асыру үшін қажетті қасиеттерінің болуы және шетел тілді мәдениет өкілдерімен өнімді өзара әрекет жасау үшін қажетті қарым-қатынас құралы ретінде шетел тілін меңгеру жиынтығы. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру студенттерді оқыту мақсаттарының дербес компоненті ретінде бөліну керек, деген қорытынды жасауға болады. Ал білім мазмұнына тек мәдени және тарихи айырмашылықтар туралы қажетті білім минимумы ғана емес, сонымен қатар, бірінші кезекте, осы жас санаты үшін маңызды компоненттер кіру керек. Мәдениетаралық парадигма мәнмәтінінде шетел тілдерге оқыту, үлкен тұлғалық-даму әлеуеті бар студенттің өзге лингвосоциум өкілдерімен тіл-ой қызметінің сан-алуан түрлерін жүзеге асыруға қабілеті мен дайындығын қалыптастыруға мүмкіндік беретін перспективалық бағыт болып табылады.

Демек, шетел тілдер саласындағы қазіргі білімнің басты міндеті, студенттердің мәдениетаралық құзіреттілігін табысты қалыптастыру үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз ету болып табылады. Міне, Қазақстан дамуының әлеуметтік, экономикалық және саяси аспектілерімен ұсынылған осы құзыреттілік жоғары мектепте шетел тілін оқытудың негізгі мақсатына айналу керек. Мәдениетаралық деңгейде қарым-қатынас жасауға дайын және қабілетті мәдениетаралық – коммуникант түлек қажет (Г.В. Елизарованың термині).

Қарастырылған терминологияны, тұжырымдамалық және нақты ақпаратты түсіну мен игерудің дұрыстығын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалар

1. Сізге белгілі бірнеше ғалымдардың шеттілдік білім берудің мақсатына берген анықтамаларын көрсетіңіз (жандандыру деңгейі).

2. Білім берудің мәдениетаралық парадигмасының ерекшеліктерін сипаттаңыз (жандандыру деңгейі).

3. Мәдениетаралық құзыреттіліктің құрылымын өз сөзіңізбен түсіндіріңіз (түсіну деңгейі).

4. Жаһандану қоғамдардың, адамдардың, кәсіпқойлар мен жастардың өзара әрекеттесуіне қалай әсер ететінін сипаттаңыз (түсіну деңгейі).

5. Әңгімелесушінің мәдениетін түсінбеушіліктен немесе білмеуден туындаған мәселелерге мысалдар келтіріңіз (түсіну деңгейі).

6. Мәдениетаралық құзыреттілік пен мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктің анықтамаларын өз сөзіңізбен жазыңыз (түсіну деңгейі).

7. Бір тілді қолданатын адамдардың әлеуметтік-мәдени тәжірибесінің айырмашылығының олардың өзара түсіністік деңгейіне әсері туралы мысалдар келтіріңіз (түсіну деңгейіне).

8. Мәдениетаралық құзыреттіліктің мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктен айырмашылықтары кестесін жасаңыз (талдау деңгейі).

9. *ESL-dі EFL-мен салыстырыңыз және олардың арасындағы айырмашылықтарды тізімдеңіз (талдау деңгейі).*

10. *Шетел тілдері саласындағы қазіргі білім берудің негізгі міндетін өз сөзіңізбен сипаттаңыз (түсіну деңгейі).*

1.6. ДИСКУРСИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ КОМПОНЕНТІ РЕТІНДЕ

Оқу құралының бірінші бөлімінің осы бөлігінде келесі сұрақтар қарастырылады:

1) *«мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік» ұғымы;*

2) *мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктің мәні, құрылымы, рөлі;*

3) *мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктің тұжырымдамалық моделі;*

4) *коммуникативтік құзыреттіліктің лингвистикалық, әлеуметтік-лингвистикалық, әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік, стратегиялық және дискурсивті компоненттері;*

5) *дискурсивті құзыреттілік шетел тілін оқытудың мақсаты ретінде;*

6) *мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктің дискурсивті жағы және оның құрамы;*

7) *дискурсқа тілдік материалды ұйымдастыру дағдысын меңгеру мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік ретінде;*

8) *мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктің дамыған дискурсивті аспектілері бар студенттердің ерекшеліктері;*

9) *дискурс туындауының психолингвистикалық аспектілері;*

10) *құзыреттіліктің психолингвистикалық аспектілері;*

11) *жалпы еуропалық стандарттармен өзара байланыста шетел тілдерін оқытудың қазақстандық білім беру стандарттарын дамыту;*

12) *тілді меңгерудің алты деңгейлі жүйесі;*

13 тілді меңгерудің базалық стандарт деңгейінің (B2) дискурсивті құзыреттілігінің негізгі сипаттамалары.

Бұл бөлім қарастырылған материалды игеру сапасын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалармен аяқталады.

Шетел тіліне оқытудың түпкі мақсаты білім алушылардың мәдениетаралық коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру қажеттілігі болып табылады. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік – ол халықаралық қарым-қатынас әдебін құрайтын әмбебап қағидалар мен тәртіп нормаларын сақтау, білу және түсіну негізінде шетел тілдерді меңгеру арқылы әртүрлі мәдениет өкілдерімен өзара түсіністікке қол жеткізу қабілеті. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік тұлғаға басқа мәдениет өкілдерімен өзара қарым-қатынасты орнатуға – олардың мәдени құндылықтарын танып-білуге, қарым-қатынас мәнеріндегі, тәртіп стиліндегі, өмір салтындағы, дәстүрлері мен салттарындағы айқынайырмашылықтарға ашық қарауға мүмкіндік береді. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті керемет тұжырымдамалық модель түрінде көрсетуге болады, және ол көптеген құзыреттілік түрлерінен тұратын ықпалдастық білім болып табылады. Осы модельдің негізінде коммуникативтік құзыреттілік жатыр.

Коммуникативтік құзыреттіліктің құрылымы айтарлықтай айқын, оның негізгі құрамдаушылары құзыреттілікті әртүрлі көзқарас тұрғысынан сипаттайтын және жиынтығында жалпы, «Шеттілдік коммуникативтік құзыреттілік» ұғымының айтарлықтай толық сипаттамасын беретін әртүрлі құзыреттіліктер болып табылады. Коммуникативтік құзыреттіліктің компоненттік құрамын қосымша құрамдаушымен – мәдениетаралық құзыреттілікпен байыту – оқыту процесінде мүлде жаңа психологиялық білімнің – адамның өнімді мәдениетаралық қарым-қатынас жасауы мен мәдени және тілдік сан-алуандықты қабылдауға дайын болу бойынша ерекше қабілеті ретінде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктің пайда болуына жол ашады.

Коммуникативтік құзыреттілік дегеніміз, бір-бірін өзара негіздейтін құзыреттіліктер жиынтығы болып табылады. Д. Хаймс

(Хаймс Д., 1972) коммуникативтік құзыреттілік құрылымында грамматикалық, социолингвистикалық, дискурсивтік құзыреттіліктерді бөліп көрсеткен. Алайда, коммуникативтік құзыреттіліктің құрамдаушыларын басқалай да анықтауға болады. Әдістемелік әдебиетте ең жиі айтылатын, коммуникативтік құзыреттілік компоненттерінің оңтайлы жинағын құрайтын құзыреттіліктер келесілер болып табылады: лингвистикалық, социолингвистикалық, социомәдени, әлеуметтік, стратегиялық және дискурсивтік құзыреттіліктер. Әдебиеттерде атап көрсетілетін коммуникативтік құзыреттіліктің терминологиялық білігінде барлық басқа құзыреттіліктер, қалай да болмасын, осы алты жеке құзыреттіліктерді сипаттайды.

Шетел тіліне оқыту барысында маңызды рөл атқаратын және оқыту мақсаты ретінде болатын дискурсивтік құзыреттілікке ерекше назар аударғымыз келеді. Бүгінгі таңда, көптеген ғалымдардың пікірі бойынша, дискурсивтік құзыреттілік ең маңызды құзыреттіліктердің бірі болып табылады. Осы әдіснама бірінші кезекке тілдің әлеуметтік мәнін қояды. Н.И. Алмазова, дискурсивтік құзыреттілік – ол шетел тілдерге оқыту саласында заманауи білімге қол жеткізуге, соған ұмтылуға тиіс қажеттілік, деп санайды (Алмазова Н.И., 2003).

Дискурсивтік құзыреттілікті М. Swain, М. Canale (Canale М., Swain М., 1980), А.Г. Горбунов (Горбунов А.Г., 2014), И.Ф. Ухванова-Шмыгова (Ухванова-Шмыгова И.Ф., 2008), О.И. Кучеренко (Кучеренко О.И., 2000) сияқты көптеген зерттеушілер айтарлықтай кеңінен зерделейді.

Дискурсивтік құзыреттілік — ол тек тұтас және байланысқан мәтіндерді құру ғана емес, ол сонымен қатар дискурстың сан-алуан түрлерін және оларды құру қағидаларын білу, оларды коммуникативтік жағдаятқа байланысты түсіндіре білу және қарым-қатынас жағдайының экстралингвистикалық ерекшеліктерін, коммуникация қатысушыларының рөлдерін және бірыңғай кортеж аясында коммуниканттардың өзара әрекет ету тәсілдерін ескере отырып, осы дискурстарды өндіру (Шадурский В.Г., 2009).

Е.В. Шуманның анықтамасына негізделсек, дискурсивтік құзыреттілік дегеніміз, студенттің ауызша және жазбаша формада берілген логикалық және байланысқан сөйлемдерді түсінуі және өз бетімен құрастыра білуі болып табылады (Шуман Е.В., 2006).

Соған сәйкес коммуникативтік құзыреттіліктің дискурсивтік бөлігі тіл біліктіліктері мен дағдыларын тіл қызметінде пайдалану сапасын, шетел тілде сөйлеу және жазу дұрыстығы мен орындылығын, сөйлемдердің логикалығы мен ақпараттық қанықтылығын білдіреді, ал ол бөтен мәдениетті құрметтеу мен түсіну болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты, дискурсивтік құзыреттілік құрамынан келесі біліктіліктерді бөліп көрсетуге болады:

- мәтін құрау үшін шетел тілінің лексикалық ресурстарын пайдалана білу және оларды мәтінді түсіндіру үшін қолдану;

- мәтін стиліне сәйкес коммуникативтік жағдаят барысы мен тіл құралдарының коммуникативтік орындылығын болжай білу;

- шетел тілінің құралдары көмегімен фактілерді сипаттай және түсіндіре білу;

- шетел тілінде сөйлемдерді логикалық құрай білу;

- коммуникацияның негізгі тақырыбына сай коммуникативтік тәртіп құра білу;

- өзінің тілдік және тілдік емес тәртібін оқып жатқан тіл елінің социомәдени ерекшелігіне балама түрде құрастыра білу;

- мәтіндегі тақырып пен мәселені анықтай алу;

- айқын және жасырын, негізгі және қосалқы ақпараттың болуы тұрғысынан жазбаша және ауызша мәтінді талдай білу;

- мәтінді шетел тілінде жоспарлай білу;

- қарым-қатынас уәждері мен мақсаттарын шетел тілінде бөліп көрсете алу;

- коммуникативтік жағдайды бақылай білу;

- өзінің тілдік интенциясын, өз пікірін, сезімдерін білдіре алу; заттық-мағыналық мазмұнды және тіл материалын таңдау барысында өзінің бастамашылдығын басшылыққа ала білу;

- әртүрлі жанрлардың композициялық құрылымын, формаларын, мағыналық тұтастығын, грамматикалық және лексикалық дұрыстығын сақтай отырып, әртүрлі жанрада сөйлем құрастыра білу;

- формалды және формалды емес қарым-қатынас, табиғи немесе идиоматикалық сөйлемдер, тіл мен сөз фигураларының мәдени ерекшеліктері тізілімін балама пайдалануды қамтамасыз ететін дағдылар мен біліктіліктерге ие болу;

- сөзді экспрессивтік интонациялау дағдылары мен біліктіліктерін, эмоционалдық бағалаудың лингвистикалық және экстралингвистикалық құралдарын меңгеру.

Дискурсивтік құзыреттіліктің негізгі дағдысы, тіл материалын когерентті (байланысқан) және тұтас мәтінге – дискурсқа айналдыру дағдыларын меңгеру болып табылады.

Өзінің негізгі дискурстарды қабылдау және шығару функциясынан басқа, дискурсивтік құзыреттілік сондай-ақ бірқатар оқу міндеттерін шешуге де ықпал етеді:

а) тіл қызметінің жалпы әрекет сипаты мен типіне сәйкестігін анықтайды;

б) тіл дағдылары мен біліктіліктерін қалыптастыру процесінде реттілікті, жүйелілікті, сабақтастық пен логикалықты қамтамасыз етеді;

в) оқыту процесінде шетел тілде сөйлесу уәждерін қалыптастырады, өйткені ол коммуниканттың тұлғалық бастамасын білдіру болып табылады;

г) қарым-қатынасқа қызмет көрсететін тіл қызметінің түрлеріне, соның ішінде сөйлеуге, тыңдауға, оқу мен жазба тіліне оқыту табыстылығын негіздейді;

д) студентті шетел тілін тіл-ой қызметінің құралы ретінде пайдалануға дайындайды.

Дискурсивтік және коммуникативтік құзыреттіліктерді дамыту деңгейі арасында тікелей байланыс бар: дискурсивтік құзыреттілік қаншалықты жоғары болса, солғұрлы коммуникация құралдарын таңдау толығырақ таңдау болады, ал ол коммуникативтік қызметтің табыстылығын анықтайды.

Дискурсивтік құзіреттілігі жеткілікті деңгейде дамыған студенттер, тілдің прагматикалық, грамматикалық, лексикалық және фонологиялық дұрыстығының коммуникативтік әрекет нәтижесіне қаншалықты әсер ететіндігін біледі; олар тілді оны тікелей пайдалану арқылы оқу мүмкіндігін және теңгерімдік стратегиялары оларға таныс емес элементтері бар мәтінді орындауға көмектесе алатындығын түсінеді. Оқытылатын шетел тілінің тасымалдаушыларымен тікелей байланыс барысында, осындай студенттер, қолдарында бар ресурстар мен стратегияларды пайдалана отырып, олармен коммуникативтік өзара әрекетке түсуге қабілетті болады. Студенттер тәжірибесі толығырақ әңгімелесушілер пайдаланатын тіл мен стратегияларды бақылауға үйренеді, сол арқылы олар өздерінің өнімді әрі рецептивті сөздік қорын байытады. Тыңдалым және оқылым саласында олар жағдаяттық мәнмәтінге, оның функционалдық және жалпы мәніне зейін қоя отырып, бұрын оларға кездеспеген сөздер мен сөйлемдерді қабылдай, есте сақтай және жаза алады, әңгімелесуші пайдаланатын жаңа тіл құбылыстарын ескере, жаттай және пайдалана отырып, олар теңгерімдік стратегиялар мен қателерді түзету стратегияларын пайдалана алады.

Білім алушы мәтіндерді белгілі бір мағынаның / мәтіннің тілдік жүзеге асырылу үлгісі ретінде жаттамауы керек, керісінше олар коммуникативтік мақсаттар мен қарым-қатынас жағдаятына байланысты дискурстар құру / қабылдау керек. Осы әрекеттерді орындау үшін қажетті тіл біліктіліктері айтарлықтай күрделі және оларды қалыптастыру үшін жүйелі оқу керек. Шетел тілдік қарым-қатынас жағдайында бірлескен қызметтің нәтижелілігін арттыру үшін, ауызша да, жазбаша да коммуникация біліктіліктері мен дағдыларын зерделеу, дамыту керек. Ол үшін, дискурстарды туындату мен қабылдау үшін мақсатты бағытталған, дискурсивті құзыреттілікті қалыптастыруды қамтамасыз ететін әдістеме қажет (Картабаева А.А., 2015).

Қорытындысында, дискурсивтік құзіреттілігі бар студенттер басқа пәндер мен шетел тілі сабақтарында алған білімдерін кіріктіріп, осы тілде өз бетімен өнім жасай алады. Осындай

сапада дискурсивтік құзыреттілік студенттердің ақпараттық-коммуникативтік қызметі ұғымына кіретін біліктіліктерін дамытуға ықпал етеді, ол олардың дамуы үшін қажетті талап болып табылады, өйткені тек дискурсивтік құзыреттілікті дамытудың белгілі бір деңгейінде ғана студент ауызша сөзді дұрыс қабылдау үшін:

- қажетті мәтінді ақпараттық-мағыналық талдай алады;
- өзінің тілдік интенциясын, өз пікірін, сезімдерін білдіре алу; заттық-мағыналық мазмұнды және тіл материалын таңдау барысында өзінің бастамашылдығын басшылыққа ала білу;
- әртүрлі жанрлардың композициялық құрылымын, формаларын, мағыналық тұтастығын, грамматикалық және лексикалық дұрыстығын сақтай отырып, әртүрлі жанрда сөйлем құрастыра білу;
- формалды және формалды емес қарым-қатынас, табиғи немесе идиоматикалық сөйлемдер, тіл мен сөз фигураларының мәдени ерекшеліктері тізілімін балама пайдалануды қамтамасыз ететін дағдылар мен біліктіліктерді меңгеру;
- сөзді экспрессивтік интонациялау дағдылары мен біліктіліктерін, эмоционалдық бағалаудың лингвистикалық және экстралингвистикалық құралдарын меңгеру.

Дискурсивті құзыреттілікті дамыту, білім беру процестерін жобалауда тұтастылықтың жоғарырақ деңгейі ретінде тұлғалық парадигмаға ауысумен сипатталатын шетел тілін оқытудың қазіргі процесінде ерекше мәнге ие болып отыр. Бірінші кезекте ол, шетел тілдеріне оқыту дидактикасында қазіргі қол жеткізген ғылыми түсініктер деңгейінде базалық ұғым, көп компонентті құрылымдық реттелген тіл қабілеттерінің жинағы, тілдік хабарламалар бере және қабылдай алу кіретін тілдік тұлға ұғымы болып табылады. Осы мәнмәтінде дискурсивтік құзыреттілік тілдік тұлғаны дамыту деңгейін диагностикалау критерийлерінің бірі болып табылады, өйткені оған қарым-қатынас құралдарын пайдалану, мәтіндік ақпаратты ұйымдастыру тәсілдерін меңгеру, тілдің жарлық-құрылымдық элементтерін белгілі бір деңгейде игеру сияқты қасиеттер кіреді. Бұдан басқа, дискурсты, тұлғалық

өзін-өзі көрсету қажеттілігіне байланысты қарым-қатынастың қажетті уәжін қамтамасыз ететін тілде тұлғалық мағыналарды жүзеге асыру ретінде қарастыруға болатындықтан (Седов К.Ф., 2004), дискурсивтік құзыреттілік тілді меңгерудің ең жоғары уәждік-прагматикалық деңгейін қалыптастыруға ықпал етеді, деп сенімді айтуға болады. Осы сапада дискурсивтік құзыреттілік тілдік тұлғаның айнасы (және көрінісі) болып табылады.

«Дискурс – ол Тіл бейнесіндегі жаңа белгі, ол бізге ХХ ғасырдың соңында келді» (Степанов Ю.С., 2011). Дискурсивті құзыреттілікті коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі компоненттерінің бірі ретінде талдау, қарым-қатынас процесінде дискурстардың пайда болуының психологиялық ерекшеліктерін ескеретін технологиялар мен тәсілдерді мұқият таңдау керек екендігін көрсетті. Осыған байланысты, біз дискурстардың пайда болуы мен осы процестің ерекшеліктерін бөліп көрсетудің психолингвистикалық аспектісін зерделеу мақсатында психология мен психолингвистикаға жүгіну қажеттілігі туындайды, деп санаймыз.

Бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау үшін, әлемдегі көптеген жоо тұжырымдамалық тәсілге сүйенеді, оның мәні оқытуды тек білім беруге ғана емес, сонымен қатар түлектің өз мамандығы бойынша құзыреттіліктерінің жүйесін қалыптастыруға бағдарлау болып табылады. Маман моделі мен оның құзіреттілігі білім сапасын көтеруге байланысты осы мәселені шешудегі бағдар қызметін *атқара алады. Құзыреттілік* (лингвистикада) – *ол оқудың негізгі мақсатына қол жеткізу үшін, нақты (тілдік) функцияларды орындау үшін белгілі бір біліктіліктерді меңгеру қабілеті.*

А.Н. Щукин, *құзыреттілік* терминін 1965 ж. американдық лингвист, туындаушы (трансформациялық) грамматика теориясын жасаушы Массачусет университетінің профессоры Ноэм Хомский енгізген, деп мәлімдейді (Щукин А.Н., 2007). Ол құзыреттілік ұғымын адамның қандай да болмасын қызметті орындауға қабілетінің сипаттамасы үшін пайдалану керек, деп ұсынған. Кейіннен осы терминнің мәні тіл қызметіне, алдымен

ана тіліне, содан кейін шетел тіліне де тарады. Н. Хомский бойынша, құзіретті сөйлеуші / тыңдаушы тілге қатысты дұрыс сөйлемдердің шексіз санын түсінуге және өндіруге қабілетті, осындай қабілет негізінде адамның меңгерген тіл белгілері мен оларды өзара қосу ережелері жатыр. Бұл ретте, Н. Хомский өзара тығыз байланысты 2 ұғымды ажыратып берген: *құзыреттілік* тіл белгілерін білу және оларды дұрыс қосу (competence) және *орындау* (performance) – тіл қарым-қатынасында осындай белгілерді пайдалану қабілеті. Н. Хомский бойынша, осы *қолдану* адам ойы мен тәжірибесіне байланысты қызметтің сан-алуан түрлеріндегі құзыреттілік көрінісі болып табылады. Алған білімдерді, дағдылар мен біліктіліктерді осылай қолдану кейіннен құзыреттілік деп атала бастады. 20 ғасырдың 60-шы жылдарында құзірет пен құзыреттілік ұғымдары арасындағы айырмашылықты түсінудің негізі қаланды (Хомский Н., 1972).

О. Ларионова, «құзыреттілік» ұғымы көп аспектілі және құрылымы бойынша күрделі, деп санайды. Маман құзіреттілігінің компоненттері вариативтілік, өзара тәуелділік, ықпалдастық, кумулятивтілік, әлеуметтік және тұлғалық маңыздылық қасиеттеріне ие (Ларионова О.Г., 2005, Б.118). Білім беру нәтижесі біліктіліктерді дамыту және оларды кез келген кәсіби қарым-қатынас жағдайында тілдік ниетті жүзеге асыруға дайындық жағдайына жеткізу мақсатында білім беру болып табылады. Сондықтан қарым-қатынас табыстылығы тіл бірліктерін меңгеру деңгейі мен оларды нақты қарым-қатынас жағдайында қолдану біліктілігіне байланысты (бұл ретте тілдің жекелеген элементтерін білу өздігінен «тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру» ұғымына жатқызылмайды). Осы тілді меңгеру талаптары коммуникативтік құзыреттілік мағынасын құрайды. Тілді пайдалану мен оны зерделеуге адам әрекеттер орындау барысында әлеуметтік қызмет субъектісі ретінде оның бірқатар құзіреттері, соның ішінде коммуникативтік құзіретті дамытатын әрекеттері кіреді.

Коммуникативтік құзыреттілік адамның тіл құралдарын (сөйлемдер мен дискурстар түрінде) пайдалану бойынша

шығармашылық қабілеті ретінде анықталады, ол білімдерден және оларды дұрыс пайдаланудан құрылады. Е.М. Бастрикова, коммуникативтік құзыреттілік ұғымына нақты қарым-қатынас жағдайында шетел тілін дұрыс пайдалану дағдылары мен біліктіліктері кіреді, деп санайды. Индивидтің коммуникативтік құзіретке ие болуы оқытудың басты мақсатына айналады (Бастрикова Е.М., 2004). Сөз тек тіл білімі туралы ғана емес, сонымен қатар оны нақты қарым-қатынаста пайдалана алу біліктілігі, яғни тілді практикалық меңгеру, демек, сөз мәдениет аралық құзыреттілік туралы болып отыр.

Әлем қауымдастығына кірігу Қазақстанның білім беру жүйесінің алдына жаңа мақсат қойып отыр – ол өзін тек бір мәдениет өкілі ретінде ғана емес, әлем азаматы ретінде өзінің маңыздылығын, Қазақстанда да, сондай-ақ жалпы әлемде болып жатқан жалпы адами жаһанды процестер үшін жауаптылығын түсінетін, мәдениеттер полилогінің субъектісі ретінде қабылдайтын білім алушылар тұлғасын қалыптастыру. Еуропа кеңесі Халықаралық ұйымы шетел тілдерге оқыту мақсаттары мен мазмұнын келісуде Еуропа елдеріне қолдау көрсету міндетін өзіне алды. Қазақстанның Еуропа Кеңесіне кіру фактісі Қазақстанның білім беру стандарттарын жалпы еуропалық стандарттармен келістіру міндетін қойды.

1971 жылдан бастап, Еуропа Кеңесінің жобалары аясында шетел тілдерін оқыту бойынша шетел тілдерін оқыту, оларды оқыту мен бағалау принциптері мен практикаларын әзірлеу бойынша үлкен жұмыс жүргізілді. Осы жұмыстың нәтижесі «Жалпы еуропалық шетел тілін меңгеру құзыреттіліктері» құжаты («Жалпы еуропалық шетел тілін меңгеру құзыреттіліктері», 2003) болды, ол 1997 жылы мақұлданды. Құжаттың негізгі мазмұны әртүрлі қарым-қатынас жағдайында коммуникативтік міндеттерді шешу үшін тіл әрекеттерін орындау мақсатымен жалпы және коммуникативтік құзыреттілікті белсендіру бойынша стратегияларды сипаттауға негізделген. Жалпы құзыреттілік тілдік болып табылмайды, ол кез келген қызметті, оған қоса құзыреттілік қызметті де қамтамасыз етеді. Құжатта,

осы жұмыстың қорытындысы, тілді меңгеру деңгейлерінің жүйесін әзірлеу және стандартты санаттарды пайдалана отырып, осы деңгейлерді сипаттау жүйесі болды, делінген. Осы екі кешен ұғымдар желісін құрайды, оны оқыту мақсаттарын, міндеттерін қоюдан бастап, оқыту нәтижесінде қол жеткізілетін құзыреттіліктермен аяқтай отырып, кез келген сертификаттау жүйесінің, кез келген оқыту бағдарламасының тілін сипаттау үшін пайдалануға болады.

Тіл білімінің деңгейін объективті бағалау мәселесі шетел тілін оқытатын және оларды оқытын адамдар үшін үнемі маңызды мәселе болып табылады. Осыған байланысты Еуропа Кеңесі «Жалпы еуропалық шетел тілін меңгеру құзыреттіліктері» жобасын әзірледі, ол Еуропа мен басқа елдердің шетел тілі оқытушылары 1971 жылы бастаған қарқынды жұмысының нәтижесі болып табылды. Жобаның мақсаты барлық еуропа тілдері үшін қолдануға болатын бағалау және оқыту әдістерінің ұсыныстары болып табылады. Жоба құзыреттіліктер жүйесін бірыңғай жинаққа жинап, тілді меңгеру дескрипторларын іріктеудің нақты критерийлерін, тіл қызметінің барлық түрлері мен олардың стратегиялары үшін шетел тілін қалай оқыту және құзіреттілігін қалай бағалау керек екендігі бойынша нақты критерийлер беріп, тілді меңгеру деңгейлерін анықтады.

«Жалпы еуропалық шетел тілін меңгеру құзыреттіліктері» - ол оқу бағдарламаларын, емтихан материалдарын, оқулықтар мен т.б. жасаудың негізін қалайтын құжат. Құжатты Еуропа Кеңесі жасаған және бүгінгі таңда еуропа елдерінің оқу орындарында міндетті құжат ретінде бекітілген. Осы құжат базасында құрылған оқыту технологиясының артықшылығы, модульдік әдіс, оқу процесі мазмұнының оның мақсатына сәйкестігі және тілді меңгеру деңгейінің объективті критерийлерін алу болып табылады.

Жалпы еуропалық құзыреттіліктер ұсыныстарына сәйкес, Қазақстан оқытушылары оқу процесінде модульдік оқытуға ауысты, яғни лексиканы, грамматиканы, фонетиканы, стилистиканы және тіл мәдениетін өзара байланыста оқыту әдісін пайдаланады. Олар сабақтарда пайдаланатын оқу құралдары

мазмұндық мәнмәтінде шынайы өмір жағдайларына барынша жақындатылған модульдік әдісті жүзеге асыру мақсатында құрастырылған. Жалпы еуропалық құзыреттіліктер жүйесінің ажырамас бөлігі оның өз жүйесі болып табылады. Жүйе алты деңгейден: қарапайым меңгеру (A1, A2 деңгейлері), өз бетімен меңгеру (B1, B2 деңгейлері) және еркін меңгеру (C1, C2 деңгейлерінен) деңгейлерінен тұрады. «Жалпы еуропалық шетел тілін меңгеру құзыреттіліктері», тілдерді оқу және оқыту мақсаттары білім алушылар мен қоғамның мұқтаждықтарына байланысты, осы мұқтаждықтарды жүзеге асыру үшін қажетті міндеттер, әрекеттер мен процестер, сондай-ақ коммуникация процесінде қажетті болатын сәйкес құзыреттіліктер мен стратегиялар негізінде анықталады, деп атап көрсетеді.

Коммуникативтік міндеттерді орындау үшін, білім алушы мәдениет аралық коммуникативтік құзыреттілікті меңгеру керек. Коммуникативтік құзыреттілікке, өз кезегінде, басқа бірқатар құзыреттіліктер, атап айтқанда, лингвистикалық, социолингвистикалық, прагматикалық құзыреттіліктер кіреді. Прагматикалық құзыреттілікке, өз кезегінде, дискурсивтік құзыреттілік, функционалдық құзыреттілік және тілді сұлбалық құру құзыреттілігі кіреді. *Дискурсивтік құзыреттілік (discoursecompetence) – ол оқу және тыңдау барысында әртүрлі мәтіндерді түсіну негізінде жазбаша және ауызша тілдің әртүрлі функционалдық стильдерінде байланысқан, тұтас және логикалық сөйлемдер құру қабілеті.* В.А. Маслова, мәтінге дискурсивтік тәсіл туралы пікірін білдіре келе, «дискурсты процессуалдық, әрекеттік, мәтінді тудыру мен оны қабылдаудың синхронды орындалатын процесі ретінде» санады (Маслова В.А., 2008). Көбіне дискурс деп мәтінді түсінеді. Дискурс деп, түсіндірушінің ой елегі алдында мәтіннің құрылуын атайды, деп айтуға болады. Сондықтан біз дискурсты қосалқы мәтіндерді құру деп те түсінеміз.

Шетел тілдерді меңгерудің жалпы еуропалық құзыреттіліктеріне сәйкес, В 2 деңгейіндегі *дискурсивтік құзыреттілікке*: сөйлемдерді, топикті/фокусты; белгілі/жаңа ақпаратты; әрекеттердің табиғи дәйектілігін; себеп-салдар

қатынастарын; тақырыпты; байланыстық пен тұтастықты; логиканы; стиль мен қарым-қатынас тізілімін; әңгімелесушіге әсерін; Грайстың ынтымақтастық принципін (Грайс П., 1991), «хабарламаны, максималарды сақтай отырып, әңгіме мақсаты мен бағыттылығына сәйкес құруды» ескере отырып, бірыңғай байланысқан мәтін етіп реттеуге дайындық кіреді. Мысалы, тек шынайы ақпаратты хабарлау максимасы (сапа максимасы); хабарланатын ақпаратты дұрыс нормалау (сан максимасы); хабарламаны тақырыпқа қатысты релевантты жасау (қатынас максимасы); сөзді ашық, екі мағыналы емес және дәйекті ету (сөз мәнерінің максимасы). *Дискурсивтік құзыреттілік* оқытылатын тілде сөйлемдер құруға дайындықты көздейді. Білім алушы әртүрлі макрофункциялар (сипаттау, баяндау, экспозиция және т.б.) атқаратын мәтіндерге ақпаратты орналастыру; байланысқан жазбаша мәтін құрастыру (шығарма, іскерлік хат және т.б.) қабілеттерін меңгеру керек. Шетел тілін оқу барысында дискурсивтік құзыреттілік бойынша жұмысқа оқудың бастапқы кезеңінде-ақ жекелеген сөйлемдерді құрастыру кіреді.

Жалпы еуропалық шетел тілін меңгеру құзыреттіліктеріне сәйкес, дискурсивтік құзіреттікке, тіл жағдайларына бейімделу деңгейі; диалог жүргізу; тақырыпты дамыту; тұтастық пен байланыстылық сияқты аспектілерді меңгеру кіреді. Тілді меңгерудің B2 деңгейіне сәйкес, бейімделу деңгейі студенттің басқа қарым-қатынас тізіліміне ауысуға дайындығын; тақырыптағы, бағыттағы, әңгіме реңкіндегі өзгерістерге икемді жауап беруін; қажет болған кезде сөйлемді қайта құруға дайындығын көздейді. Тілді меңгерудің B2 деңгейіне сәйкес, диалог жүргізу студенттің пікірталасқа түсу үшін балама тіл құралдарын пайдалана отырып, қолайлы мезетті тандауын; әңгімені, сөйлеу кезектілігін сақтай отырып, бастауы мен жалғастыруын және, ол жалпы әңгіме барысын бұзатындығына қарамастан, өзінің қажеттілігіне байланысты аяқтауын; сөйлемдерді ойластыру үшін уақыт ұту мақсатында стандартты сөздерді пайдалануын көздейді. Тілді меңгерудің B2 деңгейіне сәйкес, тақырыпты дамыту, студенттің сипаттама немесе баяндау сипатындағы сөйлемдерді айқын және

түсінікті құруын, мысалдар келтіре отырып, жекелеген мезеттерді тәптіштеп ашуын көздейді. Тілді меңгерудің В2 деңгейіне сәйкес, тұтастық пен байланыстылық студенттің әртүрлі байланыстыру құралдарының көмегімен сөйлем элементтерінің арасындағы қарым-қатынасты нақты және түсінікті беруін; белгілі бір байланыс құралдарын пайдалана отырып, бірақ ұзақ сөйлемдердің логикалылығы жеткіліксіз болатындығын ескере отырып, логикалық сөйлемдер құрастыруын көздейді.

Қарастырылған терминологияны, тұжырымдамалық және нақты ақпаратты түсіну мен білудің дұрыстығын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалар

1. *«Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік» ұғымына анықтама беріңіз (жандандыру деңгейі)*

2. *Дискурсивті құзыреттілікке анықтама беріңіз (жандандыру деңгейі)*

3. *Дискурсивті құзыреттілік ықпал ететін оқу тапсырмаларын атаңыз (жандандыру деңгейі).*

4. *Мәдениетаралық коммуникативті құзыреттіліктің дискурсивті аспектілері дамыған студенттердің ерекшеліктерін мысалдармен түсіндіріңіз (түсіну деңгейі);*

5. *Мәдениетаралық коммуникативті құзыреттіліктің құрылымын схемалық түрде көрсетіңіз (түсіну деңгейі).*

6. *Дискурсивті құзыреттіліктің құрылымын схемалық түрде көрсетіңіз (түсіну деңгейі).*

7. *Жалпы еуропалық стандарттармен өзара байланыста шетелтілдерін оқытудың қазақстандық білім беру стандарттарын дамытудың негізгі бағыттарын сипаттаңыз (түсіну деңгейі).*

8. *Бірнеше зерттеушілердің дискурсивті құзыреттілігіне берген анықтамаларын салыстырыңыз (талдау деңгейі).*

9. *«Шетел тілін меңгерудің жалпы еуропалық құзыреттілігі» құжатымен анықталған тілді меңгеру деңгейлерін атаңыз (талдау деңгейі).*

10. *Шетел тілін меңгерудің жалпы еуропалық құзыреттілігінің бөлігі ретіндегі В2 деңгейіндегі дискурсивті құзыреттіліктің құрамын кестелік түрде ұсыныңыз (талдау деңгейі).*

1.7. ТУРИСТІК ДИСКУРСИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ЖӘНЕ ОНЫ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Оқу құралының бірінші бөлімінің осы бөлігінде қарастырылған сұрақтар:

1) туристік индустрияны дамыту туристік дискурсты зерттеуге серпін ретінде;

2) туристік дискурстың типологиялық мәртебесі (институционалдық жарнамалық дискурстың кіші түрі немесе дискурстың дербес түрі));

3) туристік дискурстың кәсіби, академиялық, қоғамдық түршелері;

4) туристік дискурстың қызмет ету саласы, мақсаттары, коммуниканттардың (адресаттың және адресаттың) типтері;

5) саяхат - туристік дискурстың негізгі концептісі ретінде;

6) туристік дискурстың түрлері мен жанрлары.

Бұл бөлім зерттелген материалды игеру сапасын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалармен аяқталады.

Соңғы жылдары «Туризм» мамандығы студенттерінің шетел тілдерін оқуы олардың кәсіби білімінің ажырамас, міндетті бөлігіне айналды. Қазақстанның еуропалық білім кеңістігіне кіру ниеті, болашақ туризм жөніндегі маманның мәдениетаралық кәсіби байланыстарға қатысуы үшін, өзінің кәсіби ортасында болып жатқан барлық жаңалықтарды біліп отыру керек екенін білдіреді. Өз мамандығы мәнмәтінінде шетел тілін оқу және оны меңгеру туризм саласындағы болашақ маманның кәсіби мәдениетінің ажырамас және маңызды бөлігі болып табылады. Болашақ мамандардың мінез-құлқы әртүрлі қарым-қатынас функциясының айтарлықтай көп жинақталатындығына, кәсіби қызметі бұқаралық сипатта болатындығына бейім болуы керек. Заманауи туристік индустрияны - әртүрлі адамдармен үздіксіз қарым-қатынас технологиясы деп айтуға болады. Дәстүрлі түрде туризм саласындағы кәсіби қызмет келесі функцияларды: жоспарлау, ұйымдастыру, уәждеу, бақылау, коммуникация,

шешімдер қабылдауды орындаудың үздіксіз процесі ретінде сипатталады. Коммуникация, бірінші кезекте, келесі қасиеттерден тұрады: өзара әрекет орнату, байланысқа қолдау көрсете және тоқтата білу, вербалды және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын білу, әңгімелесушіні сөзге тартып, оны балама мінез-құлық көрсетуге тарта білу. Ал туризм саласындағы маманды бағалау критерийлеріне, өзгелерден басқа, өз пікірін сенімді дәлелдей білу, өз қызметін логикалық және дәйекті құра білу, келіссөздер жүргізу әдістері мен тәсілдерін білу, келіссөздерді тиімді жүргізе алу сияқты қасиеттер кіреді (Жайтапова А.А., 2016).

Бүгінгі таңда туристік индустрия әлемдік экономиканың қарқынды дамып келе жатқан секторы болып табылады. Бірде бір салада осыншама әртүрлі мәдениеттер қиылыспайды. Адам ешқашанда жаналыққа деген қызығушылығын жоғалтпайды, сондықтан туризм барған сайын, жылдан-жылға танымал болып келеді. Соның салдарынан әртүрлі мәдениет иелері арасындағы өзара әрекет жаһанды ауқымға ие болып отыр. Қазіргі уақытта туризм индустриясы үнемі өсіп, дамып келеді. Бірқатар зерттеулерде келтірілген статистика бойынша, туристік бизнес саласына 180 млн астам адам тартылған, ал ол бүкіл дүниежүзінде жұмыс істейтіндердің жалпы санының оннан астам пайызын құрайды (Михайлов Н.Н., 2011). Туристік саладағы коммуникация ұлттық ерекшелікке және көп аспектілі сипатқа ие. Мәдениет аралық коммуникацияда әлемнің тіл көрінісінің ұлттық-өзіне тән ерекшеліктері, сондай-ақ ұлттық өзіндік санасы мен тілі ерекше рөл атқарады. Нақты міне осы туризмде әртүрлі мәдениеттер тоғысып, өзара әрекет етеді (Филатова Н. В., Жанров. Простр., 2012). Туризм индустрияның осындай кеңінен таралуы тіл қызметінің ерекше түрі ретінде туристік дискурсты зерделеуге бағытталған лингвистикалық зерттеулердің пайда болуының түрткісіне айналды.

Бірқатар зерттеулерде келтірілген статистика бойынша, туристік бизнес саласына 180 млн астам адам тартылған, ал ол бүкіл дүниежүзінде жұмыс істейтіндердің жалпы санының оннан

астам пайызын құрайды (Михайлов Н.Н., 2011). Туриндустрияның осындай кеңінен таралуы тіл қызметінің ерекше түрі ретінде туристік дискурсты зерделеуге бағытталған лингвистикалық зерттеулердің пайда болуының түрткісіне айналды.

Туристік дискурстың типологиялық мәртебесін анықтау маңызды міндет болып табылады. Туристік дискурсты институционалды дискурстың ерекше түрі ретінде анықтау мәселесін О. Р. Бондаренко (Бондаренко О.Р., 2012), С.А. Погодаева (Погодаева С.А., 2008), В.А. Митягина (Митягина В.А., 2009), Н.В. Филатова және т.б. зерттеушілер қарастырған, олардың туристік дискурстың типологиялық қай қатарға жататындығына қатысты пікірлері әртүрлі. Дискурстың осы түрі институционалды жарнамалық дискурстың бір түрі болып табылады, деген болжам бар (Филатова Н. В., Тур. диск., 2012).

Институционалды іскерлік дискурсының бір түрі бола отырып, туристік дискурс өзінің лингвопрагматикалық сипаттамасымен бір текті емес – ол көп аспектілі құбылыс. Т.А. Ширяеваның іскерлік дискурстың үш саласы (кәсіби, академиялық және бұқаралық) туралы пікірін қабылдай отырып (Ширяева Т.А., 2006), туристік дискурстың кем дегенде үш түрін бөліп көрсетейік, олардың әрқайсысы лексикалық құрамының ерекшелігімен, жанрлық-стистикалық ерекшеліктерімен, ерекше коммуникативтік стратегияларымен және тактикаларымен айрықшалаынады: кәсіби (туриндустрия саласында іскерлік қызмет процесіне қызмет етеді), академиялық (турбизнес саласына мамандар дайындау бойынша жұмыс істейді, сондай-ақ экономиканың осы саласындағы практикалық қызметке ғылыми талдау жасайды) және бұқаралық (негізінен туриндустрия туралы ақпарат таратуға және клиенттерді тартуға бағытталған). Әрбір осы түрлердің өзіндік ерекшелігі де, сондай-ақ ортақ сипаттамалары да бар.

Екінші жағынан, ол басқа дискурс типтерімен (тұрмыстық, ғылыми, жарнамалық және т.б.) өзара әрекеттесуге қабілеті бар дискурстың дербес түрі болып табылады (Михайлов Н.Н., 2011).

Туристік дискурс институционалды дискурстың ерекше бір түрі болып табылатындығын дәлелдеу үшін, оның типологиялық

мәртебесін нақты түсіну керек, яғни, мақсаттарын, қатысушыларын, хронотопын, негізгі тұжырымын, стратегияларын, материалын, түрлері мен жанрын қарастыру керек (Карасик В.И., 2000).

Туристік дискурс, ерекше тақырыптық бағыттылығымен, нақты анықталған адресатқа бағдарлануымен, мақсатының бірегейлігімен, тіл құралдарын таңдау ерекшелігімен, өзіндік жанрлық парадигмасымен сипатталатын дискурстың дербес түрі болады деген пікір, ең ойлы және орынды, деп ойлаймыз. Алайда бұл жерде де кейбір нақтылаулар талап етіледі. Туристік дискурстың типологиялық мәртебесін нақты түсіну үшін, ол өзі әрекет ететін (а) коммуникация саласын, (б) коммуникация мақсаттарын, (в) коммуниканттар типін (адресат пен адресантты) анықтау керек.

Н.В. Филатова «Туристік дискурстың жанрлық кеңістігі» мақаласында, туристік дискурстың мақсатын пайда табу – экскурсиялық-туристік қызмет алу, деп анықтайды (Филатова Н. В., Жанров. Простр., 2012).

Туристік дискурс әрекет ететін жағдайлар ерекшелігіне сәйкес, коммуникацияның мақсаты туриндустрия атынан әрекет ететін ұйым қызметінің тиімділігін қамтамасыз етуге келіп тіреледі: бір жағынан, туристік өнім ұсынатын ұйымдар арасында байланыс орнату, ал екінші жағынан, мақсатты аудиториямен байланыс орнату – бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара әрекет ету, ұйым имиджін жасау, қоғаммен байланысты дамыту, туристік өнімді және жалпы туризмді дәріптеу.

Туристік дискурстың сипаттамаларын анықтау барысында ескерілуі тиіс маңызды мезет, ол туристік бизнес саласын көрсететін жағдайларға қатысатын коммуниканттар типі болып табылады. Қарым-қатынас қатысушылары ретінде, бір жағынан, нақты және әлеуетті туристер ретінде қарастырылатын халық тобы болатын болса, екінші жағынан, - әртүрлі туриндустрия ұйымдары (туристік фирмалар мен агенттіктер, авиа – теміржол кассалары, гидтер мен гид-аудармашылар агенттіктері, қызмет көрсету салаларының жұмыскерлері және т.б.) болып табылады.

Туристтік дискурстың негізгі қатысушылары: сатушы (туроператор) – клиент; экскурсия жетекшісі – экскурсант; мәтін құрастырушы – мәтінді алушы болып табылады.

Жоғарыда қарастырылған туристік дискурстың жұмыс істейтін саласының ерекше белгілері оның типологиялық мәртебесін келесідей анықтауға мүмкіндік береді: (а) туристік дискурс, әрине, институционалды санат болып табылады, өйткені оны, бір тарап көбіне өз қызметін туристік бизнес аясында атқаратын әлеуметтік және/немесе экономикалық институт (менеджмент, маркетинг, қаржы ағындары, кадр саясаты, қоғаммен байланыс, медиалық ресурстар, әртүрлі елдердің мәдениет және өнер институттары, мемлекеттік, заң, әлеуметтік, табиғатты қорғау ұйымдары) болып табылатын қарым-қатынас жағдайында пайдаланады; (б) институционалды дискурс кеңістігіне кіре отырып, туристік дискурсты іскерлік дискурстың бір түріне де жатқызуға болады, өйткені оның атрибуттық белгілері ретінде ресмилік (екі тарап та немесе тараптардың бірі нақты кәсіби функцияларын орындаған кезде, қарым-қатынас қатысушылары бір-бірімен іскерлік қарым-қатынаста болады), мәртебелік (қарым-қатынас әлеуметтік қашықтықты көздейді), іскерлік мәселенің болуы, уақыт пен орын туралы нақтылық, коммуникативтік тәртіптің нормативтілігі, әдептілік, адресат типіне байланысты реңктілік: ұйым өкілдерімен қарым-қатынас барысында – ресмилік, бейтараптық, әдептілік; туристермен қарым-қатынас жағдайында – эмоционалдық, бағалаушылық, сенімділік, әдейі достық қарым-қатынасқа тарту, психологиялық әсер ету және т.с.с. айқын көрінеді.

Хронотоп немесе туристік дискурс орны ретінде Н.В. Филатова кеңсені, туристік автобусты, мұражайды, қала көшелерін, виртуалды кеңістікті, мәтінді кеңістікті көрсетеді (Филатова Н. В., Жанров. простр., 2012).

Туристтік дискурстың негізгі тұжырымына саяхат жатады. Туристтік дискурстың материалы мәні әртүрлі тақырыптар болып табылады, солардың ішінде елтану және тарихи ақпарат, турды уақытша ұйымдастыру, қонақүй бизнесі, көлік, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, тамақтану және тағы басқалар бар.

Туристік дискурс туралы айта келе, оның түрлері мен жанрларын атап өту маңызды. Ақпаратты беру арнасына байланысты, туристік дискурстың ауызша және жазбаша түрін бөліп көрсетуге болады. Туристік дискурстың жазбаша түріне баспа мәтіндер (жолсілтер, туристік проспекті, буклет, брошюра, тізілім, мақала, үнқағаз) мен компьютерлік-жанамалық коммуникация (виртуалды экскурсия, туристік бюроның веб-парағы, туристер мен саяхатшылардың форумы, туристер мен саяхатшылар блогы (диссертациялық жұмыстарда кездесетін, осы жанрды алдыңғы жанрмен біріктіретін атының нұсқасы - саяхатшылар пікірі), клиенттің туристік бюроға жіберетін электрондық хаты, туристік сала қызметкерлерінің электрондық хат алмасуы, турист пікірі).

Ауызша түрі тікелей және жанамалық болып бөлінеді. Тікелей ауызша қарым-қатынас түрлері: экскурсия, қызмет сатушысымен диалог, қабылдайтын тарап өкілімен диалог, туроператор мен контрагент арасындағы диалог; жанамалық қарым-қатынас түрлері: бейнежолсілтер, аудиогид (Филатова Н. В., 2014).

Туристік дискурс саласындағы жанрлар типологиясы мен интеракция тәсілдері бойынша неміс, итальян, ресей лингвистерінің: Бриш (Бриш Т., 2001), Щерба (Щерба Л.В., 1974), А. Поттманн (Поттманн А., 1997), Н.В. Филатова, Э.Ю. Новикова (Новикова Э.Ю., 2016), Е.Ю. Аликина (Аликина Е.Ю., 2010) және басқа ғалымдардың жұмыстарын талдау, туристік коммуникация жанрларын анықтап, оларды № 5 кестеде ұсынуға мүмкіндік берді (Новикова Э.Ю., 2016).

5-кесте - туристік коммуникация жанрлары

Өзара әрекеттесу түрі	Жазбаша коммуникация жанрлары	Ауызша коммуникация жанрлары
Институционалдық байланыс	1. Турагенттіктерде қауіпсіздік техникасы және туристік ж а б д ы қ т а р д ы / жарақтарды пайдалану жөніндегі шарттар, нұсқаулықтар.	1. Туристік қызметтердің ресми қызметтеріндегі қарым-қатынас (туристік фирма өкілімен клиент арасындағы офистік немесе офистік емес диалог).

	<p>2. Қонақ карточкалары, қонақ үйде тұру және мінез-құлық нұсқаулығы/ережелері, өрт қауіпсіздігі жадынамасы.</p>	<p>2. Қабылдаушы тараптың өкілімен қарым-қатынас (клиент/ топтың ілесіп жүретін адамы және қонақ үй қызметкері/ экскурсиялық автобустың шофері арасында).</p> <p>3. Туроператор мен контрагент арасындағы байланыс (қонақ үйлерді, авиабилеттерді брондау және т.б.).</p> <p>4. Ерекше жағдайларда сөйлеу әрекеті.</p>
Бизнес байланыс	<p>1. Туроператорлармен, турагенттіктермен, гидтермен, қонақ үйлермен іскерлік хат-хабарлар.</p> <p>2. Туризм экономикасы саласындағы анықтамалық, статистикалық, рейтингтік сипаттағы мамандандырылған мәтіндер.</p> <p>3. Қонақүйлердің / мейрамханалардың / турагенттіктердің презентациялары.</p>	<p>1. Келіссөздер.</p> <p>2. Туристік өнімдердің презентациясы.</p>
Мәдени маңызы бар коммуникация	<p>1. Тур бағдарламалары.</p> <p>2. Туристік каталогтар, парақшалар.</p> <p>3. Интернет-порталдар.</p> <p>4. Жолсілтерлер.</p> <p>5. Туристердің пікірлері.</p> <p>6. Мәзір.</p> <p>7. Мұражайлардағы / көрме залдарындағы андатпалар.</p>	<p>1. Аудиогидтер</p> <p>2. Бейне экскурсиялар</p> <p>3. Қала / мұражай бойынша экскурсиялар және т. б.</p> <p>4. Көше / дүкендер / мейрамханалардағы қатысым.</p>

Сонымен, туристік дискурстың қызмет саласы мен оның компоненттерінің ерекше белгілерін қарап, оның типологиялық мәртебесін келесідей анықтауға болады:

1. Туристік дискурс, әрине, институционалды санат болып табылады, өйткені оны, бір тарабы көбіне өз қызметін туристік бизнес аясында атқаратын әлеуметтік және/ немесе экономикалық институт (менеджмент, маркетинг, қаржы ағындары, кадр саясаты, қоғаммен байланыс, медиалық ресурстар, әртүрлі елдердің мәдениет және өнер институттары, мемлекеттік, заң, әлеуметтік, табиғатты қорғау ұйымдары) болып табылатын қарым-қатынас жағдайында пайдаланады.

2. Институционалдық дискурс кеңістігіне кіре отырып, туристік дискурсты іскерлік дискурстың бір түріне жатқызуға болады, өйткені оның атрибуттық белгілері ретінде:

- ресмилік (екі тарап та немесе тараптардың бірі нақты кәсіби функцияларын орындаған кезде, қарым-қатынас қатысушылары бір-бірімен іскерлік қарым-қатынаста болады);

- мәртебелік (қарым-қатынас әлеуметтік арақашықтықты көздейді);

- іскерлік мәселенің болуы;

- уақыт пен орын нақтылығы;

- коммуникативтік тәртіптің нормативтілігі;

- әдептілік;

- адресат типіне байланысты реңктілік: ұйым өкілдерімен қарым-қатынас барысында – ресмилік, бейтараптық, әдептілік; туристермен қарым-қатынас жағдайында – эмоционалдық, бағалаушылық, сенімділік, әдейі достық қарым-қатынасқа тарту, психологиялық әсер ету және т.с.с.;

- туризм саласындағы дискурсивтік құзыреттілік айқын көрінеді.

Туристік дискурсивтік құзыреттілік кәсіби қызметтің мазмұнды және әлеуметтік мәнін көрсетуге мүмкіндік беретін әртүрлі дискурс түрлерін меңгеруді көздейді. Құзыреттіліктің осы түрі туризм саласындағы кәсіби құзыреттіліктің ажырамас бөлігі болып табылады, және ол туристік қызмет процесіндегі

болмыс объектілері ретінде дискурстарды құрастыруға және жағдаяттық зерделеуге, дискурсивтік талдауға байланысты білім, білік және әдістер жиынтығын қолдану қабілетін білдіреді. Демек, тілдік емес жоо-да дискурсты шетел тілі бойынша сабақтардағы объектіні меңгеру ретінде қарастыруға болады. Дискурстың сан-алуан түрлері шетел тілдегі қарым-қатынасқа оқыту мазмұнының негізгі компоненттері болып табылады, ол дискурсивтік құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған.

Жоғары оқу орындарында кәсіби шетел тілдерді оқыту барысында, географиялық және тұрмыстық тақырыптар бірінші және екінші курстарда беріледі де, ал мамандыққа байланысты тақырыптар көбіне үшінші және төртінші курстарда беріледі. Ағылшын тілі бойынша кәсіби сабақтардың негізгі мақсаты, болашақ мамандықта пайдаланылатын лексикамен танысу, олардың мәндерін түсіндіру, кәсіби қызмет саласын кеңейту, осы бағытта ғылыми біліктілікті, жазу, сөйлеу, оқу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Кәсіби терминдерді соларға байланысты тапсырмалар мен жаттығулар арқылы бекіту, белсендіру мәтін терминдерін түсіндіру барысында маңызды рөл атқарады. Мысалы, «шипажай», «тасымалдаушы», «тур» тақырыптарын оқыту барысында, туристік салаға байланысты терминдердің мәнін ашып, түсіндіру керек: «рұқсат, виза, турагенттік, лицензия, маршрут, шығарылған мерзімі, броньдау және т.б.». Студенттердің осы сөздерді қалай түсінетіндігін, оларды өздерінің кәсіби лексикасында қалай пайдалану керек екендігін білетін-білмейтіндігін қадағалау керек.

Туристік дискурстың ерекшелігін қарастыруды аяқтай отырып, келесілерді атап көрсетейік: (а) институционалды іскерлік дискурс түрі бола отырып, ол ресмилік, мәртебелік, нормативтілік, әдептілік, іскерлік реңк сияқты атрибутивтік белгілерге ие; (б) өзінің лингвопрагматикалық сипаттамаларында туристік дискурс бір текті емес - коммуникативтік жағдаяттар ерекшелігіне, қызмет ету мақсаттары мен адресат типіне сәйкес оның үш түршесін бөліп көрсетуге болады: кәсіби, академиялық және бұқаралық туристік дискурс; (в) коммуникативтік жағдаят

ерекшелігіне байланысты институционалды іскерлік дискурсының осы түрінде болатын мәтіндердің лексикалық құрамында: кәсіби және академиялық туристік дискурста – терминдер мен арнайы лексика, бұқаралық дискурста – бағалау және эмоциялық коннотация жиі кездесетіні айқын көрініс тапқан.

Қарастырылған терминологияны, тұжырымдамалық және нақты ақпаратты түсіну мен игерудің дұрыстығын өзін-өзі тексеруге арналған тапсырмалар

1. Туристік индустрияның туристік дискурстың дамуына қалай әсер ететінін түсіндіріңіз (жандандыру деңгейі).

2. Туристік дискурстың типологиялық мәртебесін сипаттаңыз (жандандыру деңгейі).

3. Институционалды және іскерлік дискурстың анықтамаларын салыстырыңыз, осы құбылыстардың ұқсастықтарын, айырмашылықтарын, қарым-қатынасын түсіндіріңіз (жандандыру деңгейі).

4. Туристік дискурстың типологиялық мәртебесін анықтау негіздерін сипаттаңыз (түсіну деңгейі).

5. Туристік дискурстың типологиялық мәртебесін сурет түрінде көрсетіңіз (түсіну деңгейі).

6. Туристік дискурстың жанрлық құрылымын сипаттаңыз (түсіну деңгейі).

7. Нақты мысалда кәсіби туристік дискурстың жанрлық-стистикалық ерекшеліктерін көрсетіңіз (түсіну деңгейі).

8. Академиялық туристік дискурстың жанрлық-стистикалық ерекшеліктерін нақты мысалмен көрсетіңіз (түсіну деңгейі).

9. Қоғамдық туристік дискурстың жанрлық-стистикалық ерекшеліктерін нақты мысалмен көрсетіңіз (түсіну деңгейі).

10. Көпшілік туристік дискурста қойылатын талаптарға сәйкес келетін Қазақстан Республикасының астанасы туралы мәтін (80-100 сөз) құрыңыз (қолдану деңгейі).

Бөлім 2. ТУРИСТІК ДИСКУРСИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША»ШЕТЕЛ ТІЛІ» ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК МАТЕРИАЛ

Кіріспе

Оқу құралының осы әдістемелік бөлігі «Туризм» мамандығының студенттері үшін ағылшын тілін меңгеруге арналған. Ол осы мамандық студенттері үшін сөзсіз маңыздылық пен қызығушылық тудыратын негізгі мәселелерді қамтиды. Оқу құралы ағылшын тілінде оқу, сөйлеу және жазу дағдылары жеткілікті, туризм мен саяхат мәселелеріне қызығушылық танытатын және халықаралық тілге айналған осы білімді жетілдіргісі келетін басқа мамандықтардың студенттерімен сабақ өткізу үшін де сәтті қолданыла алады.

Әдістемелік бөлімнің негізгі мақсаттары – мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту және білім алушылардың тұлғасын коммуникативтік, әлеуметтік-мәдени дамыту, сондай-ақ ағылшын тілін кәсіби және өзге де қарым-қатынас салаларында одан әрі зерделеу және пайдалану бойынша олардың өз бетінше білім алу әлеуетін арттыру.

Тілдік материал шетел тілін оқытудың басты міндеттерінің бірі – еркін дұрыс ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған.

Бұл әдістемелік бөлімнің негізгі мақсаты – студенттердің ағылшын көркем және арнайы әдебиеттерінің мәтіндерін оқып, түсінуге үйрету, сонымен қатар сөйлеу дағдыларын дамыту.

Материалдар он сабақтан тұрады, олардың әрқайсысы келесі құрылымға ие: **Glossary** (глоссарий), **Warming up** (қыздыру жаттығулары), **Vocabulary** (сөздік), **Speaking** (сөйлесім), **Reading** (оқылым), **Grammar activities** (грамматика жаттығулары). Әр сабақ барысында тілдік материалды шоғырлы түрде ұсыну тақырыпты әр түрлі қырынан көрсетуге мүмкіндік береді, табиғи сөйлеу әрекетінің атмосферасын жасайды, және жақсы игеруді қамтамасыз етеді.

Сабақтың бірінші кезеңі – **Glossary** (барлығы 332 лексикалық бірлік). Әр сабаққа белсенді сөздік ұсынылады, ол оларды сөйлеу жиілігі мен тақырыптық маңыздылығы принципінә сәйкес таңдалады. Жаңа сөздердің жатталуына емес, оларды практикада қолдануға баса назар аударылады.

Warming up бөлігі студенттерді сабақтың тақырыбына енгізеді, сабақта сөйлеу ортасын құратын, тестілеуді өткізуді, талқылаудың негізгі тақырыбына байланысты сұрақтарға жауап беруді ұсынатын жаттығулардың бір түрі ретінде қызмет етеді.

Vocabulary бөлімінде Glossary бөліміндегі сөздер мен сөз тіркестерін қолдана отырып тапсырмалар берілген. Студенттер жаңа лексиканы үйрене отырып, оны бірден жаттығуларда қолдана алады.

Speaking бөлігі студенттердің еркін әңгіме жүргізу дағдыларын жетілдіруге, қаралып отырған жағдаяттарға өз көзқарасын дәлелдеуге арналған, ол үшін сөйлеудегі және онымен байланысты мәселелер ауқымы енгізілген.

Сабақтың бесінші кезеңі – **Reading**. Бұл оқу және түсіну дағдыларын дамытып қана қоймай, сонымен қатар сабақтың белсенді сөздік қорын дамытуға бағытталған көркем және публицистикалық әдебиеттердің бірқатар мәтіндері. Оқу құралында берілген мәтіндер мен диалогтар танымдық-ақпараттық сипатта болады және зерттелетін тақырыпты пысықтау мен бекіту үшін материал ретінде пайдаланылады. Студенттер сонымен қатар әртүрлі көзқарастарды талқылай алады, әр мәтінге дейін және одан кейін ұсынылған сұрақтарға жауап бере алады, оқуды түсінуге арналған жаттығуларды орындай алады.

Grammar activities бөлігі, әдетте, студенттер үшін ең үлкен қиындықты көрсететін шектеулі сұрақтар шеңберін, атап айтқанда етістіктің қазіргі формаларын және т.б. қамтиды. Осы материалды игерудің күрделілігі мен маңыздылығын ескере отырып, оқу құралында негізінен бір сипаттағы тапсырмалар ұсынылады: сөйлемдегі, мәтіндегі етістік формасын дұрыс қолдануды дамыту.

Оқулықтағы барлық тапсырмалар басынан бастап ағылшын тілінде беріледі, бұл сабақта тілдік жағдай жасауға ықпал етеді. Мұндай ортаны құру студенттердің шеттілдік құзыреттіліктерін тиімді қалыптастыруға және шет тілінде сөйлесу дайындылығына ықпал етеді.

Оқу құралында материалдағы бағдарлауды жеңілдетуге және онымен тиімді жұмыс істеуге қосымша ынталандыру үшін және визуализация рөлін пайдалану мақсатында көптеген суреттер мен фотосуреттер көрсетілген.

LESSON 1. TRAVELLING AND TRANSPORTATION

GLOSSARY

General Words on Travelling:	
1. traveling / travel	саяхат
2. to be fond of traveling	саяхаттауды жақсы көру
3. journey	ұзақ сапар (құрлықта)
4. trip/ school trip	сапар (қысқа) / экскурсия
5. two-day trip	екі күндік сапар
6. tour	сапар / тур
7. package tour	туристік жолдама бойынша саяхат
8. buy a package tour	туристік жолдаманы сатып алу
9. cruise	круиз
10. voyage	теңіз арқылы саяхат
11. drive/ go for a drive	көлікпен жүру
12. flight	ұшу / рейс
13. hitch-hike	автостоппен саяхат
14. to go hitch-hiking	автостоппен саяхатқа шығу
15. to go on a journey/cruise/ school trip	саяхатқа/ круизге/ экскурсияға бару
16. travel agency	туристік агенттік
17. to travel (go) abroad	шетелге саяхаттау (бару)
18. destination	межелі орын (соңғы мақсатты жер)
19. single (return) ticket	бір жақты билет (бару-қайту)
20. to book tickets	билеттерге тапсырыс беру
21. luggage (baggage)	багаж
22. suitcase	чемодан
23. rucksack	рюкзак
24. bag/ hand bag	сөмке
25. porter	Зембілші (носильщик)
26. lost and found office	табу бюросы

27. left luggage office (check room)	сақтау камерасы
28. information desk	анықтама бюросы
28. to pack one's bags (luggage)	жүк (багаж) буу
29. to change to	ауысып отыру
30. to see smb off	біреуді шығарып салу
31. to wave smb	Біреуге бұлғау
32. to wave smb a kiss	әуе сүйіс жіберу
Travelling by Air (Plane):	
33. at the airport	әуежайда
34. captain	кеме капитаны
35. pilot	ұшқыш
36. flight attendant	стюардесса (стюард)
37. seat	орын
38. aisle	орындар арасындағы өту (проход)
39. emergency exit	қосалқы шығу
40. life jacket	құтқару кеудешесі
41. oxygen mask	оттегі маскасы
42. seat (safety) belt	қауіпсіздік белдігі
43. food tray	Тамақ науасы (подносы)
Travelling by Train:	
44. railway station	т / ж станциясы
45. platform	платформа
46. carriage (car)	вагон
47 smoking compartment	темекі шегушілерге арналған купе
48. non-smoking compartment	темекі шекпейтіндерге арналған купе
49. ticket collector	контроллер
50. to go off	кету (пойыз туралы)
51. to go from platform ..	платформадан кету

WARMING UP

1. Work in groups. Look at the photos and discuss these questions:

- a. Which of the modes of transport have you used?
- b. Which is your favourite one?
- c. Which is/ would be the worst, as far as you concerned? Why?

2. List public and private means of transport:

Public:	Private:

3. Decide which of the activities in this list are allowed, and which are not on a ...

Plane	Ship	Train	Long distance bus or coach
Smoking		Drinking alcohol	Standing during trip
Opening the window		Wearing a seat belt	Showing ticket to conductor
			conductor

Travelling without ticket Singing songs Annoying other passengers
Getting drunk Talking to the driver Remaining seated

4. Advantages and disadvantages of some means of transport when travelling.

CAR	
Advantages	Disadvantages

BUS	
Advantages	Disadvantages

TRAIN	
Advantages	Disadvantages

PLANE	
Advantages	Disadvantages

SHIP	
Advantages	Disadvantages

TAXI	
Advantages	Disadvantages

ON FOOT	
Advantages	Disadvantages

VOCABULARY

Travelling by plane

1. Think about travelling by plane. Use vocabulary from the table in the text below.

hand	liquids	customs
travel agency	check-in desk	restaurants
book	board	international
duty-free	cafés	gate
advance	departure	pilot
passport	check	arrival
domestic	boarding pass	reservation
air-ticket	credit card	

If you want to travel by plane, you have to make a (1)_____ for a particular flight. You can do it through some (2)_____ and pay cash or on the internet, which is much faster and you pay it with your (3)_____. The earlier before leaving you (4)_____ the ticket, the cheaper it will be. For (5)_____ flight you should check in at least one hour before the(6)_____. If you take an (7)_____ flight you should be at the airport at least two or three hours in (8)_____. You cannot have any (9)_____ on you when you are travelling by plane. You can take only a small (10)_____ luggage on (11)_____.

At the airport, you go to the (12)_____ with your luggage to check in. There the officer checks your (13)_____ and (14)_____, weighs your luggage and gives you a (15)_____. Then you go to the passport control and security control. Through the passport control you get to the departure lounge. If you have some time before boarding you can go to the (16–18)_____, _____ or other _____ shops. Then you find your (19)_____ and after the air-ticket control you board the plane, find your seat, put on the seat-belt and wait for the departure. When the (20)_____ allows, you can unfasten your belt but before landing you have to be fastened again. After leaving the plane, you go to the (21)_____ hall, through passport control and the (22)_____.

SPEAKING

Imagine that you have a friend from abroad coming for a visit. He/she wants to visit your hometown/village. He/she will arrive to the airport in Almaty. Try to give him/her the instructions about how to get to your place. Think about the best way of planning the journey – which means of transport are the best to use, which of them are expensive, slow, etc. You can use new words from Glossary.

READING

TEXT 1

Read the following three texts and answer the questions below.

Text 1 – This is a description of a tourist hotel in a holiday brochure

Hotel Baron in Sharm-el-Sheikh is a large modern hotel just 15 minutes from the beach. The hotel is in a beautiful garden with three swimming pools and facilities for everyone in the family. For holidaymakers who love good food the hotel's restaurant has an excellent reputation! Pearl Beach is an ideal resort for a holiday, with beautiful beaches, many lovely shops and restaurants and a wide range of interesting cultural destinations to visit nearby. There are lots of things to do at the Baron! Play mini-golf or tennis, or relax on a sun bed beside the pool. We also have a fully-equipped wellness centre with a sauna and spa, and beauty salon with massage treatments. In the evenings there's a full range of the best entertainment in town, with live music every day except Sunday. There are playgrounds for children, a disco for teenagers, and an adults-only piano bar for parents! Fun for all the family at the Baron Hotel Pearl Beach!

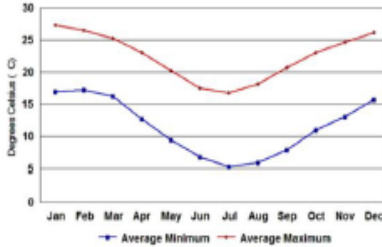
Text 2 – This is what someone wrote on a hotel review website

Our room at Millie's Hotel room was fantastic and beautifully decorated with all the things you need - there was even a coffee machine in the room and the beds were so comfortable we slept like a log! We had a balcony to sit on in the evening with a marvellous view over the whole city and the bay. There's also a small bar and a roof terrace. Breakfasts were delicious, in fact there was too much food for us to finish it all! There are lots of restaurants and bars nearby which are good value and serve a good variety of different food. All the staff were friendly, especially Jose who helped us when we arrived. They even brought chocolates and champagne to our room on the last night. The hotel is located in the middle of the town, very close to the shops and the beach, but it's on a quiet street so it's not noisy.

Text 3 – More information about the Hotel Oasis

Hotel Baron

Pearl Beach Resort

OFFICIAL RATING

550 \$-700 \$

Includes:

- 3 pools
- Kid's club
- Entertainment programme
- Spa
- Great cuisine
- Free wi-fi

Prices ALL INCLUSIVE FORM

Location

- 1 km from beach
- Close to Pearl Beach town centre
- Near shops, bars and restaurants
- 30 min. transfer from airport

Dining options

- ✓ Breakfast
- ✓ Lunch
- ✓ Evening meal
- ✓ Drinks
- ✓ Snacks, Dessert

Weather

Average monthly temperature

Questions:

1. Which text would be most useful for someone who:

Questions:

1. Which text would be most useful for someone who:

- Wants to find out how hot it is in Pearl Beach in August.
- See the ranking of the hotel.
- Describes the activities that tourists can do.
- Describes the staff.

2. Choose one of the statements below which is true according to information in the texts.

A. Millie's Hotel is on the edge of the town.

B. There are swimming pools at the Hotel Oasis.

GRAMMAR: PRESENT SIMPLE

Read the text, put the verbs into Present Simple. Explain the meaning of the given words without translating them.

When people _____ (travel) then they _____ (need) many things.

First of all they _____ (need) to know where they _____ (want) to go. It _____ (be) not easy. There _____ (be) a lot of places in the world that people can visit, that sometimes we cannot decide where to go. In winter people _____ (like) to go to warm countries, but in summer they _____ (like) to go to cold countries. It _____ (be) very good that we _____ (have) such chance to go wherever we _____ (like).

When you finally _____ (know) where you _____ (want) to go, you _____ (need) a ticket. Sometimes a person _____ (want) to go by plane, but sometimes he _____ (want) to go by bus or by car. It _____ (depend) on many things. Planes _____ (be) expensive, but they _____ (be) fast. Buses _____ (be) cheaper, but it _____ (take) much time to get from one city to another.

Another thing that _____ (be) necessary - hotel. A person usually) _____ (book) a hotel in advance. It _____ (be) a good idea to book a room in advance because sometimes hotels _____ (be) fully booked and it _____ (be) difficult or impossible to get a room there.

When you _____ (have) a ticket and a hotel, then you _____ (need) to pack your baggage. You _____ (must) take your passport and some money too. It _____ (be) a good idea to take your camera, too.

If you _____ (have) a lot of money, then you _____ (not/need) take all things that _____ (be) necessary because you can buy them.

LESSON 2. AT THE AIRPORT

GLOSSARY

General Words	
1. airport	аэропорт
2. airplane	самолет
3. wing	қанаты
4. tail	күйрық
5. cockpit	кабина (ұшақ)
6. cabin	салон (ұшақ)
7. fuselage	дене, фюзеляж
8. undercarriage	шасси
9. lavatory	дәретхана
10. window	терезе
11. aisle	өту
12. seat	орын, орын
13. armrest	шынтақ таяныш
14. ticket	билет
15. suitcase	чемодан
16. backpack	рюкзак
17. baggage	багаж
18. life vest	құтқару кеудешесі
19. carry-on	қол жүгі
20. flight	рейс
21. takeoff	ұшу (самолет)
22. landing	кону
23. runway	ұшу-кону жолағы
24. gate	қақпа (әуежайда)
25. boarding	кіргізу (бортқа)
26. passenger	жолаушы
27. passport	паспорт
28. visa	виза
29. customs	кеден
30. terminal	терминал
31. schedule	кесте
32. security guard	күзетші
33. trolley	арба

34. hijack	ұшақты ұрлау
35. emergency	апат
36. liquid	сұйықтық
37. delay	кешігу
38. destination	межелі жер
Used phrases	
39. airplane ticket	ұшақ билеті
40. passport control	паспорттық бақылау
41. departure lounge	күту залы
42. ticket counter	билет кассасы
43. hand luggage	қол жүгі
44. flight attendant	стюардесса / стюардесса
45. flight engineer	бортинженер
46. green / red channel	жасыл / қызыл дәліз
47. first-class section	бірінші класс секциясы
48. emergency exit	апаттық шығу есігі
49. duty-free shop	бажсыз сауда жасайтын дүкен
50. luggage tags	багаждағы биркалар
51. luggage ticket	жүк түбіртегі
52. metal detector	металл детекторы
53. no smoking sign	темекі шегуге болмайды «сигналы»
54. departures board	табло
55. to reserve	брондау
56. round trip	бару және қайту сапары
57. round trip ticket	Бару және қайту билеті
58. ticket agent	билет кассасының кассирі
59. X-ray machine	тексеруге арналған аппарат
60. baggage carousel	жүк тасымалдағыш
61. baggage claim area	багажды алу аймағы
62. arrival and departure monitor	ұшып шығу және ұшып келу мониторы
63. boarding pass	отырғызу талоны
64. call button	қоңырау түймесі
65. seat belt	қауіпсіздік белдігі
66. seat pocket	кресло қалтасы
67. security checkpoint	бақылау-өткізу пункті

WARMING UP

1. Look at the pictures. Who are the people and what are they doing?

2. Match the words from two lines to make 10 collocations (pair words):

1. passport
2. ticket
3. overhead
4. information
5. catch
6. emergency
7. life
8. board
9. non-smoking
10. hand

- a. a plane
- b. bag
- c. jacket
- d. locker
- e. compartment
- f. control
- g. collector
- h. exit
- i. desk
- j. a bus

VOCABULARY

1. Write each word under the corresponding picture.

trolley - passenger- passport – luggage –pilot– customs officer – ticket
- to land – to take off – suitcase - stewardess

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Match the definitions with the right word from activity 1.

- 1) the person who flies the plane=.....
- 2) when the plane leaves the ground=.....
- 3) the bags and suitcases that travellers put their belongings in .
=.....

- 4) document that proves a person's identification and nationality=.....
- 5) man or woman who provides service for passengers during a flight=.....
- 6) the person who checks the luggage=.....

SPEAKING

1. Complete the conversation with the missing words.

going / Enjoy / bags / passport, / can / pilot

Nancy : Hello.

Customs officer : Hello.I have your ticket and....., please?

Nancy:Yes, here they are.

Customs officer: could you open your....., please ?

Nancy: Sure,is everything Ok ?

Customs officer:Yes.where are you.....?

Nancy: Paris.

Customs officer:your stay in Paris.

Nancy:Thanks.Goodbye.

Customs officer: Goodbye.

READING

Read the following conversation and answer the questions.

Welcome to Tunisia

Mrs Smith and her son are travelling to London. Now they are in the lounge with the pilots.

Paul, her son is looking at them. He asks his mum: “ Are these policemen?”

Mrs Smith: “ No, they aren't. These are the pilots.”

Paul: “ Are they taking the plane with us?”

Mrs Smith: “ Of course! They are. They are the persons who fly

the plane .”

Paul: “ Excuse me Sir. Can I ask you a question?”

The pilot: “ Yes, please. What is it?”

Paul: “ How many times do you take the plane every week?”

The pilot: “ About six times.”

Paul: “ So you pay for tickets each time. Are you very rich?”

The pilot (laughing) : “ Oh! No dear. That’s my job. They pay me for that.

Correct these false statements.

a- The Smiths arrive from London.

-.....

b- The Smiths are in the street, now.

-.....

c- The two men on the picture are policemen.

-.....

d- The pilot takes the plane 10 times a week.

-.....

e- The pilot pays for each trip.

-.....

Find in the conversation an utterance expressing

Polite Request -.....

.....

GRAMMAR: PRESENT CONTINUOUS

1. Fill in the missing verbs in the brackets, using the present progressive tense:

1. Dina is _____(fly) to her home town at the moment.

2. Yossi _____(play) video game with his friends right now.

3. Look! The police _____(run) toward the gate A1.

4. A baby _____ (sleeping) on the plane. Please don't make noise.

5. Dan _____ (not listen) to CD's. He is watching the Mondial.

6. I _____ (not wait) for a plane. I _____ (wait) for my friend

7. His sister _____ (say) goodbye to her friends.

8. The flight attendant _____ (hand out) breakfast to the passengers.

9. _____ he _____ (speak) English at the moment? I

don't understand what he saying.

10. Look! They _____ (smile) at us!

2. Insert the correct tense of the verbs given.

Hi Maria,

I (write) this letter from Singapore airport. I (sit) in a small coffee shop and I (wait) for my flight to Paris. My flight (depart) at 4.30pm and the trip (take) about 12 hours. I (not, look) forward to the flight, it (be) too long.

I (go) to Paris last year and (stay) in a very small hotel in the centre of town. It (be) very noisy and I (not, sleep) well. It (be) too cold. This time I (stay) in Paris for a few days and then I (take) the train to Amsterdam.

See you later,

Your friend Mario.

LESSON 3. INTERNATIONAL SIGNS

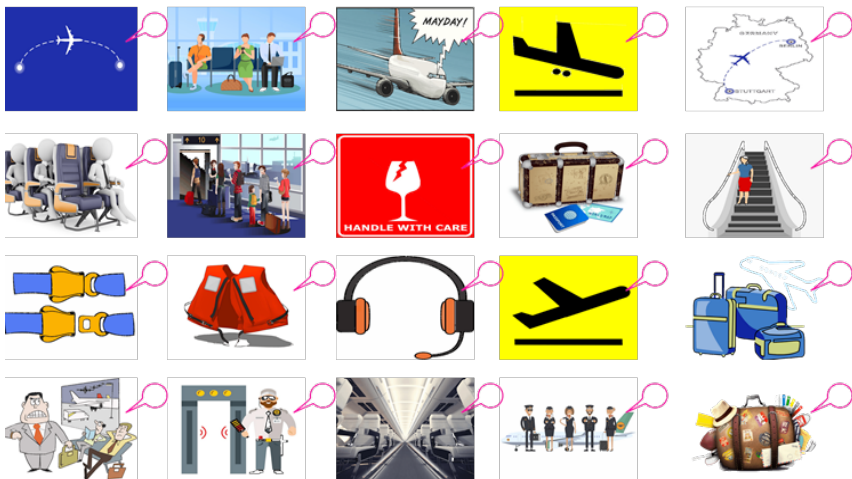
GLOSSARY

General Words	
1. airport	әуежай
2. airplane	ұшак
3. wing	қанаты
4. tail	күйрык
5. cockpit	кабина (ұшак)
6. cabin	салон (ұшак)
7. fuselage	дене, фюзеляж
8. undercarriage	шасси
9. lavatory	дәретхана
10. window	терезе
11. aisle	өту
12. seat	орын, орын
13. armrest	подлокотник
14. ticket	билет
15. suitcase	чемодан
16. backpack	рюкзак
17. baggage	багаж
18. life vest	құтқару кеудешесі
19. carry-on	қол жүгі
20. flight	рейс
21. takeoff	взлет
22. landing	қону, қону
23. runway	ұшу-қону жолағы

WARMING UP

Find and circle the words in the wordsearch puzzle And number the pictures

VOCABULARY

1. Match the words and pictures.

Maximum speed 60 kph	☐
Traffic lights ahead	☐
Danger: Poison	☐
No smoking	☐
No parking	☐
No U-turn	☐
Slippery road	☐
Radioactivity	☐
No swimming: Crocodiles!	☐
Danger: Falling rocks	☐
No dogs allowed	☐
No flammable goods allowed	☐
Don't feed the animals	☐
No spitting	☐
Hospital	☐
Kangaroo warning	☒
No eating or drinking	☐
Mobile phones not allowed	☐

1 2 3 4

5 6 7 8

9 10 11 12

13 14 15

16 17 18

SPEAKING

Conversation cards

READING

1. Read the text and decide if they are TRUE (T) or FALSE (F)

Checking in at the Check in Counter

Clerk: Good morning. May I have your passport and ticket, please?

Customer: Here you go.

Clerk: Oh, you have an e-ticket. You can print out your boarding pass at the kiosk.

Customer: I already printed out my boarding pass at home. Here it is.

Clerk: Good. How many bags are you checking?

Customer: Two.

Clerk: Please put them on the scale. Oh, this one is too heavy. You have to pay an overweight fee or take out some items.

Customer: I will pay the overweight fee. How much is it?

Clerk: It is \$50. If you pre-pay over the web it is cheaper.

Customer: OK. Thanks. Good to know.

True or false

___ The fee for overweight luggage is cheaper if you pre-pay it online.

___ We can print out our boarding pass at the kiosk, with an electronic ticket.

2. Read the text and decide if they are TRUE (T) or FALSE (F)

Checking in at the Check in Counter (continued)

Clerk: Your seat is 22F. The flight leaves from Terminal A, Gate 14 at 2:15.

Customer: OK Thanks. Could you point me in the direction of Gate 14?

Clerk: Straight ahead and to the left. Follow the signs.

Customer: Thanks. Is there any place to buy something to drink after the security check point?.

Clerk: Yes. There are kiosks that sell coffee and drinks.

Customer: Is there a duty free shop?

Clerk: Yes.

Customer: Thank you very much.

Clerk: May I help the next customer?

Next Customer: Hello...

True or false

___ There is a duty free shop.

___ After going through the security check point you cannot eat or drink anything.

GRAMMAR: PAST SIMPLE

1. Complete the text about Mary's holiday. Use the Past Simple.

Last summer holiday Mary (go) to Miami with her family. She (be) very excited before the journey because it (be) the first time she (travel) by plane.

They (stay) at a hotel near the sea. The weather (be) sunny and very hot. In the morning they usually (go) to the beach.

Mary likes sunbathing and the children love playing on the sand. So, Mary and Mum (sunbathe) and the children (play) with the ball and (make) sandcastles. Dad (swim) in the sea and (read) the book under the umbrella. They usually (have) lunch in a cafe near the beach. In the afternoon they (visit) very interesting places. One day they

..... (go) out in a boat. It (be) amazing!
 They (like) the diving best. They

<p>Have you ever been <i>abroad</i>? Where did you go?</p>	<p>How many countries have you visited? Talk about them.</p>	<p>Where do you usually go on holiday? What do you like about it?</p>
<p>How do you usually travel? (e.g. by plane, car, bus) Which do you prefer? Why?</p>	<p>Have you ever travelled by plane? How did you feel?</p>	<p>What is your favourite holiday destination? Why?</p>
<p>Do you prefer the beach or the mountains? Why?</p>	<p>What's your favourite country? Why?</p>	<p>What's your favourite city? Why? What can you do there?</p>
<p>Do you ever go camping? What do you like about it?</p>	<p>Where do you usually stay when you're on holiday? (e.g. hotel, resort, camping, family)</p>	<p>Where did you spend your last holiday? Talk about it.</p>
<p>When you are travelling, do you try to speak the local language?</p>	<p>Where do you plan to go for your next holiday? Talk about it.</p>	<p>Who do you usually travel with? How do you travel?</p>
<p>How often do you go on holiday? With whom?</p>	<p>Have you ever taken a package tour? Talk about it.</p>	<p>Do you prefer to travel in a group (e.g. a tour) or independently? Why?</p>

(see) different fish, some jellyfish and even a dolphin (jump) in front of the boat. They also (watch) some people feed the fish. Mary (take) a lot of pictures.

The family (enjoy) a lot.

The last day it (rain). The whole family (go) to a shopping centre.

They (buy) some souvenirs. In the afternoon they (return) home. Mary and her family (have) a great time there!!!!

2. Insert the correct tense of the verbs given.

Hi Maria,

I (arrive) in Amsterdam at 10.30am this morning. It (be) very cold and it (snow). All the passengers on the train (speak) Dutch and I (not, understand) a word. It (take) about three and a half hours from Paris to here. I (buy) lunch on the train but it (not, be) very good and it (be) expensive too. It (not, be) good value for money. Now I (be) very tired. At the moment I (wait) for a taxi.

I (be) sorry about my writing but my hands (be) so cold. I (wear) a woollen hat to keep my head and my ears warm. I (look forward) to a good night's sleep after all the travelling.

Best regards,

Mario

LESSON 4. TRAVEL AGENCY

GLOSSARY

General Words	
1. I'd like to book a plane ticket	Мен ұшақ билетіне тапсырыс бергім келеді
2. I'd like to make an airline reservation	Мен ұшақ билетін брондағым келеді
3. Where will you be flying?	Сіз қайда ұшасыз?
4. Please reserve the next flight to Moscow	Мәскеуге ең жақын рейске орын брондаңыз.
5. Is that a direct flight?	Бұл тікелей рейс пе?
6. Is it a transfer flight?	Бұл рейс трансфермен бе?
7. I'd like to book a seat to ...	Мен ... билетке/орынға тапсырыс бергім келеді
8. I'd like a window seat, please	Мен терезеден орын алғым келеді
9. How much is the ticket?	Билет қанша тұрады?
10. I'd like to book a plane ticket	Мен ұшақ билетіне тапсырыс бергім келеді
11. make a reservation	орынды брондау
12. miss a plane/ a train	ұшаққа/ пойызға кешігіп келу
13. get on a train/ a bus	пойызға / автобусқа отыру
14. get off a train/ a bus	пойыздан / автобустан түсу
15. get into/ out of a car	көлікке отыру / шығу
16. have an accident	жол апатына түсу

WARM UP

1. Discuss next questions.

- Do you want to work at travel agency? Why/Why not?
- What other jobs can the professional with in the sphere of Tourism have/do?

2. Discuss next pictures. How are they connected with your future profession?

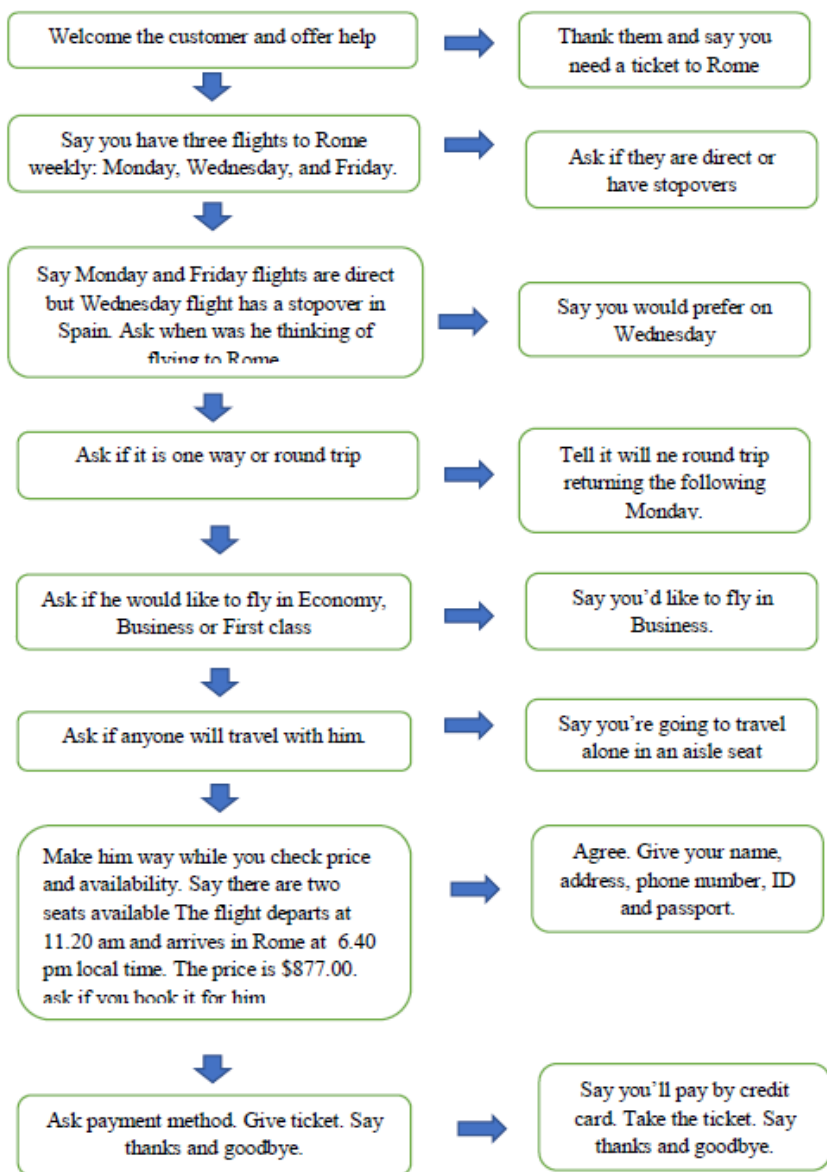
VOCABULARY

Match the halves of sentences

1. You can get to ...	a. ... by coach to Almaty because it's cheaper.
2. You could go by ...	b. In the Bureau de change in Almaty's railway station.
3. You can get ...	c. ... ticket from the train conductor but there is a surcharge.
4. You can also buy a ...	d. ... by coach because it often takes longer than the train.
5. You might want to change money ...	e. ... train because it's faster than coach or car.
6. You can purchase coach tickets....	f. ... tickets from the train station or from the Orbis travel office.
7. You might want to travel ...	g. ... from the coach station or from private coach operators.
8. You might not want to travel	h. ... Almaty from any Kazakhstani city or town.
9. You can have	i. ... in the Carpathian mountains.
10. You might want to go hiking ...	j. ... lunch in a café in the main square.

SPEAKING

Ticket agent and traveler

READING

Put the conversation in the right order

1. Travel Agent : Good morning
2. Oh, a package would be fine. What do you suggest?
3. For ten days?
4. Well, I'd like to book a holiday in Venice.
5. It's just what I'm looking for! All right. I'll take it.
6. Oh yes, very nice. On the Grand Canal, with a restaurant and pool.
7. If you 're travelling alone, I recommend, " Going Places "
8. Certainly. When would you like to go?
9. Good morning.
10. Oh, just one. For me.
11. I includes return airfare, plus hotel with breakfast and dinner.
12. What can I do for you?
13. I see. Are you interested in a package from one of the tour operators?
14. What does " Going Places " have?
15. Yes, that's right. For ten days.
16. From 1 to 10 August.
17. And for how many people?
18. That sounds reasonable. What does the price include?
19. They've got a special offer for individuals : 10 days in Venice for £699.
20. Is it a nice hotel?

GRAMMAR: PAST CONTINUOUS

Insert the correct tense of the verbs given.

1. I (talk) with my mother when my flight (announce).
2. When the phone(ring), I (drink) a coffee.
3. While we (wait) for the taxi, it (start)..... to rain.
4. What (you, do) when the gate(open)?
5. I.....(listen) to my iPod, so I.....(not, hear) the announcement.
6. You(be) in the restroom when I (see) Brad Pitt.
7. While John ...(booking) a room in a hotel, someone(steal) his car.
8. Sammy(wait) for us when we(get off) the plane.
9. While I(write) the email, the computer suddenly went off.
10. Last night, she..... (call) Pizza Hut and the delivery man..... (deliver) her order right away.

LESSON 5. ARRIVAL AND DEPARTURE

GLOSSARY

General Words	
1. to arrive	келу
2. arrival	келу
3. to depart	отправляться
4. departure	жөнелту
5. boarding	кону
6. boarding card	отырғызу талоны
7. to announce	жариялау
8. to take off	ұшып кету
9. to land	кону
10. gate	ұшаққа шығу
11. customs	кеден
12. go through the customs	кеденнен өту
13. duty-free	без баж
14. to declare	мағлұмдау
15. passport control	паспорттық бақылау
16. go through the passport control	кеденнен өту
17. to travel light	жеңіл саяхат
18. excess weight	асып салмағын
19. hand luggage	қол жүгі
20. to check luggage (check in)	заттарды багажға салыңыз
21. luggage receipt	жүк түбіртегі
22. tag	тег, бекіту, чемоданға
23. to board a plane	ұшаққа отыру

WARM UP

Find and cross the word given in the column from the table below

Airport

W	T	A	R	E	N	N	A	C	S	T	B	R	M
O	T	F	D	E	G	A	T	E	D	I	E	A	E
R	L	A	E	F	A	C	I	L	I	T	Y	E	E
R	A	E	S	A	R	R	I	V	A	L	R	T	G
A	E	Y	K	Y	T	I	R	U	C	E	S	N	A
E	N	Y	A	W	I	X	A	T	T	Y	O	I	N
A	G	U	F	M	I	A	L	C	E	R	M	O	G
S	C	N	G	R	B	U	S	D	E	I	M	P	I
A	M	I	U	Y	A	W	N	U	R	P	S	U	S
P	A	E	T	O	C	U	S	T	O	M	S	I	N
M	I	M	E	C	L	U	E	A	G	E	N	T	A
A	B	A	A	C	N	B	O	A	R	D	M	G	I
T	E	R	M	I	N	A	L	R	I	O	A	E	Y
Y	G	F	I	O	F	F	I	C	E	L	A	E	O

CUSTOMS
RECLAIM
DESK
OFFICE
LOUNGE
TAXIWAY
SCANNER
RUNWAY
BUS
SECURITY
POINT
TERMINAL
BOARD
SIGNAGE
ARROW
FRAME
GATE
FACILITY
AGENT
ARRIVAL

Play this puzzle online at : <https://thewordsearch.com/puzzle/89208/>

VOCABULARY

Fill in the gaps with the words from the table below

Custom officer	Departure lounge	Carry-on bag
Check in	Immigration officer	Baggage
Collection	Baggage allowance	Queue
Travel documents	Immigration	Visa

1. When you arrive in a country from overseas the
 checks your passport. In some countries you must have a
 before you can enter. Then you proceed to the

..... area to pick-up your bags and then to the
..... who may, (but not always) check your baggage.

2. When you leave a country you must first
with the airline to get your boarding pass. If there are a lot of people
you must Then you go through
....., where they check your travel documents and then to the
..... to wait for your flight.

3. On most international flights you have a
of 20 kilograms per person. Many airlines allow you to take one bag
on to the aircraft usually a maximum weight of 7 kg. This is called a ..
.....

SPEAKING

1. What are the necessary things you always put in your hand luggage?

2. Tell about your last flight. What airline did you choose? How long was the flight? Where did you head to? Did you like the experience?

3. Do you usually choose economy or business class? What are the differences between them?

4. What things can help one cope with the long flight?

5. If you had to spend at the airport around 24 hours, what would you do?

READING

Read an airport departures board and do tasks below

Departure				
Time	Flight	Destination	Gate	Remarks
10.45	XZ 3265	Chennai	17	Departed
10.50	SQ 0972	Amsterdam	23	Departed
11.00	SQ 2509	Mexico City	19	Departed
11.05	RT 9122	Buenos Aires	34	Cancelled
11.10	XZ 6005	Los Angeles	05	Final call

11.20	QE 0078	Beijing	33	Final call
11.25	TY 2053	Istanbul	56	Delayed
11.25	ER 7452	Seoul	25	Boarding
11.30	XZ 0352	Moscow	12	Boarding
11.35	XZ 0569	Dubai	27	Gate change

1. Match the phrases with the sentences.

Final call	Departed	Delayed
Boarding	Cancelled	Gate change

1. The plane isn't here now.
2. The plane is late.
3. The plane is not going to leave.
4. You can get on the plane now.
5. The plane is leaving very soon.
6. You need to go to a different place to get on the plane.
.....

Circle the best answer.

1. Can you get on the flight to Chennai?
a. Yes b. No c. If you're quick
2. Can you get on the flight to LA?
a. Yes b. No c. If you're quick
3. When is the flight to Beijing?
a. eleven twelve b. eleven twenty c. twenty to twelve
4. Where is the flight to Seoul?
a. Gate twelve b. Gate twenty-four c. Gate twenty-five
5. When is the flight to Kuala Lumpur?
a. eleven twenty-five b. eleven forty-five c. twenty-five to twelve
6. Which flight left from Gate 34?
a. a flight to Buenos Aires b. a flight to Mexico City c. no flight

7. When is the flight to Moscow?
a. eleven twenty b. half past eleven c. half past twelve
8. Where is the flight to Los Angeles?
a. Gate five b. Gate fifteen c. Gate fifty

GRAMMAR

Complete the dialogue by inserting the correct tense. Look for time phrases first. Practice the dialogue with a friend.

Bill: Hi, Ben where (go)?

Ben: Hi Bill, I (fly) to China later this afternoon.

Bill: (go) for business or pleasure?

Ben: Business, I (meet) some engineers tomorrow in Shanghai.

Bill: How long (stay) there?

Ben: I (stay) for three weeks and then I (fly) to Korea. I (stay) in Korea until the end of the year and then I (come) back.

Bill: (be) this your first overseas trip?

Ben: No, I (go) to Indonesia last year and the year before that I (travel) to India.

Bill: Anyway, why (be) you here?

Ben: I (pick up) some visitors from America. They (come) from Darwin but the plane (be) 30 minutes late so instead of arriving at 2 o'clock they (now, arrive) at 2.30pm. Americans (be) always late.

LESSON 6. HOLIDAYS

GLOSSARY

General Words	
1. Christmas	Рождество
2. celebrate	Тойлау
3. Easter	Пасха
4. lights	Шамдар
5. tinsel	Қаңылтыр
6. Independence Day	Тәуелсіздік күні
7. a fireplace	Камин
8. Halloween	Хэллоуин
9. a chimney	Мұржа құбыры
10. Valentine's Day	Әулие Валентин күні
11. New Year's Day	Жаңа жыл
12. April Fool's Day	Сәуір күлкі күні
13. Victory Day	Жеңіс күні
14. invite friends	Достарды шақыру
15. decorate with	Безендіру
16. watch fireworks	Салют көру
17. watch a parade	Шеруді қарау
18. play jokes on	Біреумен әзідеу
19. get presents	Сыйлықтар алу
20. an ornament	Безендіру
21. to pull crackers	Атқыштарды ату
22. a reindeer	Бұғы
23. to hang stock-ings	Шұлық ілу

WARM UP

1) Write the words and phrases below in the correct place. Can you add any more words?

mountain / peaceful / family / skiing / taking photos / walking / train
 cruise / sunbathing / cheap / ship / water sports / exciting / beach / alone
 sightseeing / bicycle / eating in restaurants / climbing / swimming / shopping

TYPES OF HOLIDAY _____ <i>city</i> _____ _____ _____	HOLIDAY ACTIVITIES _____ <i>surfing</i> _____ _____ _____	HOLIDAY ADJECTIVES _____ <i>noisy</i> _____ _____ _____	MEANS OF TRANSPORT _____ <i>plane</i> _____ _____ _____	SPEND HOLIDAY TIME WITH: _____ <i>friends</i> _____ _____
--	---	---	---	--

VOCABULARY

1. Match these words. 2. Read the definitions and underline the correct word to their meanings

tour / trip / voyage / excursion / travel

1. the activity or action of travelling

2. a long journey, usually by sea or in space

3. a visit round a place of interest, often with a guide

4. a journey to a place for a short time (for pleasure or on business)

5. a journey to a place of interest, often officially organized for a group

1. You can lie on a beach and do this.

a) sailing b) diving c) sunbathing

2. It's a sporty type of holiday.

a) beach b) activity c) city

3. It means the opposite of 'expensive'.

a) boring b) cheap c) quiet

4. It's not a winter activity.

a) skating b) skiing c) surfing

5. It means 'relaxing'.

a) peaceful b) noisy c) exciting

6. Which of these is the fastest means of transport?

a) bicycle b) train c) ship

7. It's not a holiday activity.

a) shopping b) climbing c) going to school

SPEAKING

1. Where in the world could this be? Why do you think so?
2. Where could you stay if you visited these places? Think of several options.
3. What can you see in the pictures? Describe it as detailed as you can.
4. Do you prefer the beach or the mountains? Explain why.
5. what dangers could you encounter when going there?
6. How many seasons are there in these places? Name them and say when they are.
7. Would you like to visit these places? Explain why (or why not).
8. What kind of temperatures and weather could you expect there?
9. Name ten countries where you could find similar landscapes.
10. What kind of clothes would you need when you visit these places? List them
11. Tell your partner where you plan to go for your next vacation and what you can do there.
12. What kind of activities or sports could you do there? List them.
13. How do you think local people make a living?

READING

1. Read the text below and fill the gaps with correct words

I CAN'T TRAVEL WITHOUT ...

Patrick Lichfield, the photographer, never goes far without his Olympus Pearlborder dictating machine which lets him catch up

(1) his correspondence wherever he is. The tiny tapes are(2) posted to his secretary, Felicity, or he gives them to someone to bring back. The quality is very good but there are often some interesting background noises.

Mel Calman, the cartoonist, jokes (3) filling his suitcase with tranquillisers and three different kinds of toothbrushes after recent, expensive dental treatment, but it is his diary and sketch-book that are always with him when he is on the move. "I don't keep a diary except when I'm away. I start a new one each trip now since I lost irreplaceable notes on two(4) trips on a bus in the States"

Richard Branson, who recently launched Virgin Atlantic Airways, believes(5) travelling light. "Suntan lotion for my nose and my notebooks which are my lifeline. But I will always sling in a(6) of cards. I love a game of cards, particularly bridge, canasta or spades, but I'm not a gambler."

Barry Norman, the film critic, who never travels anywhere without his credit card. "The days of anyone being stranded abroad are now (7). I remember once, before credit cards were common, the *Daily Mail* sent me to Italy at a moment's notice. It was a bank holiday. I(8) no money and the banks were shut. There I was in Milan(9) a beautiful sunny day sitting in my hotel because it was the only place I could eat or drink because I could sign for it."

Frank Muir, The TV scriptwriter and humorist, never (10) off on a journey without packing his Swiss Army penknife. "It does everything." He says, "it has about 140 things that come out. It opens bottles, gets things out of horse hooves, it has scissors, screwdrivers, tweezers. I never go anywhere without it and I have never used it."

1. A with B in C for D at
2. A - B or C either D but
3. A with B about C over D at
4. A before B last C previous D early
5. A in B on C at D about
6. A pack B packet C bunch D set
7. A finish B end C back D over
8. A didn't have B hadn't C didn't had D had
9. A B on C in D at
10. A sets B starts C parts D travels

2. Read the text again and answer the questions:

- a. Who likes to take as little luggage as possible? _____
- b. Who likes to keep a record of his travels? _____
- c. Who takes something he hasn't tested? _____
- d. Which two people seem to take their work with them when they travel? _____
- e. Which 2 people take something to avoid bad experiences they've had in the past? _____
- f. Who takes the strangest thing, in your opinion? _____
- g. Who takes the most useful thing, in your opinion? _____

GRAMMAR

HOLIDAY POSTCARD

1. Put the verbs in the postcard into present Perfect Tense

Dear John,

Greetings from Brazil. We are in Rio de Janeiro. This is the most wonderful city I _____ (ever/be) to and I'm having the best time of my life here! So far, we _____ (visit) Sugarloaf Mountain, we _____ (walk) though the Tijuca National Park and _____ (swim) at Copacabana Beach. It's marvelous! I _____ (try) a lot of local dishes. They are delicious! My favourite is sea food pasta. We _____ (not/visit) any museums yet because Kate doesn't

like them. She finds them boring. Tomorrow we're going on a helicopter tour over the city. Can you believe it?! _____
(you/ ever/ be) on a helicopter? I'm so excited that I can't sleep and I am writing this postcard to you next week,

Tom

WRITE QUESTIONS AND ANSWERS IN PRESENT PERFECT USING THESE WORDS

1. - How long/you/be/ in Africa?
-
2. - I /be/ there/three years.
-
3. - How long/ he/ live/ in Berlin?
-
4. - He / live/there/ 2002
-
5. - How long /she/ wear/ that coat?
-
6. -She/ wear/it/ last winter.
-
7. -Where/ you/be/ today?
-
8. - I /be/ at the hospital
-
9. - How long/ the detective/ look/ for the man?
-
10. - He/ look/ for him two months.
-

LESSON 7. CULTURE AND TRADITIONS

GLOSSARY

General Words	
1. Holy	киелі
2. Best man	шафер
3. Lullaby	бесік жыры
4. Fir tree	шырша
5. extinct	Өлеген, қолданыста жоқ
6. by tradition	дәстүр бойынша
7. to transmit tradition to the younger generation	дәстүрді жас ұрпаққа жеткізу
8. to pass a tradition down to the next generation	дәстүрді келесі ұрпаққа жеткізу
9. to keep up the family traditions	отбасылық дәстүрлерді сақтау
10. deeply rooted tradition	терең тамырланған дәстүр
11. religious ceremonies	діни жоралғылар
12. rich in traditions	дәстүрге бай
13. brides maids	Келін құрбылары
14. to maintain traditions	дәстүрді сақтау
15. to make way for change	өзгерістерге жол беру
16. superstition	ырымшылдық
17. customs	дәстүрлер
18. event	оқиға
19. origin	шығу тегі; басталуы
20. folk	халықтық (қарапайым халықтың салт-дәстүрлеріне қатысты)
21. exciting	Қуанышты, толқындыратын
22. amateur	әуесқой; жанкүйер; әуесқой
23. bonfire	алау
24. festival	мереке

WARM UP

Discuss these superstitions. Do you have such superstitions in your culture?

1. If you meet a black cat you will have good luck.
2. If you touch wood you will have good luck.
3. If you walk under a ladder you will have bad luck.
4. If you spill salt on the table you must throw it over your shoulder or you will have bad luck.
5. If thirteen people sit to eat at a table one will die.
6. If you break a mirror you will have seven years bad luck.
7. If you catch a falling leaf in autumn/fall you will have good luck the next year.
8. If you put shoes on the table you will have bad luck.
9. If you kill a spider you will have bad luck.
10. If you cross your fingers you will have good luck.

VOCABULARY

1. Con-artist -	a. extremely interested by something or someone
2. Sudden -	b. to accept a situation which cannot be changed
3. Phenomenon -	c. a stage or a number of changes that will occur
4. Phase -	d. a feeling of sadness that makes you think there is no hope
5. Wonder -	e. someone who tricks people in order to get money from them
6. Fascinated -	f. fighting to win when you are losing
7. Frustration -	g. happening quickly
8. Gesture -	h. more importantly, in particular
9. Offend -	i. something that is unusual or difficult to understand/explain
10. Depression -	j. moving a part of your body to show meaning or feeling
11. Especially -	k. understanding something that you had not understood before

12. Acceptance - a feeling of amazement for something new to you
13. Struggle - m. happy and satisfied
14. Realization - n. to make someone angry by doing or saying something rude
15. Content - o. the objects, buildings, nature, etc.. around a person
16. Surroundings - p. a feeling of being upset because you can't control something

SPEAKING

Answer the questions:

1. What American holidays do you know?
2. What British holidays do you know?
3. What holidays are celebrated both in Russia and the USA /

Great Britain?

4. What is your favourite Russian holiday?
5. What is more important for you: a day off or a celebration?
6. How is Christmas celebrated in Great Britain and in Russia?
7. What holidays does your family celebrate?
8. What is your favourite holiday?
9. Does your family have any special New Year traditions?
10. Do you cook and eat any special holiday meals?
11. Do you celebrate any religious holidays?
12. Have you ever tried to celebrate any foreign holidays?
13. What is the main holiday in our country? In Great Britain?

In the USA?

14. What holidays are celebrated throughout the world?
15. Are there any differences in the celebrations and customs of New Year in European countries?

READING

Read three opinions on the matter of celebrations.

«To Celebrate or Not to Celebrate?»

Phil's opinion about celebrations: I don't like any celebrations especially Christmas. It is getting more and more commercialized:

some people spend lots of money on gifts, while others make lots of money selling gifts. My parents think that it is an old tradition. But I don't understand the use of celebrating a holiday only because it is tradition. We can choose more interesting activities for holidays instead of sitting at the table with relations and discussing boring family problems. For me there is nothing like playing sports.

Sindy's opinion about celebrations: Celebrating? I've never thought about it. For me any holiday is just a day off. I don't know if it is important for me what Guy Fawkes did or what evil spirits used to do. I don't plan what to do. A day comes and my activities begin. There's only one celebration that matters, it's my birthday.

Helen's opinion about celebrations: Celebrating is my joy. I like this perfect atmosphere. It takes time to make all the arrangements. But my favourite celebration is worth many efforts. The best moment is when the guests arrive. They are the people I love best. I greet them. They come to share the joy of the day. Their gifts make me think of the day again and again.

1. Answer the questions:

1. What makes Phil dislike Xmas?
2. What do his parents think about celebrations?
3. What does he suggest instead of celebrating?
4. What kind of person is Sindy, in your opinion?
5. What kind of person is Helen, in your opinion?

2. Express your opinion: to celebrate or not to celebrate?

GRAMMAR

1. Put the verbs into the Past Simple or Present Perfect.

1. They.....already.....
(invite) her.
2. Alisher (buy) gifts to her friends and family.
3. We..... (celebrate) New Year in Monaco.

4. Aigul (leave) museum ten minutes ago.
5. They(go) shopping the other day.
6. Her sister (lose) all her money that she wanted to buy food with.
7. Saule (not go) home after dinner.
8. Bolat (put) fir tree near the fire place.
9. The boy (speak) to us.
10. We (visit) our relatives last Friday.

2. Fill in with for, since, just, already, yet

1. My son went to the supermarket but he hasn't come back
2. Leonard has made his bed but he hasn't called his girlfriend
3. Samal has lived in Moscow she was ten years old.
4. We have met the new teacher at the high school.
5. The waiter has brought me some coffee and biscuits.
6. Have they visited London? No, they haven't gone there.
7. That man has come late again. His boss is very angry with him.
8. Has the girl lived in France five years? Yes, she arrived five years ago.
9. The plane has flown twelve hours.
10. The businessman has worked in the same office he was twenty-five years old.

LESSON 8. CITIES AND SIGHTSEEING

GLOSSARY

General Words	
1. Sightseers	көрікті жерлерді көруге әуесқойлар
2. Tourist	турист
3. Guidebook	жолсілтеме
4. Map	карта
5. City plan	қала картасы
6. Guide	гид
7. Excursion	экскурсия
8. To get lost	адасу
9. To take pictures/photos	суретке түсіру
10. Castle	қамал
11. Cathedral	собор
12. Church	шіркеу
13. Exhibition	көрме
14. Fountain	фонтан
15. Historic building	тарихи ғимарат
16. Historical museum	тарихи мұражай
17. Legend	аңыз
18. Monument	ескерткіш
19. Museum	мұражай
20. Palace	сарай
21. Picture-gallery, art gallery	сурет галереясы
22. Statue	мүсін
23. Temple	ғибадатхана
24. Tower	мұнара
25. Gift shop	кәдесый дүкені
26. Fridge magnet	тоңазытқыш магниті
27. Key ring	кілтке арналған салпыншақ
28. Mug	үйірме
29. Notebook	дәптер
30. Souvenir	сувенир
31. Statuette	мүсін
32. Wristband	білезік
33. To go sight-seeing	көрікті жерлерді тексеріңіз
34. To go along the street	идти көшесіндегі
35. To go around the city	қала бойынша жүру
36. To wander around the city	қала бойынша кезбе

WARM UP

1. Complete the phrases with these words.

book exhibition gallery open photos times tour
tourist

1. _____ hall	5. _____ attraction
2. _____ tickets	6. _____ daily
3. opening _____	7. Art _____
4. _____ guide	8. take _____

2. Find the odd one out in each group.

1. daily	often	weekly	annual
2. national	local	international	nearby
3. visitor	guidebook	tourist	sightseer
4. exhibition	sculpture	painting	photograph
5. journey	trip	tour	tour guide

VOCABULARY

Match the words (1-8) to the meaning (a-h).

1. Exhibition	6. Map
2. Temple	7. Guide
3. Gift shop	8. Fountain
4. Tower	9. Get lost
5. Palace	10. Tourist

- a. an event at which objects such as paintings are shown to the public
- b. a building used for the worship of a god or gods in some religions
- c. a shop that sells goods that are suitable for giving as presents
- d. a tall, narrow structure, often square or circular, that either forms part of a building or stands alone
- e. a large house that is the official home of a king, queen, or other person of high social rank

- f. a drawing that gives you a particular type of information about a particular area
- g. a person whose job is showing a place or a particular route to visitors
- h. a stream of water that is forced up into the air through a small hole, especially for decorative effect, or the structure in a lake or pool from which this flows
- i. someone who visits a place for pleasure and interest, usually while on holiday
- j. a large cup with straight sides used for hot drinks

SPEAKING

1. Answer the questions. Give more detail.

When you visit new towns/cities, do you:

1. go sightseeing?
2. take a map with you?
3. buy a guidebook?
4. take photos?
5. visit museums and art galleries?
6. look around the shops?
7. often get lost?
8. go on a guided tour?

2. Discussion. Give an example of a famous:

- museum
- university
- art gallery
- park
- cathedral
- monument
- palace
- square
- bridge

READING

Read the text and answer the questions about it.

Hello there, my name is Ewan, I'm from Scotland and I'm 12 years old. I was in London with my family last week and it was fantastic. We went to London by plane, it was a very nice journey.

When we arrived we went to the hotel, which was marvelous, big and luxurious. The first thing we visited was the London Eye, it was an incredible ride and you can see the whole city when you are at 135 meters.

After that we visited the Big Ben, which is the clock on Elizabeth tower, which is next to the houses of parliament. It is a beautiful clock and an imposing tower but it is only 96 meters tall so it is smaller than the London Eye.

Then we went to Hyde Park, which is one of the most important parks in London. The park was colorful and lovely; there was even a lake. There we saw Kensington Palace and the princess Diana memorial fountain.

Later we went to Buckingham Palace, where the Queen lives, and we saw the changing of the guard, it was very exciting. Buckingham Palace is enormous; it is way bigger than Kensington Palace.

After that, we visited Trafalgar Square, which is more important than Leicester Square, because there you can find one of the most important museums, the National Gallery and St Martin church. The National gallery sure is big, but I think the British museum is bigger, and personally, I it was the one I like the best. There you can find a lot of objects from all parts of the world and from different ages, it is a really unforgettable experience.

Then we visited the tower of London, it was a prison in the beginning but now they keep the Crown Jewels. Next to it we saw Tower bridge, an impressive suspension bridge, that has become one of the symbols of London and it is often confused with London bridge, which is longer that Tower bridge.

Finally we went shopping in Oxford street, the most important

road in London and Europe's busiest shopping street. To conclude the day we attended a football match in Stamford Bridge, and we saw Chelsea playing against Manchester United. In my opinion, Manchester is better than Chelsea and one of the greatest teams in Europe. It was an extraordinary holiday, you should visit London and see all the wonders this incredible city has.

1. Which is the first thing Ewan visited?
2. What's the name of the Big Ben tower?
3. Where can you find Kensington Palace?
4. Where does the Queen live?
5. Where is St Martin Church?
6. Where can you find objects from all over the world and from different ages?
7. Where do they keep the Crown Jewels?
8. Why is Oxford Street famous for?

GRAMMAR

Rewrite the sentences using the past simple and past perfect:

1. She soon (realize) that she (spend) all her money.
2. He (be) tired because he (not eat) anything since the morning.
3. When all the guests (leave) I (start) tidying.
4. As soon as Jack (eat) his ice-cream he (go) to buy another one.
5. The police never (find out) where he (hide) the money.
6. We (not recognize) her. She (cut) her hair.
7. She (be) very upset because he (not answer) her e-mails.
8. I (know) my wife for 5 years before we finally (marry) in

2009.

LESSON 9. AT THE HOTEL

GLOSSARY

General Words	
1. to book a room	Нөмірді брондау
2. to book in advance	алдын ала брондау
3. to make a reservation	Нөмірді брондау
4. to pay a deposit	депозит бойынша ақша төлеу
5. to take a room	Нөмірді алу
6. to be in charge of	меңгеру
7. to register smb	тіркеу
8. to pay one's bill	шотты төлеу
9. to check out	қонақ үйден шығу
10. tip	кеңестер
11. sea view	теңіз көрінісі
12. at busy times	маусым қызған шақта
13. charge	баға, төлем
14. a single room	бір орынды нөмір
15. connecting rooms	іргелес бөлмелер
16. adjoining rooms	Кіріккен бөлмелер
17. a double room	екі орынды нөмір
18. a suite	люкс нөмірі
19. FB/full board	толық қызмет көрсету (тұру + күніне үш рет тамақтану)
20. HB/half board	тұру + таңғы ас және кешкі ас
21. B&B/bed and breakfast	таңғы асы бар тұру
22. internet access	Интернетке қол жеткізу
23. smoke-free	темекі шекпейтіндерге арналған бөлме
24. a porter	швейцар
25. Hotel Staff	Қонақ үй қызметкерлері
26. a clerk	әкімші
27. a maid	қызметші, қызметші
28. concierge	консьерж
29. a lobby	фойе
30. reception desk	тіркеу тағаны
31. a book-office	билет кассасы
32. laundry	кір жуу қызметтері
33. dry cleaning	күрғақ тазалау
34. pets allowed	жануарлармен бірге тұруға болады
35. room service	бөлмеде қызмет көрсету

WARM UP

Divide the words into categories:

Type of accommodation	Facilities and services	Room facilities

private bathroom	laundry	panoramic views of the city
shared bathroom	bed and breakfasts	free WiFi
motels	villas	private parking
24-hour reception (front desk)	sea view	apartments
breakfast included	flat-screen TV	airport shuttle
guest houses	coffee/tea maker	fitness center
hostels	air conditioning	spa and wellness centre

VOCABULARY

Match the words and their definitions

1. book	A. the breakfast is in the price
2. vacancy	B. a room with a double bed
3. check-in	C. breakfast and a main meal included
4. check out	D. return the key and settle the bill
5. adjoining room	E. arrange to stay in a hotel
6. breakfast is included	F. the window overlooks a nice place
7. half board	G. a room with two separate beds
8. full board	H. the price of the room for one night
9. single room	I. a room with one bed
10. double room	J. go to the front desk and register
11. twin room	K. a phone call from the front desk
12. suite	L. amount paid ahead
13. room with a view	M. an available room in a hotel

14. charge \$45 per night	N. a set of rooms
15. wake up call	O. all meals are included
16. deposit	P. two rooms connected with a door

SPEAKING

1. Play the role of Traveler and Receptionist with your partner

Traveler

You have arrived in the hotel and you need:

- a single room with a shower;
- non-smoking floor;
- the lower floor.

You get the key and ask the receptionist:

- to give you a wake –up call at 7 a.m.;
- to bring breakfast in the room;
- to call a taxi for you

Receptionist

You greet the traveller.

Ask him if he/she has reserved a room.

You have several different rooms:

- a single room; -a double room;
- a suite

Ask the traveller:

- how many nights he/she would like to stay;
- how he/she would pay;
- if he/she needs any services.

Give him/her the key.

2. Work with your partner. Practice asking and answering following questions.

1. Do you like staying in hotels?
2. Have you ever stayed in a hotel?
3. How often do you stay in hotels?
4. Are there many hotels in your city?

5. What are some famous beach hotels in your country?
6. What do you think about hotel food?
7. What activities do you usually do in a hotel?
8. What can you do in a hotel to have fun?
9. Do you ever worry for your belongings when you stay in a hotel?
10. What do you take into consideration when choosing a hotel?

READING

Put the sentences below in the correct order to complete the dialogue.

- 1) I'd like a glass of orange
- 2) About 8 o'clock would be fine
- 3) No, I'd like an American breakfast.

- 4) Yes, that's all. Thank you very much.
- 5) Cereals, eggs and bacon. And toast with butter and jam.
- 6) Coffee, please. A cup of black coffee.

Operator : Room service. Can I help you , madam?

Customer : Yes, I 'd like to have a breakfast in my room.

I'm not feeling well this morning!

Operator : Oh, I'm sorry to hear that, madam.

Would you like a continental breakfast?

Customer : _____

Operator : All right.

What would you like ?

Customer : _____

Operator : And would you like tea or coffee?

Customer : _____

Operator : Very good, madam.

At what time would you like it?

Customer : _____

Operator : Very good, madam. Anything else?

Customer : _____

Operator : Of course, madam. Will that be all?

Customer : _____

And I'd like to have a copy of the New York Times

Sent up as well.

Operator : Certainly madam.

GRAMMAR

Then write questions to find the information underlined.

(Remember to check the verb tense.)

1. They landed at Almaty Airport at 11 o'clock.

.....

2. I bought size 7 shoes.

.....

3. We are flying with Qatar Airline.

.....

4. Maria has gone to a meeting.

.....

5. We are going to the cinema by bus.

.....

6. The tour group arrived at 11 o'clock.

.....

7. The taxi cost me ten dollars.

.....

8. We are staying for a week.

.....

9. You are working on reception tomorrow.

.....

10. Those three suitcases are mine.

.....

LESSON 10. AT THE RESTAURANT

GLOSSARY

General Words	
1. How can I help?	Сізге қалай көмектесе аламын?
2. Please, give me...	Маған ... беріңізші, өтініш
3. Could I have ...	Өтініш, маған...
4. ... mineral water.	...минералды су.
5. ... juice.	...шырын.
6. Can I have the menu, please.	Мәзір беріңізші.
7. To health and happiness!	Денсаулық пен амандық үшін!
8. I don't really like this.	Маған бұл ұнамайды.
9. That's delicious.	Өте дәмді.
10. Bon appetit!	Асыңыз дәмді болсын!
11. I recommend ...	Мен ... кеңес беремін
12. A glass of tea, please.	Бір стақан шай, өтініш.
13. Could I have the bill, please.	Шот, өтінемін.
14. A cup of coffee, please.	Бір кесе кофе өтінемін.
15. What will you recommend?	Сіз не кеңес бересіз?
16. I'm quite hungry / thirsty.	Мен жеткілікті аш болдым / шөлдедім.
17. I'd like some...	... қалаймын
18. That's disgusting.	Бұл жиіркенішті.
19. May I have some болады ма.
20. The food was delicious.	Тамақ өте дәмді болды.
21. Could I see the manager, please?	Менеджермен сөйлесе аламын ба?
22. Here you are.	Міне, өтінемін.
23. Keep the change.	Қалған ақшаны алып қалыңыз.
24. Waiter/ waitress	Даяшы
25. starter	Бірінші тағам (тәбет, салат, сорпа)
26. tree course meal	Үш тағамнан тұратын түскі ас
27. main course	Екінші тағам / негізгі тағам
28. service charge	Қызмет көрсеткені үшін қосымша ақы (ұшы)
29. wine list	Шарап картасы
30. cutlery	Ас құралдары
31. table for two	Екі адамға арналған үстел
32. to book a table	Үстел брондау
33. to leave a tip	Қосымша ақы (ұшы) қалдыру
34. to pay a bill	Шотты төлеу

WARM UP

Put the following events in the correct order:

- _____ have the main course
- _____ ask for the bill
- _____ sit down
- _____ look at the menu
- _____ book a table
- _____ have the starter
- _____ decide to go out for dinner
- _____ pay the bill
- _____ tip the waiter
- _____ have a dessert

VOCABULARY

Read given expressions and decide if they are used by a CUSTOMER or a WAITER.

WHO CAN SAY THESE SENTENCES?

1. That looks a nice restaurant. Let's go. _____
2. Let's sit over there. _____
3. I would like to make a reservation for tonight, please. _____
4. What time would you like to come? _____
5. How many people are coming? _____
6. Can I have the menu/the wine list? _____
7. Would you like an appetizer first? _____
8. Can you recommend something? _____
9. I am not very hungry today. _____
10. Would you like any desserts? _____
11. I am just going to have a green salad. _____
12. I am going to have a steak with chips. _____
13. How would you like your meat? Rare/medium/well done? _____
14. Well, today we have a very tasty stew. _____
15. What would you like to drink with your meal? Beer/wine/
water. _____

16. I would like a cup of coffee with cream, please. ____

17. Can we order now? ____

18. Would you like any bread? ____

19. Can you bring me the bill, please? ____

SPEAKING

1. Work in groups

Find out the last time your partner went to a restaurant, a café and a shop. Discuss these questions:

- How helpful and friendly were the staff?
- What did the staff do to make you feel welcome? What did they say to you?
- Would you recommend each place to a friend? Why/ Why not?

2. Work in pairs

This brochure is a reminder to staff at a major hotel. Which are the three most important pieces of advice, in your opinion?

Speak to people: there is nothing as nice as a cheerful word of greeting

Smile to people: it takes seventy-two muscles to frown, only fourteen to smile

Call people by names: the sweetest music to anyone's ears is the sound of their own name

Be friendly: you can make friends by being friendly

Be helpful: act as if everything is a genuine pleasure

Be interested in people: you can like everyone if you try

Consider the feelings of others: it will be appreciated

READING

Read the text and write the correct letter. One restaurant is extra. You don't need to use.

EATING OUT

Are you looking for somewhere special to go this weekend? Do you want to try something new? Check out one of these hot new restaurants.

A. Last Days of the Raj

A centrally located Indian restaurant, perfect for eating before or after the cinema or a show. In summer enjoy your meal in the beautiful garden. The most popular dishes are lamb and chicken cooked with mild, medium or hot spices. For brave customers there is extra hot.

B. A Taste of Tuscany

Wherever you'd like a great value-for-money lunch or a relaxed evening in stylish surroundings, this is the place for you. The chefs have all been trained in Italy and they make both traditional and contemporary dishes. We recommend the pasta and seafood.

C. Your Local Caff

Remember when cafes served full English breakfasts – sausages, beans, fried bread, eggs and bacon – with a strong cup of tea? Well, this place still does and you can have your breakfast at any time you like during the day while you listen to your favourite music from the 1980s.

D. The Lemon Tree

This pretty restaurant serves healthy food that is tasty too. Come in for a vegetarian snack at lunchtime or a great fruit smoothie or a cappuccino and a delicious piece of cake in the afternoon. Food is bought from local producers whenever possible. This restaurant is for vegetarians.

E. Fast Best

Fast Food doesn't have to be junk food, as this café proves. Do you fancy a really good hamburger made with the best ingredients, or old-fashioned fish and chips fried to perfection, all on the table in super-quick time? Speed and quality are important here, and the prices aren't bad either.

F. The Chocolate Box

The owner of this small café used to cook all kinds of food, but then she realized she preferred desserts to anything else. If you want meat

or fish, don't come here. They only do desserts. Lots of different kinds of sweets. Chocolate lovers will be excited by the range of chocolate cakes.

G. Musical Chairs

Have you noticed how music improves the taste of your food? This new restaurant has different types of live music every night except Sundays, and excellent food to go with it. Great fish dishes, steak and pizza. Monday is classic rock night, so see you there!

Write the correct letter. One restaurant is extra. You don't need to use.

1. Which restaurant only has desserts and sweets? _____
2. Which restaurant serves hot and spicy food? _____
3. In which two restaurants can you listen to some great music? _____
4. Which restaurant employs staff trained in Europe? _____
5. Which restaurant is good for people who do not eat meat? _____
6. Which restaurant serves an all-day breakfast? _____

GRAMMAR

Complete the sentences with the correct model verbs.

Should can must can't have to mustn't shouldn't

1. You eat a heavy meal before you fly.
2. Passengers Switch off all electronic devices.
3. You ... wear loose, comfortable clothes and shoes for your flight.
4. Passengers Smoke during take-off and landing.
5. You Take a short walk around the cabin on a long-haul flight.
6. You ... drink too much alcohol.
7. Large pets Go into passengers cabin.
8. Passengers ... label their luggage correctly.
9. ... I pay in dollars for duty-free items?
10. Cabin crew ... stay calm during an emergency.

GRAMMAR

PRESENT SIMPLE TENSE

The present simple construction: base verb (say, tell) or ending in 's' in the third person singular

V_1 / V_s

I play...	I don't play...	Do I play...?
You play...	You don't play...	Do you play...?
He/she/it plays...	He/she/it doesn't play...	Does he/she/it play...?
We play...	We don't play...	Do we play...?
They play...	They don't play...	Do they play...?

The present simple is used to talk about something that is **factual and true in the present moment**

Adam **is** twenty-two years old.

We **are** very excited about the journey to the USA.

Amy **is** an teacher.

We use the present simple to talk about something that is **fixed for the future**. *Especially when that something has a fixed date like an expression of time.*

Our academic year **begins** next month.

Anna **drinks** coffee every morning.

We **head** to Australia on Friday.

Charles **catches** his flight to New York this Thursday at nine o'clock in the morning.

We use the present simple to talk about facts (*Any factual piece of information*).

Water **boils** at one-hundred degrees Celsius.

A match **burns** when being lighted.

The human mind **is** a very complex system.

We use the present simple to talk about things that happen **habitually, things that we do over and over again**.

Often, we use adverbs or expressions of frequency such as; never, sometimes, seldom, rarely, often, occasionally etc.

I seldom **go** to music class on Tuesday evenings.

She sometimes **likes** to dance the tango at the weekend.

I rarely **play** chess during the week.

Sally sometimes **goes** to her art's class.

They never **show** up for class.

PRESENT CONTINUOUS TENSE

'Be + verb + ing'

I am playing...	I am not playing...	Am I playing...?
You are playing...	You aren't playing...	Are you playing...?
He/she/it is playing...	He/she/it isn't playing...	Is he/she/it playing...?
We are playing...	We aren't playing...	Are we playing...?
They are playing...	They aren't playing...	Are they playing...?

We use the present continuous/present progressive to talk about actions that are happening right now, before or after a continuous action.

The baby **is crying**.

Mike and Tom **aren't doing** their homework.

You look beautiful when you **are smiling**.

James **is usually working** around 5 pm.

We use the present continuous to talk about the near future.

Are you coming to the cinema tonight with us?

Sally **is meeting** Andy later on tonight.

Tom **is going** to come to the pool party tonight.

We use the present continuous to talk about situations that are developing and changing.

Their son **is getting** taller and stronger every day.

The sky **is becoming** more grey.

Due to climate change the temperatures **are rising**.

We can use the present continuous or the present simple to talk about permanent or temporary situations.

I **am still living** at home.

She **is studying** math.

He **is writing** letters to his uncle.

We can use the present continuous or present simple to talk about physical feelings.

I **am feeling** rather sick. / I feel rather sick.

His head **is aching**. / His head aches.

My bruise **is hurting**. / My bruise hurts.

PAST SIMPLE TENSE

V_2 / V_{ed}

I played...	I did not play...	Did I play...?
You played...	You didn't play...	Did you play...?
He/she/it played...	He/she/it didn't play...	Did he/she/it play...?
We played...	We didn't play...	Did we play...?
They played...	They didn't play...	Did they play...?

We use the past simple to talk about a completed action in the past. The action began and finished at a specified time in the past

I **went** to James's house yesterday. (went is an irregular past form of 'go').

She **saw** Jane yesterday. ('saw' is also an irregular past form of 'see').

He **worked** yesterday.

You **completed** the task on Thursday.

We use the past simple to talk about customs or habits that we had in the past and stopped in the past. 'used to' has almost the exact same meaning.

I **worked** hard when I was younger.

Sam **played** an instrument for two years when he was six.

I really **enjoyed** his time when we were young.

We use the past simple to talk about duration in the past, as long as the action started and finished at a specified time we use the past simple. For example: for two minutes, all month, the whole day, x amount of time.

I **waited** for them for one whole hour and I wasn't happy about it.

They **screamed** at me all day today.

She and I **talked** all afternoon.

I **taught** him English for three years.

We use the past simple to talk about facts and generalisations in the past that could still be true or untrue in the present.

In my time, we **had** to work a lot harder than folk today.

He never **liked** to see his grandma.

They often **bought** apples at their local store.

Did they **play** soccer when they were young.

We can use adverbs with the past simple such as: just, only, always, never, sometime, still ever etc.

I just **cleaned** your car.

They never **knew** about technical issues.

Did you ever **do** your homework? Yes, I sometimes **did** it.

PAST CONTINUOUS TENSE

'Be + verb + ing'

I was playing...	I was not playing...	Was I playing...?
You were playing...	You weren't playing...	Were you playing...?
He/she/it was playing.	He/she/it wasn't playing..	Was he/she/it playing..?
We were playing...	We weren't playing...	Were we playing...?
They were playing...	They weren't playing...	Were they playing...?

We use the past continuous to talk about an action in the past that was prolonging or that was about to be interrupted.

I **was studying** yesterday for over five hours.

You **were watching** the game yesterday when your mum came in. ('your mum came in' is interrupting the action of 'watching the game').

What **were you doing** on Saturday? I was playing video games.

We use the past continuous to talk about parallel actions in the past (more than one action occurring at the same time).

They **were working** yesterday while their colleagues were enjoying their time outside.

She **was helping** here friend while her friend was cleaning her room.

We can use the past continuous to talk about the atmosphere or ambience of the past.

When we entered the mall there were people yelling and shoppers **were screaming** at one another.

Yesterday when I went to the football game, I saw that people **were happily cheering** on their local teams.

Remember we generally use adverbs with the past continuous to modify the verb, adjective or other adverbs that go in the sentence. Adverbs such as: only, just, still, ever, always, never, sometimes etc..

What **were you doing** in the office after hours yesterday? I was just hanging around to see if could find my friend.

She **was never going** to see him in the first place.

When she arrived yesterday, I **was still waiting** for her for over thirty minutes.

FUTURE SIMPLE TENSE

'will/shall + infinitive'

I will play...	I was not playing...	Was I playing...?
You will play...	You weren't playing...	Were you playing...?
He/she/it will play...	He/she/it wasn't playing..	Was he/she/it playing..?
We will play...	We weren't playing...	Were we playing...?
They will play...	They weren't playing...	Were they playing...?

We use the future simple to express a promise

They **will allow** you to go through.

He **shall be** present tomorrow at the meeting.

I **will do** my best.

We use the future simple to express a prediction about the future

His birthday **will bring** much happiness to the people.

Next year **will be** a great surprise.

I don't know what **will happen** if it doesn't succeed.

The future simple is used to express a voluntary action in the moment

Usually, it is used for a spontaneous decision right at the moment as we're making it.

Can you help me, please? Yes, I **will help** you right this instant.

Could you send me the check, please? Yes, I **will send** it now.

He **shall prepare** your lunch sir.

He **will make** the order.

There are many similarities between will and the 'be going to' form

For instance, both can mean 'an intention', or 'a prediction'.

An intention:

'I **am going** on vacation in March'. or 'I **will go** on vacation in March'.

A Prediction:

'I think this man **is going to be** the next president'. or 'I think this man **will be** the next president'.

PRESENT PERFECT TENSE

have/has + past participle

I have played...	I have not played...	Have I played...?
You have played...	You haven't played...	Have you played...?
He/she/it has played...	He/she/it hasn't	Has he/she/it
	played...	played..?
We have played...	We haven't played...	Have we played...?
They have played...	They haven't played...	Have they played...?

We use the present perfect to talk about an action that happened in the past, and its nature still holds true to the present

*We **cannot** use specific time adverbs or expressions with the present perfect, such as; **last week, yesterday, Friday, Tuesday, last year etc.** For these specific time expressions, we **MUST use the past simple and NOT the present perfect.** We can use time expressions/adverbs that denote an unspecified amount of time with the present perfect, such as; **yet, still, ever, never, before, as of now,** etc.*

Have you ever been to London?

She **hasn't sailed** to the far east yet.

Have you responded to my email yet?

I **have grown** up with three little sisters.

We **have worked** here for three years.

We use the present perfect to talk about an experience

I **have met** the queen herself.

She **has had** six years of work experience in the industry.

Have you ever been to Spain?

We can use the present perfect to talk about achievements

You need not use a reference to a specific time.

I **have already passed** the test.

Man **has walked** on the moon.

She **has learnt/learned** to ride a bicycle.

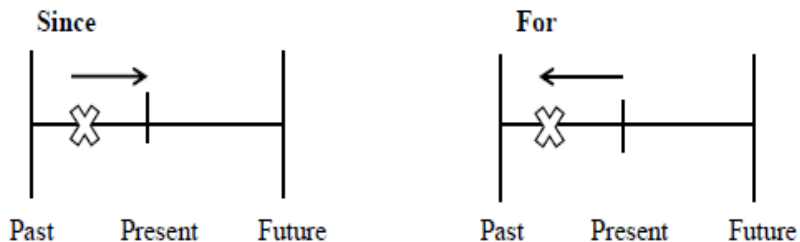
We use the present perfect to talk about something or a situation that changes or modifies itself over time

Her English **has** really **improved** over these last two years.

They **have become** super interested in economics.

Have you improved on your football skills since I've been away?

PRESENT PERFECT WITH FOR AND SINCE

Using the present perfect, we can define a period of time before now by considering its **duration**, with **for + a period of time**, or by considering its **starting point**, with **since + a point in time**.

FOR and **SINCE** can also both be used with the past perfect. **SINCE** can only be used with perfect tenses. **FOR** can also be used with the simple past.

For + a period of time

for six years, **for** a week, **for** a month, **for** hours, **for** two hours
I have worked here **for** five years.

Since + a point in time

since this morning, **since** last week, **since** yesterday
since I was a child, **since** Wednesday, **since** 2 o'clock
I have worked here **since** 1990.

Present perfect with FOR

She has lived here **for** twenty years.
We have taught at this school **for** a long time.
Alice has been married **for** three months.
They have been at the hotel **for** a week.

Present perfect with SINCE

She has lived here **since** 1980.
We have taught at this school **since** 1965.
Alice has been married **since** March 2nd.
They have been at the hotel **since** last Tuesday.

PAST PERFECT TENSE

had+ past participle

I had played...	I had not played...	Had I played...?
You had played...	You hadn't played...	Had you played...?
He/she/it had played...	He/she/it hadn't played	Had he/she/it
		played..?
We had played...	We hadn't played...	Had we played...?
They had played...	They hadn't played...	Had they played...?

The past perfect is used to talk about a completed action before the past

(The past before the past).

- I **had left** the office before 18h yesterday.
- You **had not told** me about this before.
- She explained to me that she **had completed** the project.

(What is highlighted in red are verbs or adverbs that denote the past, thus the past perfect must follow because the action is a completed action in a past before the past).

- **Had** you **left** the office before six o'clock last night, Jennifer?
- Yes, I believe I **had left** before six, although it's possible it could have been a little later. Why?
 - Oh, nothing really. I was just wondering because there **had supposed** to be a fire drill last night, but so far, no one has heard anything regarding a fire drill occurring.
 - **Had** anyone **told** you about a fire drill previously?
 - Um, to be honest, no. No one **had told** me anything. The only reason why I thought that maybe there **had been** a fire drill was because I overheard two colleagues in the other department talking about it. That's all.
 - Yes, well, you've got to be careful when overhearing things because you'll never have the whole context of what is being said.
 - Spot on!

Present Perfect vs Past Simple

Present Perfect Simple

Unfinished actions that started in the past and continue to the present:

I've known Julie for ten years (and I still know her).

A finished action in someone's life (when the person is still alive: life experience):

My brother has been to Mexico three times.

A finished action with a result in the present:

I've lost my keys! (The result is that I can't get into my house now).

With an unfinished time word (this week, this month, today):

I've seen John this week.

Past Simple

Finished actions:

I knew Julie for ten years (but then she moved away and we lost touch).

A finished action in someone's life (when the person is dead):

My great-grandmother went to Mexico three times.

A finished action with no result in the present:

I lost my keys yesterday. It was terrible! (Now there is no result. I got new keys yesterday).

With a finished time word (last week, last month, yesterday):

I saw John last week.

Past Simple vs Past Perfect

Past Simple

Facts, actions, repetitive actions that happened in the past:

We went shopping and bought many interesting things yesterday.

Used independently, but with an indication of the exact time period that has already ended:

The weather was rainy two days ago.

With the words yesterday, three years ago, the other, long ago, last month, 1970, often, sometimes, always

Past Perfect

Actions that occurred before another action or time period in the past:

My sister told me, that she had already bought a New Year present for our parents.

It is not used independently, without linking to another action:

I found out, that she had not been ready for new discoveries yet.

With the words already, yet, just, ever, never, by..., before, earlier, when, first, after

MODAL VERBS

Modal auxiliaries are helping verbs that connect with normal/ordinary verbs to express a meaning, ask a question or negate.

Modal Verbs of Ability

Three modal verbs show ability in English: **Can, Could, Be Able To**

I can play the guitar I can't play the guitar Can I play the guitar?

I could sing very well when I was younger I couldn't sing very well when I was younger Could I sing very well when I was younger

I will be able to drive a car in 2 years. I will not be able to drive a car in 2 years. Will I be able to drive a car in 2 years.

Modal Verbs for Advice

Modal Verbs are used to give advice or suggestions. There are two modal verbs for advice: **Should and Would.**

1. **Should** is used for advice in the present. The structure is as follows:

Subject + Should + Base Verb

- You should eat healthy food.

2. **Should** is used for advice in the past. Here is the structure:

Should + Have + Past Participle

- You should have gone to the party.

1. The modal verb **“would”** is used to give advice. In this situation, the speaker is giving hypothetical advice as if he/she were the listener.

- If I were you, I would not wear that jacket.
2. It is not always necessary to include **“If I were you”**.
 - I wouldn't eat that.

Modal Verbs for Obligation

Must is for simple present. It usually shows general obligations:

- Travellers must show their passport before boarding a plane.

It is formal and normally used in writing. Notice how this example is formal:

- All employees must wear proper safety equipment.

Have to *is not an actual modal verb, but it is used like a modal.*

I have to work tomorrow.

- She has to work tomorrow.

It is used in all tenses.

- I had to work last night.

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE
REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

**ABLAIKHAN KAZAKH UNIVERSITY OF INTERNATIONAL
RELATIONS AND WORLD LANGUAGES**

**Altnay Zhaitapova.,
Ayana Kartabaeva.**

**PROFESSIONALLY-ORIENTED DISCOURSE
COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING
(*in the specialty of tourism*)**

Educational and methodical guide

Almaty, 2021

UDC 811:80/81

LBC 81.2

Z 21

*Recommended by the Educational and Methodological Association of the
Republican Educational and Methodological Council of the Ministry of Education
and Science of the Republic of Kazakhstan
(Protocol №2 from 12.01.2021)*

Reviewers:

Aitbayeva G.D., – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the
Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages

Kulakhmetova G.A., – PhD, Associate Professor of Al-Farabi Kazakh
National University

Artykbayeva A.K., – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of
the Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages

Executive editor:

Kagazbaeva E. M. – candidate of political Sciences, associate professor of
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World languages

Altnay Zhaitapova, Ayana Kartabaeva

Z 21 Professionally-oriented discourse competence in teaching a foreign language
(in the specialty of tourism). Educational and methodical guide. Almaty,
2021. - 248 p.

ISBN 978-601-270-504-1

The guide considers the issues of developing students' discourse competence in the process of professional training. The content of the material of the guide is compiled as a result of the research and teaching of the "Professional foreign language".

The guide includes sections "Professionally-oriented discourse competence as the goal of foreign language teaching in modern higher education" and "Teaching material for training courses on "Professional foreign language" for the formation of tourist discourse competence".

It is prepared in two languages. Theoretical materials in Kazakh and English are presented at the beginning and end of the book, and in the middle of it you can find methodological tasks and instructions for two sections developed in English. The reason why this section is provided only in English is that professional foreign language training is conducted entirely in that language.

It is intended for Foreign Language teachers in higher education institutions who carry out professional-oriented training of undergraduate students, and is recommended for use by methodologists, teachers and students of various levels for the purpose of forming and developing discourse competencies.

The materials of the educational and methodological manual are intended for creative use in the educational process.

UDC 811:80/81

LBC 81.2

ISBN 978-601-270-504-1

© A.A. Zhaitapova, A. A. Kartabayeva, 2021

© «Polilingva» Publishing house

INTRODUCTION

In the modern educational space, the task of training professionally competent specialists becomes particularly relevant. This is due to the fact that the specialist is increasingly required to set the goals of his activity, determine the ways and means to achieve them, and bear full responsibility for the consequences of its implementation. A graduate of a higher educational institution in his workplace should know the activity of his profile in general, be able to build, change and develop it. They should be aware of the world standards of this activity, which requires knowledge of a foreign language as a tool for professional communication. In the Republic of Kazakhstan, the need to speak a foreign language at a good business level is also due to the fact that there are many foreign companies in the country where citizens of the country can not only work, but also have to be social supervisors who represent the interests of native citizens in their workplaces. Knowledge and practical proficiency of a foreign language, therefore, in our time is, on the one hand, a guarantee of competitiveness, and, on the other hand, a factor of state security.

In accordance with this, the formation of a high level of professional competence comes to the fore, one of the components of which is communicative competence, since any specialist participates in the exchange of information and interacts with others. In cases where communication in the professional sphere is the main activity, the communicative competence is the basis of professional education.

The main activities of a specialist in the process of professional communication are working with documents, the ability to conduct interpersonal dialogue and speak publicly. From the point of view of modern communication, the main thing in communication is to express and achieve the communicative goals of communication partners. But, as practice shows, a significant part of specialists has difficulties in establishing communication contacts in the field of professional communication. The main reason for this is ignorance of the rules of conduct and culture of business conversation when communicating with foreign partners, in other words, lack of communicative and intercultural competence.

The concept of “communicative competence” is usually considered through the combination of its components. At the present stage, most researchers distinguish such components as socio-cultural, cross-cultural, linguo-regional, linguistic, sociolinguistic and discourse as part of the communicative competence. Analysis of state educational standards, curricula and practices of higher education of foreign language shows that university programs at the present stage is not providing the formation of communicative competence at the proper level. The reasons for that is lack of theoretical and practical elaboration of questions of formation of specialists’ communicative competence, a small number of hours allocated to learning a foreign language, lack of educational materials and courses for the formation of discourse competence, providing effective professional communication in a foreign language environment, as well as training in business discourse without taking into account the values and norms of speech and non-speech behavior in a foreign language professional environment.

Discourse competence is one of the most important components of the emerging communicative ability. The formation of this type of competence is based on learning different types of discourse and the rules of their construction. Despite numerous studies in the field of discourse theory, this phenomenon is not given enough attention in the practice of teaching foreign languages. Communication, including professional-oriented communication, is based on the closest interaction of linguistic and non-linguistic knowledge, which is found in a discourse that includes extralinguistic features. The use of discourse in the educational process makes it possible to introduce students to examples of speech and non-speech behavior of native speakers of a different language and culture in the context of a certain communicative situation.

Despite the diversity of research, the problem of forming discourse competence in teaching foreign professionally-oriented communication to future specialists is not effectively solved for many reasons. It includes the lack of methodological and teaching aids aimed at solving the problems of developing discourse competence

of students in the process of professional training in a variety of specialties. In order to improve the described situation based on the conducted research “Scientific and methodological bases for the formation of professional tourist discourse competencies in the context of foreign education” (“Shettildik bilim berý jaǵdaýynda kásibı týrisik diskýrsıvti quziretti qalyptastyrdyń ǵylymy-ádistemelik negizderi”) we have prepared a teaching guide for the development of discourse competence of undergraduate students of the specialty “5B090200 – Tourism” in the process of learning a foreign language.

The guide includes a section on “Professionally-oriented discourse competence as the goal of foreign language teaching in bachelor in modern higher education” and “Teaching material for training courses on “Professional foreign language” for the formation of tourist discourse competence”.

The content of the first section of this training guide includes theoretical material that is important for the organization of the study of the discipline “Foreign language” in a non-linguistic university in the bachelor’s degree in the specialty “Tourism”. This section consists of seven parts: “The concept of discourse, its meanings and types in the system of foreign language education”; “Types of discourse: oral and written discourse”; “Professionally-oriented communication in a foreign language as a methodological category”; “Communicative competence as a factor in the development of students discourse abilities”; “Intercultural communicative competence as a goal of teaching a foreign language”; “Discourse competence as a component of communicative competence”; “Tourist discourse competence and its formation in the learning process foreign language”.

Each part of this section ends with tasks that help the student of this section to strengthen their knowledge and understanding of the material of the guide. Due to the fact that the first section deals with conceptual and factual information, the tasks at the end of each part of the first section require knowledge of the studied terminology, specific facts (actual knowledge), or knowledge of the considered categories and general concepts, principles, theories and models (conceptual knowledge). Tasks are given at the following levels:

- memorizing and reproducing the studied information;
- understanding the studied information;
- applications of the studied information;
- analysis of the studied information.

The second section contains materials for ten classes on the following topics: “Traveling and transportation”, “At the airport”, “International signs”, “Travel agency”, “Arrival and departure”, “Holidays”, “Culture and traditions”, “Cities and sightseeing”, “At the hotel”, “At the restaurant”. The methodological material of this section includes various forms of tasks for students to construct knowledge, memorize, interpret and apply knowledge. The material of each lesson includes a Glossary, Warming up, Vocabulary, Speaking, Reading, Grammar activities.

The guide is addressed to teachers of a foreign language at a higher education institution who are engaged in professionally-oriented training of undergraduate students. It can be used by methodologists, and teachers of different levels of education in order to form and develop the discourse competence of students. The material presented in the guide is designed for creative use, taking into account the specific situation of the discipline and program.

Section 1. PROFESSIONALLY-ORIENTED DISCOURSE COMPETENCE AS A TARGET FOR TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN A BACHELOR'S DEGREE PROGRAM AT A MODERN HIGHER SCHOOL

1.1. THE CONCEPT OF DISCOURSE, ITS MEANINGS AND TYPES IN THE SYSTEM OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

This part of the section “Professionally-oriented discourse competence as a target for teaching a foreign language in a bachelor’s degree of a modern higher school” is a necessary basis for a correct understanding of the methodology of practical classes of the course “Foreign language”, presented in the second section. Therefore, the following theoretical questions will be considered here:

- 1) history of the term and concept;*
- 2) researchers of the phenomenon of discourse;*
- 3) a variety of definitions and interpretations of the essence of the concept;*
- 4) discourse and text - the relationship between two concepts;*
- 5) types of discourse.*

This part ends with the author’s definition of the concept of “discourse”, highlighting the types of discourse used in the course and tasks for self-checking the quality of assimilation of the studied material.

The concept of “discourse” is now often used in scientific and journalistic literature, and the term is used in a variety, sometimes mutually exclusive meanings. One of the reasons for this multiplicity of use of the concept of discourse is the ambiguity of the word “discourse” in different languages, which made it possible to apply it with equal success to describe phenomena of different levels of reality.

There is no clear and generally accepted definition of “discourse”, which probably determined its controversial and somewhat contradictory nature. For a long time, the concepts of

“text” and “discourse” were identified. If at first discourse was used in discussions about language, speech, text, dialogue, and style, now you can find reflections on business discourse, historical, legal, and so on.

The American linguist Zellig Harris was the first to use the term discourse in his article “Discourse analysis” published in 1952. In this article, the introduced concept of “discourse analysis” was used as a method for studying the movement of information in discourse. Two decades later, this concept was clarified, since it required the opposition of language and speech, where discourse is understood as something “more speech” than speech itself, and at the same time-more amenable to study using traditional linguistic methods, more formal and thus “more linguistic” (Harris Z., 1952).

Discourse in the meaning of “discourse practices” describes speaking, determines who it belongs to, because researchers are not interested in discourse in general, but in its specific varieties, set by a wide set of parameters: purely linguistic characteristics, stylistic specifics, as well as the specifics of topics, belief systems, ways of reasoning, etc.

According to the online encyclopedia “Krugosvet”, the term “discourse” is associated with the name of J.Habermas, who understood discourse as a special kind of communication, as a specific dialogue, the purpose of which is an unbiased analysis of reality, cleared of subjectivism of the researcher. In this sense, “discourse” is a special ideal type of communication that is free from social reality, traditions, authority, communication routine, etc. and aims to critically discuss and justify the views and actions of communication participants (https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html).

The Large explanatory dictionary of sociology defines discourse as “a set of verbal manifestations, oral or written, reflecting the ideology or thinking of a particular era”, and in a narrower sense as “scientific or professional language» (Jerry J., 1999).

From the point of view of the impact of social and cultural factors on the mechanism of language use, the works of the famous European scientist Teun Adrianus van Dijk one of the founders of text linguistics,

are of particular interest. His works contain research on linguistic pragmatics, understanding and generation of text, and the functioning of language in mass media systems. T. A. van Dijk distinguishes the understanding of discourse in a broad and narrow sense. In a broad sense, it is understood as a communicative event between the speaker and the listener. It includes speech and written, verbal and nonverbal components. Typical examples are an ordinary conversation with a friend, a dialogue between a doctor and a patient. In a narrow sense, discourse is understood as a verbal “text” or “conversation” (Dijk T. A. van, 1989).

Discourse is a linguistic term that appeared in the linguistic literature in the 60s – 70s of the XX century, and in the 80s became generally accepted among linguists when E. Benveniste introduced it into his works. The very word “discourse” (“Le discours”) means “speech”. The concept of “discourse” reflects the dynamics of language, its multi-aspect, multi-faceted, and linguistic diversity. It is a “special world”, does not exist in the form of “grammar”, “lexicon”, “text”. Hence the multiplicity of its characteristics and definitions. All language levels can be observed in the structure of the discourse. Discourse can be ordinary, everyday, business, professional. Discourse manifests itself in a communicative situation (Benveniste E. 1974).

V. E. Chernyavskaya gives the definition of this concept, adopted in the Anglo-American linguistic tradition, where it is identified with the concept of dialogue, i.e. oral communication. V. E. Chernyavskaya emphasizes that “Discourse is a special use of language ... to express a special mentality, ... a special ideology; special use entails the activation of certain features of language and, ultimately, a special grammar and vocabulary, its own special “mental world” (Chernyavskaya V. E., 2006). Hence, the discourse can be: political, tourist, legal, medical, advertising; the discourse of racism, fascism, Soviet discourse. Discourse is understood as both a specific communicative event and a set of thematically related texts.

The concept of “discourse”, discourse analysis of the text, genres of discourse and its characteristics have been the subject of study by many researchers: M. L. Makarov (Makarov M.L., 2003, P.64-65),

V.E. Chernyavskaya (Chernyavskaya V.E., 2006), G.N. Manaenko (Manaenko G.N., 2003, P. 26-40), N.D. Artyunova (Artyunova N.D., 1990), K.F. Sedov (Sedov K.F., 2004), G.G. Burkitbayeva (Burkitbayeva G.G., 2005, P. 97-105), B.A. Akhatova (Akhatova, B.A., 2006) and others.

Situational understanding of discourse is revealed in the Linguistic encyclopedia, where discourse is defined as a coherent text in conjunction with extralinguistic, pragmatic, socio-cultural, psychological and other factors; a text taken in the event aspect; speech, considered as a purposeful, social action, as a component involved in the interaction of people and the mechanisms of their consciousness (cognitive processes). Discourse is a speech “immersed in life” and the movement of information flow between the participants of communication (<http://lingvisticheskiy-slovar.ru/description/diskurs/168>).

G.A. Orlov considers discourse as a category of natural speech, materialized in the form of an oral or written works, relatively complete in semantic and structural terms, the length of which is potentially variable: from a syntagmatic chain over a single utterance (sentence) to a meaningful whole work (story, conversation, description, instructions, lectures, etc.) (Orlov G.A., 1991). The concept of “discourse” is characterized by the parameters of completeness, integrity, connectivity, etc., It is considered both as a process (taking into account the impact of social and cultural, extralinguistic and communicative situational factors) and as a result in the form of a fixed text.

Not every speech can be transcoded and not every text can be “voiced”. Therefore, discourse is understood broadly – as everything that is said and written, in other words, as speech activity in any of its presentations – audio or graphic. Text in the narrow sense is understood as “language material fixed on a particular material carrier by means of descriptive writing. Thus, the terms speech and text will be specific in relation to the generic term discourse that unites them» (<http://www.my-luni.ru/journal/clauses/129/>).

V.G. Borbotko believes that “discourse is a text, but one that consists of communicative units of language, sentences and their associations into larger units that are in continuous semantic connection, which allows us to perceive it as a whole formation”. It highlights the fact that the text is not always a coherent speech, that is, a discourse. Text is a more general concept than discourse. Discourse is always a text, but not every text is a discourse. Discourse is a special case of text. V.G. Borbotko explains that “discourse is always a text, but the opposite is not true. Not every text is a discourse. Discourse is a special case of text» (Borbotko V.G., 1981).

For the theory and practice of teaching foreign languages, it is important to understand discourse as a complex speech work that is not limited to a specific utterance, but has certain extralinguistic parameters, such as: the speaker, the listener, their personal and social characteristics, and other aspects of the social situation. By comparing language and discourse, it can be clearly determined that language itself is universal, and discourse by definition is special (Kartabayeva A.A., 2016).

Discourse, being a dynamic process, reflects all the functional features of speech, pragmatic, expressive and cognitive properties. Discourse, as a substance, is in constant motion. The researcher O.G. Revzina (Revzina O.G., 1999, P.33-37) defines some of its structure-forming components, which we present in the form of a table (table 1).

Table 1 - structural parameters of the discourse

Parameters	Rationale for selection of the parameter	Clarifying examples
1. The production and consumption of discourse	Each member of the language society contributes to the material substance of the discourse through their language experience, and each member of the language society is a consumer of the discourse.	Knowledge of possible roles in communication, knowledge of primary and secondary speech genres and their corresponding speech tactics and strategies.

<p>2. Communication support</p>	<p>The discourse is permeated with “communication paths” - communication channels. Universal, but also the most vulnerable to preservation is the oral channel, followed by writing, radio, television, and the Internet, according to the time of its appearance in the history of civilization.</p>	<p>With the communication software associated with the storage methods of discourse. On the one hand, it is memory as the most important cognitive ability of a person, on the other - it is such “guardians of discourse”, represented in the history of civilization, as papyrus, clay, birch bark, paper, various electronic means.</p>
<p>3. Discourse formations (varieties of discourse).</p>	<p>Discourse formations are formed at the intersection of the communicative and cognitive components of discourse. Discourse formations are intertwined with each other, partially coinciding in terms of communicative and cognitive characteristics, and in terms of used genres.</p>	<p>The communicative component includes possible positions and roles that are provided in the discourse to native speakers - lingual identities. The cognitive component is the knowledge contained in a discourse message.</p>
<p>4. Intertextual interaction.</p>	<p>Intertextuality is included in the ontology of discourse, providing stability and interpenetrability of discourse formations.</p>	<p>The stability, reproducibility, and advancement of the discourse formation over time is created by the actual language intertexts.</p>

For linguists, it is important to distinguish between oral and written discourses, the construction of which has its own differences. Oral discourse allows for great lexical and grammatical variation, and prosody plays a significant role here. Written discourse has its own peculiarities in construction; punctuation plays an important role in this process. The use of punctuation in written speech, as well as prosody in oral speech, largely determine the rhythm of speech, its perception by readers and listeners.

Discourse allows for many dimensions. Researcher P.V. Zarnecki offers four-space model of speech activity, the coordinates of which are sigmatic, semantics, pragmatics and syntactics that allow you to see in the communicative force of discourse the unity of justifying, motivating, pragmatic and accumulating power (Zarnecki P.V., 1990, P. 60-68).

Researcher V.I. Karasik (Karasik V.I., 2000, P.5) considers the types of discourse depending on the chosen scientific approach. He considers discourse, from the perspective of pragmalinguistics, as an interactive activity of communication participants, establishing and maintaining contact, emotional and informational exchange, influencing each other, intertwining instantly changing communication strategies and their verbal and nonverbal embodiments in communication practice. And from the standpoint of psycholinguistics, discourse interests him as the deployment of switches from internal code to external verbalization in the processes of speech generation and interpretation, taking into account the social and psychological types of lingual identities, role settings and prescriptions.

V.I. Karasik focuses on the typology of scientific discourse, defining its strategies, genres, themes, differences between personal and institutional discourses according to various criteria, and the boundaries of varieties of institutional communication. He identifies such types of institutional discourse as political, diplomatic, administrative, legal, educational, religious, military, medical, business, scientific, advertising, stage, etc. He notes, for example, that the identification of personal and institutional types of discourse raises many questions for researchers. For example, “the question of

what type of discourse refers to communication in spontaneous groups is debatable: passengers in the train compartment, customers in the queue, citizens standing in the crowd in front of the Embassy to get a visa, etc. These types of discourse are not personal and by definition do not relate to institutional communication» (Karasik V.I., 2000, P.16).

The category of discourse is one of the main concepts in communicative linguistics. This term allows not only pronunciation variants (with emphasis on the first or second syllable), but also many scientific interpretations. According to V.S. Grigorieva (Grigorieva V.S., 1998, P.99-100), discourse as a language unit is characterized by universal and specific features, which we can present in the form of a table (table 2).

Table 2-Universal features of discourse and their manifestation

№	Universal features	Manifestation of discourse traits
1	The integrity of the discourse	It is manifested in the continuous semantic connectedness of its components
2	Coherence of discourse	It manifests itself in a discourse continuum
3	Chronotopes of discourse	It manifests itself in the representation and perception of spatial and temporal relations and is carried out mainly through verbs and adverbs
4	Informative content of the discourse	Manifests itself in the exchange of information
5	Intersubjectivity and intentionality	The addressee of the discourse can be a lingual identity with any communicative role, on which the author of the discourse is directing speech influence
6	Procedural discourse	It is manifested in the process of mutual coordination of activities through verbal and nonverbal semiotic systems
7	Limit and internal divisibility of the discourse space	It consists of units of speech activity of different communicative status with different orientation to the addressee(s) of the discourse

8	Intertextuality of discourse	The generation and understanding of discourse depend to a large extent on the internal language memory for previously created and spoken or recorded in writing people's speech actions
9	Authority and precedent of the discourse	It is manifested in the use of proverbs, catch phrases, quotes, and references to the opinions of famous personalities. The authors seem to rely on already recognized authorities
10	Interpretability of result in conventional defined limits	It is shown in the possibility of different substantive content while maintaining the formal macro-and microstructure, and a number of others

A.A. Kibrik, doctor of Philology, leading researcher of the Institute of linguistics of the Russian Academy of Sciences, gave a certain summing up opinion on the diversity of definitions of the essence of the concept of “discourse”. He stressed that the term “discourse” is currently used in society in two meanings: classical and postmodern. In the first classical meaning of discourse, “Discourse is the unity of the process of language activity and its result, i.e., the text. The discourse includes the text as an integral part. Text is a static object that occurs during lingual activity. This can be a written text, i.e. a sequence of graphic symbols, or it can be an oral text – an acoustic signal that can be recorded, for example, on a magnetic medium. Discourse, in addition to the text itself, also includes processes of its creation and understanding unfolding over time». (Kibrik A.A., 2003, p.4). The tradition of applying the concept of “discourse” in the second sense was started by French post-structuralists in the 1960s and is now supported by the mass media. “In this usage, discourse means a certain way of thinking, ideology, and how it manifests itself verbally» (Kibrik A.A., 2020).

In our guide, in accordance with its target orientation on methodological issues of teaching a discipline with a linguistic component, we use the following definition: *discourse is a*

communicative event expressed by a speech act in conjunction with extralinguistic factors on a given topic in a specific communication situation. From the system of species classification of discourse, it is important for us to divide this phenomenon of “real language interaction” (Kibrik A.A., 2003, p.4) into oral and written forms. We consider discourse as a fact of linguistic and cultural communication, which we intend to teach students when working with educational materials and newspaper material on socio-political topics.

At the same time, we fully recognize that the concept of “discourse” is multidimensional, polysemantic, ambiguous in its properties, characteristics, and manifestations. Discourse is a cognitive semantic, pragmatic and communicative phenomenon. As a cognitive semantic phenomenon, it is studied in the form of frames, concepts, and mental schemas. As a pragmatic and communicative phenomenon, it is considered as a communicative act in the interaction of people. As a phenomenon of reality, studied and investigated by different sciences and in different contexts, discourse is legitimately defined in many different ways. The existing different definitions of discourse, within the framework of the classical approach, in general, do not negate, but complement each other, highlighting its multidimensional nature.

Tasks for self-checking the correctness of comprehension and knowledge of the analyzed terminology, conceptual and factual information

1. *List the scientists whose names are associated with the history of the term and the introduction of the concept of “discourse” in the scientific context (level of reproduction).*

2. *Make a list of researchers of the phenomenon of discourse (level of reproduction).*

3. *Select the definition of “discourse” (level of reproduction) in the text.*

4. *Determine the differences and similarities between the definitions of different scientists (level of analysis).*

6. *Write the definition of “discourse” in your own words (level of comprehension).*

7. *Write the definition of “text” in your own words (level of comprehension).*

8. *Compare the characteristics of the discourse and the text (level of analysis).*

9. *Create your own table of discourse types (level of comprehension).*

10. *Give examples of tourist discourse (level of comprehension).*

11. *Give the characteristic of the analyzed text as discourse (level of application).*

1.2. TYPES OF DISCOURSE: ORAL AND WRITTEN DISCOURSE

This part of the first section of the guide covers:

1) *varieties of discourse;*

2) *specific characteristics of oral discourse;*

3) *specific characteristics of written discourse;*

4) *significant differences between oral and written discourse;*

5) *specific features of mental discourse.*

This part ends with tasks for self-checking the quality of assimilation of the analyzed material.

When studying discourse, as well as any natural phenomenon, the question arises about the classification, types and varieties of discourse. The most important distinction in this area is the contrast between oral and written discourse. This distinction is related to the information transmission channel: in case of oral discourse the channel is acoustic, with written it is visual. Sometimes the difference between oral and written language usage is equated with the difference between discourse and text, but this confusion of two different opposites is unjustifiable.

Several millennia ago, the written form of language emerged as a way to bridge the distance between the speaker and the recipient. A distance both spatial and temporal. Such action became possible only with the help of a special technological invention - the creation of a physical data carrier: a clay tablet, papyrus, birch bark, etc. Further development of the technology has led to the emergence of a more

complex forms of language and discourse – such as printed discourse, telephone conversation, radio transmission, communication using a pager and answer machine, e-mail correspondence, social networks, Skype calls.

Despite the fact that for many centuries written language had greater prestige than oral, it is clear that oral discourse is the original, fundamental form of language, and written discourse is derived from oral. In the 19th century, linguists recognized the priority of the oral language. The real comparison of oral and written discourse as alternative forms of language began only in the 1970s (https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/DISKURS.html).

The full-fledged activity of people is inherently connected with communication, the dialogic nature of our being is the main characteristic feature and condition of our existence. The oral discourse of interpersonal communication covers all our everyday life and reflects human relationships, the world of feelings, communicative behavior, thoughts and aspirations of society members. The written discourse of artistic communication bears the stamp of scientific thought, but is a peculiar form of the same interpersonal communication. That is because the author's world and the text reflecting this world speak on behalf of the sender of the message, act as an interlocutor.

Each conversation has its own space and time characteristics, i.e. it takes place in a specific context and creates its own ontological reality. In the dialog, there is an orientation towards each other in the general semantic field, i.e. from the point of view of designating and understanding things and events. For oral discourse, voice modulation, intonation, nonverbal signs, and facial expression are of particular importance, which together affect the effectiveness of this act of communication and the development of relationships.

In written discourse, thanks to a fixed sign, a text can have an innumerable number of space and time references to the addressee. Written discourse is characterized as something visible and tangible and is not aimed at an immediate response, but is aimed at many contexts of the future and all of them are separated by time and distance from the field in which the text was written. What is written,

as opposed to what has been said, can be immediately determined by the fact of materialization. What is said is confirmed by witnesses, and a written document can speak for itself. According to H.G. Gadamer: "...the letter has a strikingly high authenticity. The requirement for a written record arises if you want to make sure of what has been said. They trust what they write more (Gadamer H.G., 1991).

When the text meets the reader, it is not only the author's consciousness that speaks, but also the written record of the past and the tradition present in the text. Since there is no direct and immediate relationship to the recipient, the text can occupy a middle position between the sender and a set of recipients and represent an extensive dialogue in which the text functions as a proponent and the reader as an opponent. Since the roles do not change in written communication, it is difficult to get comprehensive information about the author's real intention during the writing process, because only the text is present before the reader's eyes. The author of a written text cannot expect a response, but only what is called a reader reaction and social action towards his contemporaries in oral and written discourses, as well as towards the future open context.

When we read a written text, we can move in both directions, sometimes we can go back, and from this point of view, written communication is reversible. The promptness of utterance has both positive and negative aspects. The power of influence on the interlocutor and the ability to convey additional connotations and shades of meaning are positive. The negative thing is that the remark of an utterance is so fleeting that in the next second it dissolves into the general element of conversation (Seeböhm T.M., 1982).

Oral discourse is directed only to the future and is characterized by irreversibility. Accordingly, the past in the oral dialogue is impossible to reproduce in this quality, but it is invisibly there – all the previous phases of the dialogue are present in this phase and form the semantic foundation for subsequent statements. What was said in the past remains only in the subjective memory of the partners, while one partner remembers what he said and the other remembers what he heard - all these belong to different aspects of the discourse.

In interpersonal oral communication, the joy of human communication, spiritual intimacy, and the experience of being together is also achieved. Friendship and trusting relationships become the direct result of qualitative changes and application of the gained experience.

In written discourse, misunderstandings may occur, and the reader may not be able to give a signal of misinterpretation. More often, the text represents a space-time field that is not accessible to another generation. An inattentive reader may not understand the text and may not realize the possibilities of written communication. The text as a form of message can be read again, it can confirm or refute a hypothesis. The specificity of temporality in written communication leads to a certain freedom of interpretation of the author's position.

The uncertainty of the past for oral discourse also creates misunderstandings. Although direct contact with the speaker is always recognized as a good prerequisite for successful interaction, it allows you not only to get to the meaning, but also to recognize the discrepancy between the content and accompanying features, such as voice, intonation, gestures. The lack of understanding of the interlocutors can only be detected by them. To eliminate misunderstandings, it is necessary to give a signal and try to explain what was meant. The advantage of an oral conversation is the ability to repeat a statement and confirm a phrase you haven't heard.

The identification of prejudices and reflection on the possibilities of presupposition thinking in the two discourses are made in different ways. The influence of historical time, social and cultural context, and personal capabilities of the author of a written text creates more grounds for the direction of thought in the process of interpretation. While in oral conversation, these opinions are not always discernible, they do not lie on the surface. Therefore, the type of human interaction with the outside world through written text is more complex and responsible than the act of social interaction through speech. However, the presence of additional modes of oral speech: omission, intonation, gestures, etc., included in a specific historical and temporal situation, undoubtedly, become the subject of hermeneutic reflection.

The creation of intersubjectivity also has its own prerequisites. Oral speech is transmitted through natural channels of communication: the organ of hearing, the organs of speech, the organ of vision. In order to understand the sounds must be clear, acoustically clear in combination with pauses and intonation. In written discourse visual signs are only available. Writing and reading, as well as speaking and listening, are types of communication activities. The internal structure of the text-writing refers to the author's discourse, and reading and interpretation - to the reader's discourse. In another type of discourse, coding and speaking are related, on the one hand, and decoding and listening on the other.

More specific differences between the varieties of discourse are described using the concept of genre. Currently, the concept of genre is widely used in discourse analysis. There is no comprehensive classification of genres, but examples include everyday dialogue (conversation), story (narrative), instructions for using the device, interviews, reports, reports, political speeches, sermons, poems, and novels (https://studopedia.ru/8_151342_tipologiya-diskursa.html).

There are the following differences between oral and written discourse:

1. differences in the information transmission channel: in case of oral discourse the channel is acoustic, with a written – visual;
2. differences in the process of generation and perception.

Characteristics of oral discourse as opposed to written discourse:

- contact between the speaker and the recipient;
 - involving the speaker and the recipient in the situation;
 - paralinguistic information;
 - synchronicity of generation and perception;
 - feedback;
 - spontaneity vs preparedness
3. the differences in the product. Characteristics of oral discourse as opposed to written discourse:
 - less informative content;
 - large ellipticity;
 - lower syntactic structure (many incomplete sentences and

separate phrases, few subordinate relationships, predominance of active constructions instead of passive constructions, etc.)

- a more limited range of unions and other connecting elements (and, but, then), and those are often omitted (I'm so tired, [because] I had to walk all the way). There are practically no other means of cohesion (such as first, in conclusion, in addition, however, in spite of, etc.);

- a defined word rarely has two or more definitions; common definitions are atypical;

- an abundance of words with broad and blurry semantics (many, good, very, thing, place, do);

- parasitic words.

V.I. Karasik succinctly and easily divides all types of discourse into:

1) Personal-oriented (personal), which manifests itself in everyday areas of communication.

2) Status-oriented, which can be institutional or non-institutional, depending on which public institutions operate in society in a particular historical period of time (Karasik V.I., 2002).

Other linguists suggest the following typology of discourse:

- by the type of specialty identity (the discourse of parliamentarians, the discourse of a journalist, the discourse of a teacher, etc.), that is, communication among representatives of a particular profession or specialty;

- by the type of knowledge presented in it (discourse of love, discourse of sympathy, discourse of solidarity, etc.), most often by the type of concept;

- by the type of situation in which it is generated, i.e. in accordance with the moments in life in which people produce it (interview discourse, talk show discourse, household discourse);

- by the type of strategy (hostile discourse, authoritarian discourse, evasive discourse, false discourse, etc.), that is, the discourse is distinguished by how and for what purpose people communicate within it;

- by the type of its material carrier (mass media discourse, computer discourse, television discourse, radio discourse, university discourse) that is, the division of discourse into such sources from which we can get information, in addition to live communication (Abramova, 2014);

- institutional - it is fully influenced by the environment, this type is produced within the framework of a social institution, (pedagogical, religious, scientific, tourist, medical, etc.) (Ezhova, 2006).

To determine the type of institutional communication, it is necessary to take into account the status and role characteristics of communication participants, the purpose of communication, and the place of communication. Institutional discourse is a specialized cliched form of communication between people who may not know each other, but must communicate in accordance with the norms of this society. The core of institutional discourse is the communication of the basic pair of communication participants.

This typology continues to evolve. Linguists offer different types of discourse as they explore this phenomenon and manifest different types of discourse in life.

In addition to the two fundamental types of discourse – oral and written – we should mention one more: mental. A person can use a language without producing any acoustic or graphic traces of lingual activity. In this case, the language is also used for communication, here the same person is both the speaker and the recipient. Due to the absence of easily observable manifestations, mental discourse is much less studied than oral and written discourse. One of the most famous studies of mental discourse, or, in traditional terminology, inner speech, belongs to L.S. Vygotsky (Vygotsky L.S., 1999).

L.S. Vygotsky attached a huge role to verbal meaning in the development of the human psyche and the process of thinking. The description of the phenomena discovered by him in the book “Thinking and speech” (1999) is more than 20 years ahead of the discovery of the generative principle of speech generation by American researchers N. Chomsky And J. Miller.

To create a speech message, you need a preparation process hidden from an external observer. Internal psychological activity is also required to understand the received message and respond appropriately to it. Such facts have drawn the attention of researchers to a special area of human psychic reality – to the inner speech.

Internal speech is a phenomenon that is qualitatively different from external speech, which is aimed primarily at processing perceived speech and preparing statements.

The concept of internal speech, proposed by the largest Russian psychologist L.S. Vygotsky, is widely known. According to the scientist, internal speech comes from egocentric speech.

Vygotsky argued that egocentric speech is not just a sound accompaniment to the inner process of thinking that accompanies the movement of thought. This strange speech reality — egocentric thinking is the only form of existence (birth and development) of the child's thought, and there is simply no other parallel, purely mental reflection in the child at this stage. Only after passing the stage of egocentric speech, thinking in the course of further transformations and internalization will gradually turn into a mental process, transforming into internal speech.

The main feature of internal speech is its abbreviated character, as was revealed in the course of further study of this phenomenon.

The main features of internal speech are:

- fragmentation;
- predicativity (omit the subject and related words, leaving the predicates);
- reduction of phonetic moments (the phonetic side of speech is shortened, words are understood by the speaker's intention to pronounce them);
- the predominance of the word's point over its meaning.

Thus, we can conclude that each of these types of discourse show the real functioning of the categorical and conceptual apparatus of communication in its own way. Oral and written discourses prove the advantage of interpersonal communication in its qualitative approach to the analyzed phenomenon of communication.

Tasks for self-checking the correctness of comprehension and knowledge of the analyzed terminology, conceptual and factual information

1) *describe the principle(s) of classification of types of discourse (level of analysis).*

- 2) *list the reasons for dividing the discourse into types (level of reproduction)*
- 3) *describe the types of discourse (playback level).*
- 4) *list the specific characteristics of oral discourse (level of reproduction).*
- 5) *list the specific characteristics of written discourse (level of reproduction).*
- 6) *create a diagram (figure) “features of oral discourse” (level of comprehension).*
- 7) *create a diagram (figure) “Features of written discourse” (level of comprehension).*
- 8) *create a table of significant differences between oral and written discourse (level of comprehension).*
- 9) *give examples of mental discourse from your practice (level of comprehension).*
- 10) *describe the analyzed text as a written discourse (level of application).*

1.3. PROFESSIONALLY-ORIENTED COMMUNICATION IN A FOREIGN LANGUAGE AS A METHODOLOGICAL CATEGORY

This part of the first section of the guide covers:

- 1) *relevance of teaching a professionally-oriented foreign language in higher education institutions of the Republic of Kazakhstan;*
- 2) *specifics of professionally-oriented foreign language teaching;*
- 3) *professional communication, its essence and structure;*
- 4) *the structure of professional communication;*
- 5) *the main distinguishing features of official and everyday conversations;*
- 6) *stylistic differences that appear between oral and written professional speech;*
- 7) *the main requirements for the organization of the communication process of specialists;*
- 8) *tasks of teaching professionally-oriented communication to students of a non-linguistic university;*

9) *professional-oriented communication in foreign language, its essence and structure;*

10) *the difference between professionally-oriented foreign language training as opposed to language training for general education purposes and socialization;*

11) *structural elements of the substantial component of the model of professionally-oriented foreign language teaching.*

This part ends with tasks for self-checking the quality of assimilation of the analyzed material.

The process of globalization and informatization of the modern world has given rise to a sharp increase in the role of foreign languages. With the entry of Kazakhstan into the world educational space, in particular, with the entry into the Bologna process, attention to the problem of language learning is increasing.

At present, a foreign language should contribute to better mastering the chosen specialty, expanding the student's horizons through direct use of foreign sources of information, and deepening their knowledge. In this regard, professional and communicative competence in foreign language has become an integral element of training highly qualified, competitive specialists who are mobile in the educational space and on the international market, that are able to communicate freely in a foreign language, get acquainted with new literature on the specialty, prepare necessary documents, make business trips, speak on professional topics, etc.

In "the State program of industrial-innovative development of Kazakhstan for 2015-2019" it is noted that in Kazakhstan there is a lack and low qualification of personnel with foreign language proficiency (State program, 2014).

The formation of professional competence of teachers must meet the following requirements of the new educational standard:

- adopt the content and methodology of the new educational standard;
- programmatic and methodological changes in the educational process;
- to change the goals and methods of activity of the teacher;

- should be prepared to apply new assessment approaches that allow evaluating traditional and innovative learning outcomes. Here, attention is paid to the issues of informatization of the education system and the formation of professional competence of future specialists.

The transformation of information and communication technologies into a resource of the educational process directly depends on the ability of future specialists to focus on the use of the task system for independent work and the use of the possibilities of information and communication technologies (ICT) through various pedagogical situations. It is important in the development of ICT at the advanced level of use and the development of didactic approaches and methods of organizing independent work of future specialists in the information environment. (Kenzhebekov B.T., 2005).

One of the most important problems of the entire system of specialist training is the formation of a professional orientation of the student that meets the requirements of society. Professional orientation includes a belief in the high status of the profession, a deep understanding of its role in society, a creative approach to solving professional problems, and the desire and ability to navigate the scientific and specialized literature related to the profession (Karmysova M., 2003).

In accordance with the requirements, the professional competence of specialists, along with a willingness to serve society and the profession in accordance with the requirements of the Code of professional conduct, the good practice in their field, the ability to apply various theoretical and practical methods for analyzing and solving professional problems, as well as to use classical and new technologies in the field of specialization, it also includes a fluent usage of English, which is necessary for communication and work with foreign colleagues. Today, a competent specialist must speak English to communicate in specific professional, business, scientific fields and situations, taking into account the peculiarities of professional thinking, when organizing motivational and research activities. To solve such problems, the basic level of foreign language proficiency is insufficient.

In this regard, the teaching of the discipline “Professionally-oriented foreign language” in higher education institutions of the

Republic of Kazakhstan, which is the basic discipline of the mandatory component according to the standard curriculum of the specialty, has become particularly relevant. The practical course of professional-oriented foreign language is aimed at developing students' ability to communicate in a foreign language in specific, professional, business, scientific fields and situations, taking into account the peculiarities of professional thinking. Professional-oriented training is understood as training based on taking into account the needs of students in learning a foreign language, dictated by the characteristics of the future profession or specialty (Abisheva, 2016).

The term “professional-oriented learning” is used to refer to the process of teaching a foreign language at a university, focused on reading literature in the specialty, studying professional vocabulary and terminology, and more recently, on communication in the field of professional activity. The essence of professionally-oriented foreign language teaching is its integration with special disciplines in order to obtain additional professional knowledge and form professionally significant personal qualities. Training specialists in high-demand specialties of the university consists in the formation of communication skills that would allow professional contacts in a foreign language in various fields and situations.

Training of specialists at the university lies in the formation of such communication skills that would allow professional contacts in a foreign language in various fields and situations. The sphere of communication is understood as a set of homogeneous communicative situations characterized by the same type of speech stimulus, relations between communicants and the communication environment (Kalmykova L.I., 1986).

A special type of professional activity of a specialist in any field is professional communication. It should be noted that “professional communication will always be determined not only by specificity of professional activity, its goals, objectives, but also by psychological characteristics of personalities of the participants, social and psychological parameters of social enterprises (team, small group) they represent, as well as modern society» (Timofeev Yu.P., 1995).

Professional communication is a necessary condition for the performance of professional duties and affects the stabilization and development of fundamental and specific professional qualities, thereby ensuring a significant degree of competitiveness of the specialist. The overall development and competitiveness of an employee increases significantly if they are able to use a foreign language for various purposes: when studying foreign scientific literature and using practical text materials of an economic nature; when communicating in a foreign language with individuals and with a whole audience of specialists, participating in conversations and disputes of a professional orientation; to maintain a conversation of a social and cultural nature with English specialists, observing the rules of their own etiquette (Lopatina, 2005, p.15).

The concept of “communication” is a complex phenomenon and is the subject of research in various sciences. In our study, we will adhere to the concept of “communication” as an interaction between two or more people, consisting in the exchange of information between them of a cognitive or affective-evaluative nature. According to N. D. Galskova, communication is not just an exchange of information aimed at achieving a certain goal, but an active interaction of participants in this process, the purpose of which is often non-linguistic in nature (Galskova N.D., 2000, p.127). In the course of training, the future specialist should develop the ability to establish contact with society (socially-oriented communication), as well as realize themselves in professional and business communication.

Professional communication is understood as communication carried out within the professional activity of a specialist, it requires special knowledge not only in the field of a foreign language, but also knowledge of the norms and rules of behavior of the society in which this communication is implemented.

At the present stage, the concepts of professional and business communication are studied and divided by some researchers. Professional communication is implemented within the framework of a certain subject activity, and business communication is a set of communicative acts, through which the solution of certain professional

tasks is achieved. Despite these differences, the relationship between these types of communication is obvious. In the process of teaching foreign languages, the basics of professional communication are formed as part of the development of business communication in a foreign language (Lopatina, 2005, p.15). Business communication is defined as “such communication that occurs between people who are in certain (official) relationships with each other in connection with their performance of specific social functions and professional tasks” (Almazova N.I., 2003, P.111-112). Based on this definition and due to the fact that business communication is an “interpersonal zone of professional interaction” (Astafurova T.N., 2002, P.165-166), and the manager’s activity is carried out within various professional spheres, further, we will use the terms “business communication” and “professional communication” as synonymous notions.

B.M. Rebus defines the main goal of professional communication as “the influence of the communicator on others in order to make the interlocutors close to themselves, to incline them to certain actions, to change their views and opinions” (Rebus B.M., 2001). In addition, the goals of professional communication include setting conditions for cooperation and reaching an agreement between interested parties, or unilaterally determining a position on an issue.

However, not all communication, the subject of which is the solution of any business problems, can be called professional. One of the main conditions and differences of this type of communication is the official environment in which the communication process takes place. We can present the main distinguishing features of professional and everyday conversations in the form of a table (table 3).

Table 3. Main distinguishing features of professional and everyday conversations

Everyday conversations	Professional conversations
Occur, as a rule, accidentally and without a pre-set goal, often only for the purpose of reacting emotions	They are planned in advance and are aimed at achieving certain goals

They are very diverse	They have a strict theme
They do not depend on the format or mode of communication	They differ significantly in the format and mode of communication
Significantly depend on the emotional state of the interlocutors	Dependence on the emotional state is deliberately reduced
It is random and spontaneous	It follows the principle of rationality and expediency, it is planned in advance
Not always related to decision making	It involves summing up some results, joint decisions or agreements
It is characterized by a wide variety of topics that affect personal, social, psychological, political, etc. side of life;	The number of professional communication topics is limited
It is informative in nature	It is performative in nature, which implies mandatory actions

The following diagram shows the types of professional communication, depending on different characteristics (Koltunova M.V., 2002, p.5):

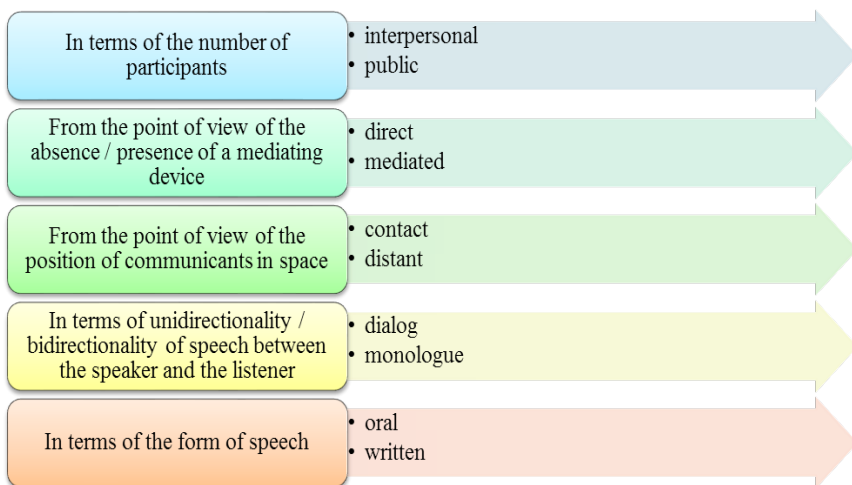

Figure 1 - types of professional communication depending on various characteristics

Persikova T.N. identifies special types of professional communication (figure 2) (Persikova T.N., 2002)

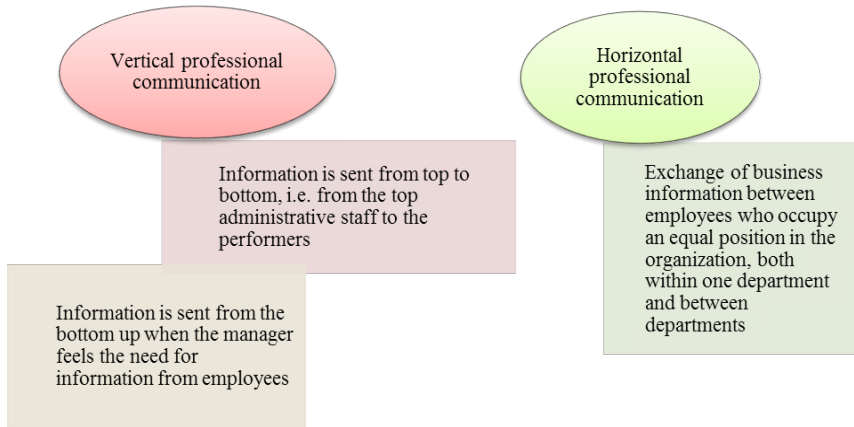

Figure 2-Special types of professional communication

All these features of professional communication form the characteristic features of business speech. Style differences are evident between spoken and written speech. If business written speech is an example of an official business style, then oral speech includes features of different styles. Written speech is represented by all types of business letters, contracts, agreements, and other social and legal documents. Oral business speech is represented by business negotiations, meetings, consultations, etc. Differences are also evident in the organization of the text and syntactic features between dialogue and monologue speech, since dialogue communication in its advantage is interpersonal communication, and monologue is most often presented in public speeches. Remote communication will always be indirect, as it manifests itself in telephone conversations, mail and fax messages, messages via the Internet, etc. Contact communication is a direct form of professional communication and is characterized by increased attention to the intonation of speech (in oral communication), brevity and regularity, and the possibility of using nonverbal means of communication.

The peculiarities of professional communication make it necessary to purposefully teach students this type of communication in the process of mastering their chosen specialty. Since the communication of students is carried out mainly in the learning environment, it differs from the professional environment of use. Thus, we can talk about the need to teach students professionally-oriented communication. Training in professional-oriented communication of students of a non-linguistic university is conditioned by the need to establish business contacts with representatives of different cultures within the framework of cooperation in order to achieve specific practical goals and solve professional problems. When teaching professional-oriented communication, it is necessary to pay attention not only to mastering professional vocabulary, but also to teach students how to use this material correctly in situations of professional communication (Lopatina Yu.V., 2005).

As already mentioned, professional communication is highly ritualized, structured and regulated. Its peculiarity is that at the same time, the obligation to comply with the rules and norms necessary for successful communication is updated, and the importance of taking into account the variables of the communication process that determine its dynamic nature.

Knowledge of all the listed features of professional communication determines the professional competence of a specialist. According to most researchers, the main requirements for organizing the communication process of specialists are:

- a) general language (including the language of the specialty);
- b) using a wide range of formal and informal interaction tools;
- c) focus;
- d) structural organization;
- e) information efficiency;
- f) consideration of possible interference in the communication process.

The structure of professional communication includes three components:

1) communication (a significant component, since the exchange of information takes place for the sake of achieving professional goals, solving problems, etc.);

2) interactive (sharing not only knowledge and ideas, but also actions, the ability to relate actions to a specific situation);

3) perceptual (the process of perception by partners of each other, establishing mutual understanding).

There are different classifications of communication functions. Thus, the researcher (L.K. Geichman, 2003) identifies the following communication functions:

- information and communication, which covers processes of receiving and transmitting information;

- regulatory and communicative, related to the mutual adjustment of actions in the implementation of joint activities. Regarding professional communication, two types of interaction can be distinguished: cooperation (meaning coordination of the participants' forces) and competition (one of the most striking forms is conflict);

- affective-communicative, related to the emotional sphere of a person and meeting the needs to change their emotional state.

Based on the provisions of the studied theoretical and practical sources, it can be concluded that in essence professional communication belongs to the formal-ritual type, since it involves knowledge of the rules, etiquette norms of communication, and requires following a certain social and professional role. When interacting, participants in professional communication use a precise style of communication, which implies a literal, accurate and unambiguous interpretation of the message.

Since we consider professional-oriented communication from the point of view of communication between specialists and foreign colleagues, it is also necessary to consider what foreign language professional-oriented communication is. Foreign-language professionally-oriented communication is understood as the same activity, but using foreign language verbal and nonverbal means inherent in a certain professional and cultural environment in which this communication is carried out. M.V. Goncharova believes that

“foreign language professionally-oriented communication is a socially-oriented activity carried out in a certain professional and educational environment to regulate all types of quasi-professional relations based on solving communicative problems, using verbal and non-verbal means of a foreign language inherent in a certain professional and cultural environment in which this communication is carried out, and having the purpose and result of optimizing this activity» (Goncharova M.V., 2005).

Foreign language communication can take place both in official and unofficial forms, during individual and group contacts, in the form of speeches at conferences, when discussing contracts, projects, and writing business letters. The goal of teaching foreign languages in non-linguistic universities is to achieve a level sufficient for the practical use of a foreign language in future professional activities. Practical mastery of a foreign language is only one aspect of professionally-oriented teaching of a subject. According to A.A. Rybkina, a foreign language can become not only an object of learning, but also a means of developing professional skills. This implies an extension of the concept of professional orientation of foreign language teaching, which includes another component - the professional orientation of the content of educational material (Rybkina, A.A., 2005).

For the formation of high-quality foreign language professionally-oriented communication, high-quality professionally-oriented training of students in the classes of “Professionally-oriented foreign language” is necessary. Professional-oriented training provides professional orientation not only of the content of educational materials, but also of activities that include methods and techniques that form professional skills, that is, professionally-oriented foreign language competence.

Professional-oriented foreign language competence includes the following types: information-thematic (subject plan); conceptual; speech (the ability to build a coherent statement in oral and written forms to express their thoughts in the process of communication); sociolinguistic (possession of speech registers in accordance with communication situations); country-cultural studies (knowledge of traditions, customs, lifestyle). These types of professionally-oriented

foreign language competence are successfully implemented in the system of interdisciplinary foreign language training. (Kusainova, 2006)

Professionally-oriented foreign language training for students of non-linguistic specialties of the university requires a new approach to the selection of content. It should be focused on the latest achievements in a particular field of human activity, timely reflect scientific achievements in areas that directly affect the professional interests of students, and provide them with opportunities for professional growth. Thus, it will be legitimate to consider the content of teaching a foreign language as a set of what students should learn in the course of learning, so that the quality and level of foreign language proficiency correspond to their needs and goals, as well as the goals and objectives of this level of learning.

The selection of content contributes to the versatile and holistic formation of the student's personality, preparing him for future professional activities. According to N.D. Galskova, the content of teaching a foreign language should include (Galskova N.D., 2000):

- areas of communication activities, topics and situations, speech actions and speech material that take into account the professional orientation of students;
- language material (phonetic, lexical, grammatical, spelling), rules of its design and skills of operating it;
- a set of special (speech) skills that characterize the level of practical mastery of a foreign language as a means of communication, including in intercultural situations;
- the system of knowledge of national and cultural features and realities of the country of the studied language.

Taking into account the above, it is possible to distinguish the following structural elements of the content component of the model of professionally-oriented foreign language teaching:

1. Communication skills by types of speech activity (speaking, listening, reading, writing) based on general and professional vocabulary. The ultimate goal of professionally-oriented dialogic speech training is to develop the ability to conduct a conversation,

purposefully exchange professional information on a particular topic. Training in monologue speech consists in developing the ability to create different genres of monologue texts: communication of professional information, presentation, extended statements during a discussion, discussions with or without preliminary preparation. The purpose of professionally-oriented listening training is to develop the skills of perception and understanding of the interlocutor's utterance in a foreign language, generated in a monologue form or in the course of a dialogue in accordance with a certain real professional sphere, situation. The result of learning to read is the formation of skills in all types of reading publications of different functional styles and genres, including special literature. The eventual goal of teaching writing is the development of communicative competence necessary for professional written communication, manifested in the abstract skills of presentation, annotation and translation of professionally meaningful text from a foreign language into Russian or Kazakh and from Russian or Kazakh into a foreign language.

2. Language knowledge and skills that include knowledge of phonetic phenomena, grammatical forms, rules of word formation, lexical units, terminology specific to a particular profession. The considered knowledge and skills are an integral part of complex skills - speaking, listening, reading, writing.

3. Sociocultural knowledge, according to N.D. Galskova, is aimed at introducing students not only to a new way of speech communication, but also to the culture of the people who speak the studied language.

4. Educational skills, rational methods of intellectual work that provide a culture of language acquisition in educational conditions and a culture of communication with native speakers (Galskova N.D., 2000).

The modern professional-oriented approach to teaching a foreign language involves the formation of students' ability to communicate in a foreign language in specific professional, business, scientific fields and situations, taking into account the peculiarities of professional thinking, when organizing motivational and research activities. The

training of specialists in non-linguistic specialties consists in the formation of such communication skills that would allow professional contacts in a foreign language in various fields and situations. The sphere of communication is understood as a set of homogeneous communicative situations characterized by the same type of speech stimulus, relations between communicants and the communication environment. Foreign language communication can take place both in official and unofficial forms, during individual and group contacts, in the form of speeches at conferences, when discussing contracts, projects, and writing business letters. This is the main difference between teaching a language for general education purposes and socialization (conversational communication). Nevertheless, professionally-oriented foreign language training for students of non-linguistic specialties of the university is not limited to the study of “language for special purposes”. The essence of professionally-oriented foreign language teaching is its integration with special disciplines in order to obtain additional professional knowledge and form professionally significant personal qualities.

Training of specialists in students of non-linguistic specialties of the university consists in the formation of communication skills that would allow professional contacts in a foreign language in various fields and situations. Foreign language in this case acts as a means of enhancing professional competence and personal and professional development of students and is a prerequisite for successful professional activity of a specialist-graduate in modern higher education, are able to carry out business contacts with foreign partners (Obrazcov P.I., 2005).

Thus, professionally oriented teaching to a foreign language should contribute to efficiency of foreign language training of students of non-linguistic specialties of the university, motivating learning activities, enhances the level of creative activity, which in turn is a prerequisite for their successful professional activity and the main and ultimate goal of education is to provide active command of a foreign language by students as a means of formation and formulation of thought in the field of everyday communication and in the area of the relevant specialty.

Tasks for self-checking the correctness of comprehension and knowledge of the analyzed terminology, conceptual and factual information

- 1. List the reasons why you personally need to learn a foreign language professionally (level of analysis).*
- 2. Describe the features of professional communication (level of comprehension).*
- 3. Schematically imagine the structure of professional communication (level of comprehension).*
- 4. Give an example of a foreign-language professional conversation. Describe how this conversation shows the characteristics of the professional conversation (the level of comprehension and analysis).*
- 5. Give an example of a foreign language everyday conversation. Describe how this conversation shows the characteristics of this type of conversation (the level of comprehension and analysis).*
- 6. List the main requirements for organizing the communication process of specialists (the level of reproduction).*
- 7. Draw a diagram of the structure of foreign-language professional-oriented communication (level of comprehension).*
- 8. Explain the role of foreign-language professional-oriented communication in your preparation for future professional activities (level of analysis)*
- 9. Draw a schematic model of the content component of the model of professionally-oriented foreign language teaching (level of comprehension).*
- 10. Describe the role of professionally-oriented foreign language training for future tourism professionals (application level).*

1.4. COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' DISCOURSE ABILITIES

This part of the first section of the guide covers:

- 1) relevance of the transition from cognitive to competence-based and communicative approaches to teaching a foreign language;*

2) *re-evaluation of education results from the position of the concepts of “readiness”, “education”, “training” to the position of the concept of “competence” and “competency”;*

3) *communicative competence as a key part of informational, social and cultural competence and readiness for education and self-development;*

4) *formation of communicative competence as the leading task of teaching foreign languages;*

5) *main aspects of a specialist’s communicative competence;*

6) *skills that are part of the communicative competence;*

7) *the relationship of communicative competence with linguistic, lingual speech, social and cultural, educational competencies.*

This part ends with tasks for self-checking the quality of assimilation of the studied material.

From the point of view of modern communication, the main thing in communication is to express and achieve the communicative goals of communication partners. The field of realization of the speaker’s/writer’s intention in the context of a certain communicative situation is a discourse that is directed to the communication partner and is carried out using appropriate language and non-language means for this situation. To determine the specifics and role of discourse in the process of teaching professionally-oriented communication, it is necessary to determine the initial positions in understanding this phenomenon in real communication.

With the development of cultural and economic ties between countries and peoples, the role of learning foreign languages is increasing. Every year, the demand for specialists who speak foreign languages increases. The most important directions in the development of education today include the use of competence and communication approaches. We are talking about the formation of skills and abilities related to the practical application of a person’s communicative abilities, their cultural, social and informational competencies. This issue is widely discussed in the scientific and pedagogical literature, but the cognitive approach prevails in higher education institutions, and students have to memorize a large amount of information instead of

developing the basic competencies necessary for successful activities. A modern specialist requires not only knowledge of a foreign language, but also the ability to effectively apply it in the field of household and professional communication. But this is impossible without knowledge of social norms, spiritual values, and traditions of other peoples.

The concept of modernization of Kazakhstan's education defines new social requirements for the formation of life attitudes of the individual. There is a reorientation of the assessment of educational results from the concepts of "readiness", "training", "education" to the concepts of "competence", "competency" of students.

The concept of "competenc" has long been used in psychological and pedagogical literature, but increased interest in it has appeared only recently, which can be explained by the rapidly changing realities in society. Nowadays, competence is considered as an independent ability developed as a result of cognitive activity and educational practice, based on the acquired knowledge of the student, his intellectual and life experience, values and inclinations.

The category "competency" belongs to the sphere of relations between knowledge and practical activity of a person and assumes a whole range of personal qualities of a person, including cognitive, operational and technological, motivational, ethical, social, and behavioral components.

Competence is a set of knowledge, skills, and abilities that are formed in the process of learning a foreign language. Therefore, language is a mirror of culture, which reflects not only the world around a person, but also their mentality, national character, way of life, traditions and vision of the world.

One of the key competencies presented by the Council of Europe is the communicative competence, which, according to many researchers, can rightfully be considered as the leading and core, since it is the basis of all other competencies, namely: information, socio-cultural, socio-political, as well as readiness for education and self-development (Solovova E.N., 2005, P.26-31).

The formation of communicative competence acts as a leading role in teaching foreign languages, since it most accurately reflects "Foreign language" discipline.

Language is the most important means of communication, without which the existence and development of human society is impossible. Today's changes in public relations and communication media require increasing students' communicative competence and improving their philological training. All this increases the status of the subject "Foreign language" as a general educational discipline. The main purpose of the subject "Foreign language" is the formation of communicative competence, i.e. ability and readiness to carry out foreign language interpersonal and intercultural communication with native speakers.

One of the goals of teaching a foreign language is the development of foreign language communicative competence. Therefore, the main purpose of teaching a foreign language is to form a communicative competence, i.e. the ability and readiness to carry out foreign language interpersonal and intercultural communication with native speakers.

Communicative competence involves knowledge, skills and abilities necessary for understanding a foreign-language participant in a dialogue and generating their own model of speech behavior that is adequate to the goals, areas, and situations of communication. It requires knowledge of the basic concepts of linguistics (styles, types, ways of linking sentences in the text, etc.), skills of text analysis and proper communication skills, i.e. skills of speech communication in relation to various areas and situations of communication, taking into account the addressee, the goal.

The specialist's communicative competence includes three important aspects: working with documents, the ability to conduct interpersonal dialogue, and speaking publicly. In this regard, M.V. Koltunova (Koltunova M.V., 2005) identifies a number of skills that constitute one of the aspects of professional competence of a specialist:

- 1) formulate goals and objectives of professional communication;
- 2) analyze the subject of communication, organize a discussion;
- 3) to manage the communication, to regulate it;
- 4) use label tools to achieve communication goals;
- 5) use different tactics and techniques to implement your chosen strategy;
- 6) conduct a conversation, business conversation, dispute, polemic, discussion, dialogue, debate, business meeting, negotiations;

- 7) prove and justify, argue, refute, make estimates;
- 8) paraphrase, quote, define, summarize, master the skills of nominalization, verbalization, authorization;
- 9) translate oral information into written information and vice versa;
- 10) master the main genres of business speech (business letter, fax, contract, telephone conversations, business conversations, negotiations, meetings);
- 11) to master the technique of speech (Koltunova M.V., 2005, P.29-30).

Kazakh scientist S. Zh. Berdenova writes: “Communicative competence is the leading and final goal of educational activity, being the central concept in language teaching” (Berdenova S. Zh., 2006, p. 16). At the same time, the author pays special attention to the fact that the language culture of the post-Soviet people represents two sides. First of all, the culture of speech of the native language, then the culture of the second speech, however, we should not contrast languages with each other on the principle of “either-or”. The author rightly points out that another principle is more appropriate here: “and-and”, i.e. both the native language and the language of international communication, and in recent decades, a foreign language. Sharing the position of S. Zh. Berdenova, we consider competence as the ability to choose and implement programs of speech communication and behavior against the background of the cultural context of the country of the studied language, as the ability to navigate in different situations, to assess the situation taking into account the topic, communicative attitudes that arise in the participants of communication.

Another researcher A.O. Kasen, considering the mechanism of formation of language competence in a foreign language, focuses on speech situations as active teaching methods, highlighting the following factors:

- creating a problem situation, i.e. managing the process of mastering knowledge and skills in a problem situation, for which you need to determine the goal, perform a problem-logical analysis and structural study of the material, conduct a psychological and pedagogical analysis of the formulated problems and determine cognitive tasks;

- mastering a high positive motivation to solve a problem or a task (Kasen A.O., 2008).

The concept of communicative competence in teaching foreign languages provides for the formation of students' knowledge, skills and abilities that allow them to join the ethno-cultural values of the country of the language and practically use a foreign language in situations of intercultural understanding and cognition. The combination of such knowledge, skills and abilities is the communicative competence of students.

The use of a communicative approach in teaching foreign languages contributes to the formation of the ability to communicate in a foreign language, i.e. to acquire a communicative competence – the ability to use all types of speech activities: reading, listening, speaking, writing.

Communication in a foreign language is not only the process of transmitting and receiving information, but also the regulation of relations between partners, the establishment of various types of interaction, the ability to assess and analyze the communication situation, subjectively assess their communication potential and make the necessary decision.

Special learning skills are required to master foreign language communication. The student should be taught to rationally organize the memorization of foreign language material, independently activate the language material, trace intersubject connections, work in pairs when performing foreign language actions, and see difficulties when working on language elements.

The main component of communicative competence (i.e. speech (communication) skills) is formed on the basis of language skills, as well as linguistic and country-specific knowledge.

In accordance with the state educational standard for foreign languages, communicative competence should include the following essential skills:

- read and understand simple, authentic texts (with an understanding of the main content and with full understanding);
- verbally briefly tell about yourself, your environment, express your opinion, give an assessment;

- communicate verbally in standard situations of educational, labor, cultural, and household spheres;
- ability to write and transmit basic information (letter).

Foreign language communicative competence as a certain level of proficiency in language, speech and socio-cultural knowledge, skills and abilities allows the student to build their speech behavior depending on the communication situation, namely, situations of everyday, pedagogical, scientific, business, political and social and political communication.

The structure of foreign language communication competence includes a number of competencies. First of all, it is a linguistic competence – one of the main components of communicative competence. Linguistic competence refers to the ability of a person to correctly construct grammatical forms and syntactic constructions in accordance with the norms of a particular language. Linguistic competence includes language and speech competence. Language competence is knowledge in the field of the language system (within the program minimum) and skills of operating this knowledge. Speech competence – possession of the norm of speech behavior (in all types of speech activity). An important role in the acquisition of language and speech competencies is played by educational competence – the ability and readiness of a person to effectively carry out educational activities when mastering a foreign language as an educational subject. Educational competence organizes and optimizes students' independent work on the language, reduces the time, physical and mental costs of learning a foreign language, promotes high-quality mastery of foreign language communication, increases interest in the subject. The process of formation of educational competence involves the acquisition of knowledge about the methods of rational performance of educational work, options for performing educational actions in the absence of a given algorithm, skills for diagnosing their own level of rational organization of educational activities; the ability to choose a method of educational activity that corresponds to individual personal characteristics, form a set of individual educational skills and actively use it, independently control the correctness of this choice.

Important in the development of communication skills is social and cultural competence, which is the ability to build speech and non-speech behavior taking into account the norms of societies that speak the language. Social and cultural competence involves knowledge of the national mentality, the picture of the world; the removal of cultural difficulties; the expansion of one's own worldview, ideas about a different social cultural community.

In the process of communication, orientation to the social characteristics of the speech partner (its status, position, situational role) is manifested in the choice of speech tools that correspond to a specific communicative situation.

Based on the above, communicative competence can be defined as a means necessary for the formation of a speech situation in a social context, and the purpose of forming a communicative competence – as a completed communicative act. To achieve this goal, you need communicative competencies – language knowledge and skills, speech skills, and the linguistic and cultural component of the training content.

In communicative competence, the most important role is assigned to the language competence, which, thanks to a certain amount of knowledge, provides the construction of grammatically and syntactically correct forms, as well as the understanding of semantic segments of speech constructed in accordance with the norms of a foreign language.

It should be noted that without knowledge of the grammatical structure of a foreign language, it is impossible to solve communication problems. But the acquisition of the grammatical system of the language occurs only on the basis of familiar vocabulary. Hence the conclusion: both grammatical and lexical skills and abilities serve as the center of language competence, which is based on speech skills and abilities.

Today, every person and the country as a whole is interested in practical mastery of a foreign language that provides access to the world market and familiarization with world culture. Therefore, the priority goal is communicative competence, and especially cross-cultural and communicative competence.

Tasks for self-checking the correctness of understanding and knowledge of the considered terminology, conceptual and factual information

1) Describe and explain with examples how the demand for specialists who speak foreign languages will change in Kazakhstan (level of analysis).

2) List what concepts are currently used to evaluate the results of learning a foreign language (the level of reproduction).

3) Describe the essence of the communicative approach to teaching a foreign language (level of comprehension).

4) List the types of competence, the key part of which is the communicative competence (level of reproduction).

5) Give examples of the manifestation of a high (or vice versa unacceptably low) level of development of the main aspects of professional competence of a specialist (level of comprehension).

6) List the skills that are part of the graduate's communicative competence in accordance with the state educational standard for foreign languages (level of reproduction).

7) Define the communicative competence (level of reproduction).

8) Write the definitions of "competence" and "competency" in your own words (level of comprehension).

9) List the skills that are part of the communicative competence (level of reproduction).

10) Make a comparative table of the structure of the communicative competence of the Council of Europe version and the version of the Kazakhstan state educational standard for foreign languages (level of analysis).

1.5. INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE GOAL OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

This part of the first section of the guide covers:

1) requirements of the "Concept of foreign language education" and the Law "on education" of the Republic of Kazakhstan to the results of training in the subject area "Foreign language";

- 2) *expert opinions on the place of the task of forming intercultural competence in the pedagogical process;*
- 3) *differences between communicative and intercultural approaches to teaching foreign languages;*
- 4) *linguistic, pragmatic, strategic, discourse, socio-cultural subcompetencies as structural units of foreign language communicative competence;*
- 5) *specific features of teaching a foreign language as a second language and teaching it as a foreign language;*
- 6) *factors that increase the importance of intercultural oriented teaching of modern students a foreign language;*
- 7) *stages of the history of development of approaches to goal setting in foreign language teaching;*
- 8) *personal and intercultural orientation of modern linguistic education;*
- 9) *intercultural competence and intercultural communication competence, their structure and differences;*
- 10) *intercultural competence and intercultural communicative competence as the goals of teaching foreign languages.*

This part ends with tasks for self-checking the quality of assimilation of the studied material.

The strengthening of globalization and integration processes covering the spheres of economy, culture, science and education in our country leads to an increase in the number of cross-cultural contacts, which, in turn, determines the importance of foreign language proficiency and the need for intercultural training of communicants. The development of international contacts on the Internet, the popularity of excursions, educational exchange programs in foreign countries provides high requirements for training in a foreign language not only for adults, but also for students. This provision requires a new approach to teaching foreign languages, rethinking the goals of learning, which, playing a primary role, dictate the choice of forms, methods and content of learning. In accordance with the requirements of the concept of foreign language education requirements for the learning outcomes of the subject area “Foreign language”, “...requirements to

subject results of development of basic foreign language course should reflect the formation of foreign language communicative competence, necessary for successful socialization and self-realization as a tool of intercultural communication in today's multicultural world" (the Concept of development of foreign language education, 2010). But, according to many scientists (Ter-Minasova S.G. (Ter-Minasova S.G., 2015), Galskova N.D. (Galskova N.D., 2000), Khaleeva I.I. (Khaleeva N.I., 1989)), foreign language communicative competence is not able to meet modern requirements for training students who are ready for intercultural dialogue. The importance of training students for active intercultural interaction is also emphasized in the Law of the Republic of Kazakhstan "On education", which is functioning from 1 September 2013, under which the contents of education must ensure "the integration of the individual into national and world culture" and "promote understanding and cooperation between Nations regardless of racial, national, ethnic, religious and social accessory, to consider a variety of philosophical approaches" (Law of the Republic of Kazakhstan "On education", 2007).

Today, many scientists pay great attention to this problem and insist on the need to form an intercultural competence Kunanbayeva S.S. (Kunanbayeva S.S., 2010), Chaklikova A.T. (Chaklikova A.T., 2009) (Yelizarova G.V. (Yelizarova G.V., 2001), Galskova N.D. (Galskova N.D., 2004), Gez N.I. (Gez N.I., 2007), Kazakova O.V. (Kazakova O.V., 2007), Larina T.V. (Larina T.V., 2005), Muratov A.Yu. (Muratov A.Yu., 2005)). For Example, N.D. Galskova notes that an integral part of the goal of teaching foreign languages should be intercultural competence, which has "access to the student's personality, readiness, abilities and personal qualities that allow him to carry out various types of speech-thinking activities in the conditions of social interaction with representatives of other linguistic communities and their culture, a different language image of the world» (Galskova N.D., 2012, p.4-5). According to S.G. Ter-Minasova, the formation of intercultural competence should be focal to the pedagogical process that has particular importance right now, "when mixing of peoples, languages, cultures reached an unprecedented scale and as always

there was a problem of education of tolerance to other cultures, awaken interest and respect for them, overcoming feelings of irritation from redundancy, failure or just the otherness of other cultures» (Ter-Minasova, S.G., 2000).

Despite the fact that communicative and intercultural approaches develop in direct relationship and interdependence, defining the goals of teaching foreign languages, there is a fundamental difference between them. The communicative approach, which has prevailed since the 1980s, involves learning a foreign language directly in the function of communication. It is focused on achieving foreign language communicative competence, which is modeled on the model of a native speaker's communicative competence, although it is not identical to it. Researchers distinguish in its structure such components as: linguistic, pragmatic, strategic, discourse, socio-cultural subcompetences (I.L. Bim (Bim I.L., 2007), V.V. Safonova (Safonova V.V., 1993), G.V. Yelizarova (Yelizarova G.V., 2001), R.P. Milrud (Milrud R.P., 1995)).

There is also a need to distinguish between learning a foreign language as a second language - English as a Second Language (ESL), implemented as a rule, in a foreign environment, and learning it as a foreign language – English as a Foreign Language (EFL), occurring in isolation from the cultural environment of the target language and its speakers. In Kazakhstan's general education system, we deal exclusively with the second type. You can agree with G.V. Yelizarova in the statement about the non-identity of foreign language communicative competence of a native speaker: “the nature, component composition and structure of foreign language communicative competence differs from the structure of communicative competence in the native language» (Yelizarova G.V., 2001). This idea is fundamental for our research, since the object of learning is not a native speaker who dictates the norms of the culture, but a language personality as a mediator of cultures. “The interaction of participants in intercultural communication should not imitate or be based solely on the rules of communication adopted in the studied culture. It is based on the rules of intercultural communication, which is different from

communication in specific cultures and has its own characteristics” (Yelizarova G.V., 2001). The traditional communicative approach to teaching foreign languages does not sufficiently take into account the specifics of speech activity as a culturally determined behavior and language as a reflection of the system of cultural values. In this regard, the issue of improving foreign language training and improving the level of intercultural education of students is becoming increasingly important.

Currently, the communicative approach is being replaced by an intercultural approach to teaching a foreign language, or the so-called intercultural paradigm of education. Its combination with the competence approach led to the emergence of the concept of “intercultural competence”. The task of forming this competence is becoming urgent not only for adults, but also for students of language and non-language universities. The need to develop intercultural competence among students is justified by the progressive increase in their direct and indirect (via the Internet) contacts with representatives of other cultures. Students should be prepared to communicate with peers belonging to other cultures. It should be noted that the main problems of misunderstanding between representatives of different cultures are not errors of the linguistic plan, but the lack of understanding of the rules and norms of behavior in a foreign country, strategic errors in communication.

There is a situation when communicators, using the same language, do not perceive the messages transmitted equally due to the difference in their social and cultural experience. Accordingly, we conclude that intercultural-oriented training of students of a foreign language should not imitate foreign language teaching as a second (ESL) or learning through which are the native speakers. It should require a fundamentally new model of learning, taking into account foreign methodical bases of teaching foreign language as a foreign language (EFL), adapted to the conditions of modern Kazakhstan reality.

Let’s take a brief excursion into the history of the development of approaches to goal setting in foreign language teaching. Literature

analysis (E.I. Passov (E.I. Passov, 1999), A.A. Mirolyubov (A.A. Mirolyubov, 2002), N.D. Galskova (N.D. Galskova, 2004)) it shows a shift in the goals of teaching FL from language as a system (early XX century) to language as a means of communication (1960-ies), and language as a means of learning other cultures (since the early 1980s). At the same time, personality-oriented learning begins to develop (L.S. Vygotsky (L.S. Vygotsky, 1999), A.A. Leontiev (A.A. Leontiev, 1969), I.A. Zimnaya (I.A. Zimnaya, 2005)). The student's personality comes to the fore, his interests and inclinations are taken into account, and the main attention is paid to providing conditions for self-realization and self-development of the individual. The student becomes an active subject of foreign language education. The idea of person-centered learning continued to develop and became intercultural. Now more and more often in the methodological literature, the task of forming a personality ready for intercultural communication is mentioned. The goal of foreign language education is a secondary language personality (I.I. Khaleeva, 1989), an intercultural communicant (mediator of cultures) (G.V. Yelizarova, 2001), a culturally-oriented personality (V. Furmanova, 2017), and an intercultural-oriented personality (I.L. Pluzhnik, 2003). In other words, modern linguistic education is becoming personally and interculturally oriented. Language has come to be considered as a means for penetrating the world culture, learning world values, and realizing one's own cultural identity. Due to the change of the communicative educational paradigm to an intercultural one, the category of "intercultural competence" as the goal of teaching foreign languages comes to the fore. In modern pedagogical science, intercultural competence is understood as "the ability of an individual to realize himself within the framework of a dialogue of cultures, that is, in the context of intercultural communication» (Gromova V.V., 2011).

A.Yu. Muratov gives the following definition of intercultural competence: "it is a complex personal education that includes knowledge, skills and qualities of a person that can be effectively formed in the process of experience of intercultural interaction with representatives of another culture" (A. Yu. Muratov, 2005).

A. Fantini suggests the following structure of intercultural competence (Fantini A., 2009) (figure 3).

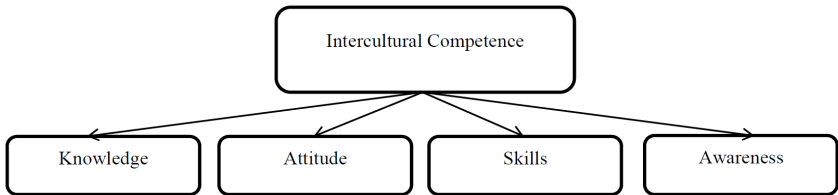

Figure 3-Structure of intercultural competence

In general, the authors mean by intercultural competence the ability of an individual to carry out cross-cultural communication based on knowledge, relationships and skills. We are talking about intercultural communication, a dialogue of cultures in which it is necessary to take into account the cultural and historical features of one's own and other cultures, and not just about communication with representatives of other linguistic communities that take place in a foreign language communicative competence. The authors also pay attention to the personal qualities necessary for successful intercultural communication. Currently, there is still no uniformity among scientists in the understanding of "intercultural competence", its connection with foreign language communicative competence. Let's compare these two concepts. According to G.V. Yelizarova's research, the components of intercultural competence "correlate with the components of foreign language communicative competence, modifying part of the content of the latter and adding an intercultural dimension to them" (Yelizarova G. V., 2001). She tried to isolate the intercultural aspect in each of the components of foreign language communication competence. This means that communicative and intercultural competencies partially overlap. Based on this approach, it can be assumed that students' intercultural competence can be formed by introducing an intercultural component to the content of all components of communicative competence. In other words, the formation of components of the communicative competence, taking into account the intercultural aspects, ensures the formation of intercultural and communicative competence of students.

In recent years, a lot of linguists increasing attempts to introduce a communicative component into the structure of intercultural competence and “merge” the above-mentioned competencies. And therefor there is a relatively new concept of “intercultural communicative competence” (Gromova V.V. (Gromova V. V., 2011), Larina T. V. (Larina T.V., 2005), Stier J. (Stier J., 2003)). This competence does not imply a simple merging of the two competencies that make up the term of intercultural competence, but is intended to reflect the new characteristics of a person who is ready for a dialogue of cultures.

To clarify the boundaries and parameters of the purpose of teaching foreign languages to students, it is necessary to compare the concepts of “intercultural competence” and “intercultural communicative competence”. The answer is obvious: a person who does not speak a foreign language as a means of communication can be interculturally competent. A translator can serve as a necessary link, a proper communicant of intercultural communication. Intercultural communicative competence can be inherent only to persons who speak a foreign language at a level sufficient for effective intercultural communication. “To become an intercultural communicator, you need to have an intercultural communication competence, which is a complex model. In contrast to intercultural competence, which consists in the ability to overcome cultural differences and successfully build relationships with representatives of another culture by communicating in their native language, intercultural communication competence involves the ability to conduct intercultural communication in a foreign language» (Larina T.V., 2005).

Based on the above, it is possible to formulate a definition of intercultural communicative competence. This is a set of intercultural knowledge, skills to apply them in practice, the presence of personal qualities necessary for the implementation of this knowledge and skills, and knowledge of a foreign language as a means of communication necessary for productive interaction with representatives of foreign cultures. Based on the above, we can conclude that the formation of intercultural competence should be singled out as an independent

component of students' learning goals. And the content of education should include not only the necessary minimum knowledge of cultural and historical differences, but first of all components that are significant for this age category. Teaching foreign languages in the context of an intercultural paradigm is a promising direction that has a great personal development potential, which allows students to form the ability and readiness to carry out various types of speech-thinking activities with representatives of other linguistic communities.

Thus, the main task of modern education in the field of foreign languages is to provide conditions for the successful formation of intercultural competence among students. This competence, dictated by the social, economic and political aspects of Kazakhstan's development, should be the main goal of teaching foreign languages in high school. It is a requirement to prepare a graduate - an intercultural communicant (term Yelizarova G.V.), ready and able to communicate on an intercultural level.

Tasks for self-checking the correctness of understanding and knowledge of the considered terminology, conceptual and factual information

- 1. Provide definitions of the purpose of foreign language education of several well-known scientists (level of reproduction).*
- 2. Describe the features of the intercultural paradigm of education (level of reproduction).*
- 3. Explain in your own words the structure of intercultural competence (level of comprehension).*
- 4. Describe the impact of globalization on the interaction of societies, people, professionals, and young people (level of comprehension).*
- 5. Give examples of problems caused by misunderstandings or ignorance of the culture of the interlocutor (level of comprehension).*
- 6. Write definitions of intercultural competence and intercultural communicative competence in your own words (level of comprehension).*
- 7. Give examples of the impact of different socio-cultural experiences of people who use the same language on their level of mutual understanding (level of comprehension).*

8. *Make a table of differences between intercultural competence and intercultural communicative competence (level of analysis).*

9. *Compare ESL with EFL and list the differences between them (analysis level).*

10. *Describe in your own words the main task of modern education in the field of foreign languages (level of comprehension).*

1.6. DISCOURSE COMPETENCE AS A COMPONENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE

This part of the first section of the guide covers:

- 1) the concept of “intercultural communication competence”;*
- 2) the essence, structure, and role of intercultural communication competence;*
- 3) conceptual model of intercultural communicative competence;*
- 4) linguistic, sociolinguistic, socio-cultural, social, strategic and discourse components of communicative competence;*
- 5) discourse competence as the goal of teaching a foreign language;*
- 6) the discourse side of intercultural communicative competence and its composition;*
- 7) proficiency in organizing language material into a discourse as an intercultural communicative competence;*
- 8) features of students with developed discourse aspects of intercultural communicative competence;*
- 9) psycholinguistic aspects of discourse generation;*
- 10) psycholinguistic aspects of competence;*
- 11) development of Kazakhstan’s educational standards for learning foreign languages in conjunction with common European standards;*
- 12) six-level language proficiency system;*
- 13) the main characteristics of the discourse competence of the threshold advanced level of language proficiency (B2).*

This part ends with tasks for self-checking the quality of assimilation of the studied material.

The ultimate goal of teaching a foreign language is the need for students to develop intercultural communicative competence. Intercultural communicative competence is the ability to achieve mutual understanding with representatives of different cultures, even with mediocre knowledge of foreign languages, based on understanding, knowledge and compliance with the universal rules and norms of behavior that make up the international communication etiquette. Intercultural communicative competence allows an individual to establish relationships with representatives of other cultures, to recognize their cultural values, to be tolerant of differences in communication manners, behavioral styles, lifestyles, customs, and traditions. Intercultural communicative competence can be represented as an idealized conceptual model and is an integrative education consisting of a subset of competencies. This model is based on communicative competence.

The communicative competence has a very clear structure, the main components of which are various competencies that characterize it from different points of view and give a general, fairly complete description of the concept of “foreign language communicative competence”. The enrichment of the component composition of communicative competence with an additional intercultural component generates a qualitatively new psychological education in the learning process, which is intercultural communicative competence as a special ability of a person to carry out productive intercultural communication and readiness to perceive cultural and linguistic diversity.

Communicative competence is a set of mutually determining competencies. D. Hymes (1972) distinguished grammatical, sociolinguistic, strategic, and discourse competencies in the structure of communicative competence. However, the components of communicative competence can be defined differently. The most mentioned in the methodological literature are the following competencies that make up the optimal set of components of communicative competence: linguistic, sociolinguistic, socio-cultural, social, strategic and discourse. All other parts of the communicative competence identified in the literature in terms of terminology characterize these six particular competencies in one way or another.

It is important to pay special attention to the discourse competence, which plays a significant role in teaching a foreign language and acts as a learning goal. Currently, according to most scientists, discourse competence is one of the most important ones. This methodology determines bringing to the fore the social essence of the language.

N.I. Almazova believes that discourse competence is what modern education in the field of foreign language teaching should strive for (Almazova N.I., 2003).

Discourse competence is studied by many researchers, such as M. Swain, M. Canale (Canale M., Swain M., 1980), A.G. Gorbunov (Gorbunov A.G., 2014), I.F. Ukhvanova-Shmygova (Ukhvanova-Shmygova I.F., 2008), O.I. Kucherenko (Kucherenko O.I., 2000) quite widely.

Discourse competence is not only the creation of complete and coherent texts, but also the knowledge of different types of discourse and the rules of their construction, the ability to interpret them in accordance with the communicative situation and produce these discourses taking into account the extralinguistic features of the communication situation, the roles of communication participants and the ways of interaction of communicants (Shadurski V.G., 2009).

Discourse competence, based on the definition of E.V. Schumann, is the ability of the student to understand and create logical and coherent speech statements presented orally or in writing (E.V. Schumann, 2006).

Accordingly, the discourse side of communicative competence means the quality of using language skills in speech activity, correctness of speaking and writing in a foreign language, logical and informative content of statements, which also means respect and understanding of foreign culture.

In connection with the above, the following skills can be distinguished as part of the discourse competence:

- ability to use lexical resources of a foreign language to create a text and apply them to interpret the text;
- ability to predict the course of a communicative situation and the communicative relevance of speech tools in accordance with the text style;

- ability to describe and explain facts using a foreign language;
- ability to logically build statements in a foreign language;
- ability to build communicative behavior in accordance with the main topic of communication;
- the ability to build their speech and non-speech behavior that is adequate to the socio-cultural specifics of the country of the studied language;
- ability to identify the topic and problem in the text;
- the ability to analyze spoken and written text from the point of view of presence in it the obvious and latent, basic and minor information;
- ability to plan text in a foreign language;
- ability to identify the motives and goals of communication in a foreign language;
- ability to control the communicative situation;
- the ability to express their own speech intentions, their opinions, feelings; be guided by their own initiative in choosing the subject-semantic content and language material;
- ability to build statements of various genres in compliance with their compositional structure, form, semantic integrity, grammatical and lexical correctness;
- skills and abilities that ensure adequate use of registers of formal and informal communication, natural or idiomatic expressions, cultural features of the language and figures of speech;
- skills and abilities of expressive intonation of utterance, possession of linguistic and extralinguistic means of emotional assessment.

The main skill of discourse competence is the ability to organize language material into a coherent and complete text, discourse.

In addition to its main function of perception and generation of discourse, discourse competence also contributes to the implementation of a number of educational tasks:

- a) determines the correspondence of speech activity to the nature and type of general activity;
- b) ensures that the process of forming speech skills and abilities is orderly, systematic, consistent and logical;

c) forms the motives of foreign language speech communication in the learning process, since it is an expression of the personal beginning of the communicant;

d) determines the success of teaching types of speech activities that serve communication, including speaking, listening, reading and writing;

e) prepares the student to use a foreign language as a tool for speech-thinking activities.

There is a direct relationship between the level of development of discourse and communicative competencies: the higher the level of discourse competence, the more fully the choice of communication tools corresponds to its goals, which determines the success of communication activities.

Students with a sufficiently developed level of discourse competence know how pragmatic, grammatical, lexical and phonological correctness of speech affects the result of a communicative action; they are aware of the possibilities of learning a language through its direct use and how compensatory strategies can help them cope with texts containing unfamiliar elements. In direct contact with native speakers of the foreign language, such students are able to engage in a communicative interaction using the resources and strategies available to them. Students learn to observe the language and strategies used by more experienced interlocutors and thus accumulate their own language baggage, both productive and receptive. In the field of listening and reading, they are able to perceive, remember and record words and expressions that they have not previously encountered, paying attention to their situational context, functional and general meaning, are able to use compensation strategies and error correction strategies, noticing, learning and using new language phenomena used by their interlocutor.

The student should not memorize texts as some examples of language implementation of a certain meaning / topic, but create / perceive discourses based on the communicative goal and situation of communication. The speech skills required to perform these actions are quite complex and require systematic training to form them. It

is necessary to study and develop the skills of both oral and written communication to improve the effectiveness of joint activities in foreign language communication. This requires a purposeful method of teaching the generation and perception of discourses, which ensures the formation of discourse competence (Kartabayeva A.A., 2015).

Ultimately, students with discourse competence gain the ability to integrate knowledge gained in other subjects and in foreign language lessons and create an independent product in that language. As such, discourse competence contributes to the development of skills included in the concept of information and communication activities of students, which is a necessary condition for their development, since only at a certain level of development of discourse competence, the student will be able to conduct information and semantic analysis of the text necessary for adequate perception of oral speech:

- the ability to express their own speech intentions, their opinions, feelings; be guided by their own initiative in choosing the subject-semantic content and language material;
- ability to build statements of various genres in compliance with their compositional structure, form, semantic integrity, grammatical and lexical correctness;
- skills and abilities that ensure adequate use of registers of formal and informal communication, natural or idiomatic expressions, cultural features of the language and figures of speech;
- skills and abilities of expressive intonation of utterance, possession of linguistic and extralinguistic means of emotional assessment.

The development of discourse competence is of particular importance in the modern process of learning a foreign language, which is characterized by the transition to a personal paradigm as a higher degree of integrity in the design of educational processes. First of all, this is due to the fact that at the current level of scientific understanding, the basic concept in the didactics of teaching foreign languages is the concept of a language personality, which includes a multi-component structurally ordered set of language abilities, the ability to produce and perceive speech messages. In this context,

discourse competence is one of the criteria for diagnosing the level of development of a language personality, since it includes such qualities as the use of communication tools, knowledge of techniques for organizing text information, and a certain degree of mastery of genre and structural elements of the language. In addition, since discourse can be considered as the implementation of personal meanings in speech that provide the necessary motivation for communication related to the personal need for self-expression (Sedov K.F., 2004), it can be argued that discourse competence contributes to the formation of the highest motivational and pragmatic level of language proficiency. As such, the level of discourse competence is a reflection (and expression) of the peculiarities of the language personality.

“Discourse is a new feature in the appearance of language as it appeared to us by the end of the XX century” (Stepanov Yu.S., 2011). The analysis of discourse competence as one of the main components of communicative competence has shown the need for careful selection of technologies and techniques that take into account the psychological features of generating discourses in the process of communication. In this regard, it seems necessary to turn to psychology and psycholinguistics in order to study the psycholinguistic aspect of generating discourses and highlight the features of this process.

To train competitive specialists, many universities in the world rely on a competence-based approach, the essence of which is to focus education not just on the transfer of knowledge, but on the formation of a system of graduate competencies in their specialty. The model of a specialist and his competencies can serve as a guide in solving this problem, which is directly related to improving the quality of education. *Competence is the ability to master certain skills to perform specific (speech) functions to achieve the ultimate goal of learning.*

A. N. Shchukin reports that the term competence was introduced into scientific use in 1965 by the American linguist, the creator of the theory of generating (transformational) grammar, Professor Noem Chomsky of the University of Massachusetts (Shchukin A.N., 2007). He suggested using the concept of competence to characterize a person’s ability to perform an activity. Later, the scientist extended the

meaning of the term to speech activity, first in his native language, and then in a foreign language. A competent speaker / listener, according to N. Chomsky, is able to understand and produce an unlimited number of correct sentences in terms of language. This ability is based on the language signs learned by a person and the rules of their connection with each other. At the same time, N. Chomsky distinguished 2 concepts that are closely related to each other: *competence* as knowledge of language signs and the rules of their connection (competence) and *performance* – the ability to use such signs in speech. This use of acquired knowledge, skills, and abilities later became known as competence. In the 60s of the 20th century, the understanding of the differences between the concepts of competence and competency was established (Chomsky N., 1972).

O. Larionova believes that the concept of “competency” is multidimensional and complex in structure. The components of a specialist’s competency have the properties of variability, interdependence, integrativity, cumulativity, social and personal significance (Larionova O. G., 2005, P.118). The result of education is the transfer of knowledge in order to develop skills and bring them to a state of readiness to implement speech intention in any professional communication situations. Therefore, the success of communication will depend on the ability to implement the speech intention, which depends on the degree of proficiency in language units and the ability to use them in specific communication situations (while knowledge of individual elements of the language itself cannot be attributed to the concept of language proficiency as a means of communication). These conditions of language proficiency are the essence of communicative competence. The use of language and its study include human actions, in the course of which a person develops a number of competencies, including communicative ones.

Communicative competence is defined as the creative ability of a person to use an inventory of language tools (in the form of statements and discourses), which consists of knowledge and readiness for their adequate use. E. M. Bastrikova believes that the concept of communicative competence includes skills and abilities of adequate

use of a foreign language in a specific communication situation. The acquisition of communicative competence by an individual becomes the dominant goal of learning (Bastrikova E. M., 2004). It is not only about knowledge of the language, but also about the ability to use it in real communication, i.e. about practical knowledge of the language and, consequently, about the development of cross-cultural competence.

Integration into the world community confronts the education system of Kazakhstan a new goal - the formation of personality of students who perceive themselves not only as representatives of a certain culture, but as citizens of the world, the subjects of discussion of cultures, conscious of their significance, responsibility in global universal processes in Kazakhstan and in the world as a whole. The international organization Council of Europe has taken on the task of helping European countries to agree on the goals and content of foreign language teaching. The fact of Kazakhstan's accession to the Council of Europe has led to the need to harmonize Kazakhstan's educational standards with common European standards.

Since 1971, the Council of Europe's foreign language projects have been working hard to develop principles and practices for foreign language learning, teaching and evaluation. The result of this work was the document "Common European Framework of Reference" ("Common European Framework of Reference", 2003), which was approved in 1997. The main content of the document is based on the description of strategies for activating general and communicative competence in order to perform speech actions to solve communicative tasks in various communication situations. General competence is not a language competence, it provides for any activity, including communication. The document states that the result of this work was the development of a system of language proficiency levels and a system for describing these levels using standard categories. These two sets create a single network of concepts that can be used to describe in standard language any certification system, any training program, starting with the setting of tasks, learning goals and ending with the competencies achieved as a result of training.

The issue of objective assessment of the level of language proficiency has always been an important issue for people who teach foreign languages and people who study them. In this regard, the Council of Europe has developed the project “Common European Framework of Reference”, which was the result of intensive work of teachers of foreign languages in Europe and other countries, which began in 1971. The aim of the project is to recommend assessment and learning methods that can be applied to all European languages. The project put together a system of competencies in a single collection, defined language proficiency levels, gave clear criteria for selecting descriptors of language proficiency levels, and gave clear criteria for how to teach and evaluate foreign language proficiency competencies for all types of speech activities and their strategies.

The “Common European Framework of Reference” is a fundamental document for the preparation of curricula, examination materials, textbooks, etc. The document was developed by the Council of Europe and is currently approved as mandatory in educational institutions in European countries. The advantage of the learning technology built on the basis of this document is a modular method, a clear correspondence of the content of the educational process to its purpose and obtaining objective criteria for assessing the level of language proficiency.

In accordance with the recommendations of the Common European competencies, teachers of Kazakhstan use the modular method in the educational process, i.e. the method of interrelated teaching of vocabulary, grammar, phonetics, style and culture of speech. The guides they use in the classroom are designed to implement the modular method in a meaningful context that is as close as possible to real-life situations. An integral part of the system of Common European competencies is its own system of language proficiency levels. The system consists of six levels: basic user (levels A1, A2), independent user (levels B1, B2), and proficient user (levels C1, C2). The “Common European Framework of Reference” states that the goals of language learning and teaching should be determined based on the needs of students and society, based on the tasks, actions

and processes required to meet these needs, as well as the relevant competencies and strategies needed in the communication process.

To accomplish communicative tasks, students need to master intercultural communicative competence. Communicative competence, in turn, includes a number of other competencies, namely: linguistic, sociolinguistic, and pragmatic. Pragmatic competence, in turn, includes discourse competence, functional and schematic speech construction competence. *Discourse competence is the ability to construct complete, coherent and logical statements of different functional styles in oral and written speech based on the understanding of different types of texts when reading and listening.* V.A. Maslova, concerning the discourse approach to the text, believes that “discourse should be analyzed as a phenomenon of process, activity, as a synchronous process of generating the text and its perception” (V.A. Maslova, 2008). Most often, a discourse is understood as a text. We can say by discourse we also mean the creation of secondary texts.

Discourse competence implies a willingness to construct a statement in the language. The student must master the ability to place information in texts that perform various functions (description, narration, exposition, etc.); build a coherent written text (essay, business letter, etc.). when learning a foreign language, work on discourse competence includes working out individual sentences at the initial stage.

According to the Common European Framework of Reference, discourse competence includes mastering such aspects as the degree of adaptation to speech situations; conducting a dialogue; developing a topic; integrity and coherence. According to the level of language proficiency B2, the degree of adaptation implies the readiness of the student to switch to a different communication register; to respond flexibly to changes in the topic, direction, and tone of the conversation; to paraphrase the statement if necessary. According to the level of language proficiency B2, conducting a dialogue involves the ability of the student to choose the appropriate moment to enter into a discussion, using adequate language tools; to start and maintain a conversation, observing the order of utterance, and finish it based on their needs,

although this may disrupt the overall course of the conversation; to use standard phrases that allow you to buy time to think about your statements. According to the level of B2 language proficiency, the development of the topic implies the student's readiness to clearly and clearly build a descriptive or narrative statement, cover individual points in more detail, illustrating them with examples. According to the level of language proficiency B2, integrity and coherence implies the student's readiness to clearly convey the relationship between the elements of a statement using a variety of means of connectivity; to build clear, logical statements using a certain set of means of communication, but longer statements may not be logical enough.

Tasks for self-checking the correctness of understanding and knowledge of the considered terminology, conceptual and factual information

- 1. Define the concept of "intercultural communicative competence" (level of reproduction)*
- 2. Give the definition of discourse competence (the level of reproduction)*
- 3. List the learning tasks that are facilitated by discourse competence (level of reproduction).*
- 4. Explain with examples the features of students with developed discourse aspects of intercultural communication competence (level of comprehension);*
- 5. Schematically imagine the structure of intercultural communicative competence (level of comprehension).*
- 6. Schematically imagine the structure of discourse competence (level of comprehension).*
- 7. Describe the main directions of development of Kazakhstan's educational standards for learning foreign languages in relation to common European standards (level of comprehension).*
- 8. Compare the definitions of discourse competence of several researchers (level of analysis).*
- 9. List the levels of language proficiency defined by the document "Common European Framework of Reference" (level of analysis).*

10. *Present in tabular form the composition of the discourse competence at level B2 as part of the Common European Framework of Reference (level of analysis).*

1.7. TOURIST DISCOURSE COMPETENCE AND ITS FORMATION IN THE LEARNING PROCESS

This part of the first section of the guide covers:

- 1) development of the tourism industry as an impulse to study tourism discourse as a special type of speech activity;*
- 2) typological status of tourist discourse (a subspecies of institutional advertising discourse or an independent type of discourse);*
- 3) professional, academic, public subspecies of tourist discourse;*
- 4) scope of functioning, goals, type of communicants (addressee and addresser) of the tourist discourse;*
- 5) travel as a key concept of tourist discourse;*
- 6) varieties and genres of tourist discourse.*

This part ends with tasks for self-checking the quality of assimilation of the studied material.

In recent years, the study of a foreign language by students of the specialty “Tourism” has become an integral, indispensable part of their professional education. Kazakhstan’s desire to enter the European educational space means that a future tourism specialist must be aware of everything new, know what is happening in their professional environment, in order to participate in cross-cultural professional contacts. Learning a foreign language in the context of one’s profession and mastering it is an integral and important part of the professional culture of a future specialist in the field of tourism. As for the nature of future specialists, this is a professional activity of a public nature, which is characterized by a significant workload of various communication functions. We can say that the modern tourism industry is a technology of continuous communication with different people. Traditionally, professional activity in the field of

tourism is characterized as a continuous process of performing the following functions: planning, organization, motivation, control, communication, decision-making. Communication, in turn, consists of the following qualities: the ability to establish interaction, maintain and break ties, the ability to use verbal and nonverbal means of communication, the ability to provoke an appropriate reaction in the interlocutor. The criteria for evaluating a specialist in the field of tourism, among other things, include the following qualities: the ability to reliably prove their point of view, the ability to logically and consistently build their activities, knowledge of methods and methods of conducting negotiations, the ability to conduct effective negotiations (Жайтапова А.А., 2016).

Currently, the tourism industry is a rapidly developing sector of the world economy. In no other sphere do so many different cultures intersect. People will never lose interest in something new, so tourism is becoming more popular every year. As a result, interaction between different cultures becomes global. Currently, the tourism industry is constantly growing and developing. According to statistics provided in a number of studies, about 180 million people are involved in the tourism business. People, which is more than ten percent of the total number of employees worldwide (Mikhailov N.N., 2011). Communication in the tourism sector has a national specificity and multidimensional character. In intercultural communication, a special role is played by national specific features of the linguistic view of the world, as well as the ratio of national identity and language. It is in tourism that different cultures collide and interact (Filatova N.V., 2012). This scale of the tourism industry was the impetus for the emergence of linguistic research aimed at studying the tourist discourse as a special type of speech activity.

Determining the typological status of tourist discourse is an important task. Such researchers as O.R. Bondarenko (Bondarenko O.R., 2012), S.A. Pogodaeva (Pogodaeva S.A., 2008), V.A. Mityagina (Mityagina V.A., 2009), N.V. Filatova and others approached the problem of defining tourist discourse as a special type of institutional discourse. Their opinions differ on the typological affiliation of tourist

discourse. There is an assumption that this type of discourse is a subspecies of institutional advertising discourse (Filatova N.V., 2012).

Being a type of institutional business discourse, however, tourist discourse is not homogeneous in its linguistic and pragmatic characteristics, it is a multidimensional phenomenon. Taking T.A. Shiryaeva's point of view on three areas of business discourse functioning (professional, academic and public) (Shiryaeva T.A., 2006), we will distinguish at least three subspecies of tourist discourse, each of which is characterized by the specifics of lexical composition, genre and stylistic features, specific communication strategies and tactics: professional (serves the process of business activity in the tourism industry), academic (operates in the field of training specialists in the tourism industry, it also performs scientific analysis of existing practical activities in this area of the economy) and public (mainly aimed at spreading information about the tourism industry and attracting customers). Each of these subspecies has its own specifics and general characteristics.

From another point of view, it is an independent type of discourse that has the ability to interact with other types of discourse (everyday, scientific, advertising, etc.) (Mikhailov N.N., 2011).

In order to claim that tourist discourse is one of the special types of institutional discourse, it is necessary to clearly present its typological status, and therefore consider: goals, participants, chronotope, key concept, strategies, material, varieties and genres (Karasik V.I., 2000).

The most balanced point of view is the one, according to which the tourist discourse is an independent type of discourse, characterized by a special thematic focus, orientation to a strictly defined addressee, the uniqueness of the goal, the specificity of a set of language tools, and its own genre paradigm. However, some clarifications are required here as well. In order to clearly represent the typological status of tourist discourse, it is necessary to consider (a) the sphere of communication in which it operates, (b) the purpose of communication, (b) the type of communicants (addressee and addressee).

N.V. Filatova in her article "Genre space of tourist discourse" defines the purpose of tourist discourse as getting a profit - getting excursion and tourist services (Filatova N.V., 2012).

In accordance with the specifics of the situations in which the tourist discourse operates, the purpose of communication is to ensure the effectiveness of organizations representing the tourism industry: establishing contacts between organizations offering a tourist product, on the one hand, and target audiences, on the other, interacting with the media, creating an image of the organization, developing public relations, promoting the tourist product and tourism in general.

An important point to consider when identifying the characteristics of tourist discourse is the type of communicants involved in situations that represent the field of tourism business. Participants in communication are, on the one hand, broad segments of the population, considered as real and potential tourists, and, on the other hand, various organizations of the travel industry (travel companies and agencies, air and railway ticket offices, agencies of guides and guides — interpreters, service workers, etc.).

The main participants of the tourist discourse are the seller – (tour operator) – the client; the guide – the tourist; the author of the text – the recipient of the text.

The above-mentioned specific features of the sphere of functioning of tourism discourse give reason to define its typological status as follows: (a) tourism discourse is undoubtedly an institutional category, since it is used primarily in communication situations in which at least one of the parties represents a social and / or economic institution that operates within the framework of tourism business (management, marketing, financial flows, personnel policy, public relations, media resources, institutes of culture and art of different countries, state, legal, social, environmental organizations); (b) entering the space of institutional discourse, tourist discourse can be classified as a variety of business discourse, since its attributes clearly show formality (participants in communication are in official relations with each other, when both or one of the parties performs specific professional functions), status (relations provide for social distance), the presence of a business problem, certainty in time and place, normativity of communicative behavior, label, tonality, varying depending on the type of recipient: in the case of communication

between representatives of organizations — formality, neutrality, label; when communicating with tourists — emotionality, evaluation, trust, deliberate transition to friendly relations, psychological impact, etc.

As a chronotope or place of tourist discourse, N.V. Filatova identifies an office, a tourist bus, a museum, a city street, a virtual space, and a text space (Filatova N.V., 2012).

The key concept of tourist discourse is travel. The material of the tourist discourse is a large set of topics, including country and historical information, temporary organization of the tour, hotel business, transport, security, food, and so on.

Speaking about tourist discourse, it is important to note its varieties and genres. Depending on the channel of information transmission, one can distinguish between oral and written varieties of tourist discourse. The written form of tourist discourse includes printed texts (guide, tourist prospectus, booklet, brochure, catalog, article, leaflet) and computer-mediated communication (virtual tour, web page (site) of the tourist office, forum of tourists and travelers, blog of a tourist or traveler (a variant of the name that combines this genre with the previous one-travelers' reviews), an email from a client to the tourist office, electronic correspondence of employees of the tourist sphere, a tourist's review).

The oral variety is divided into direct and indirect. In spoken varieties of direct communication are: tour, dialogue with the seller, the dialogue with the representative of the host country, the dialogue between operator and contractor; in spoken varieties of mediated communication: video-guide, audio-guide (Filatova N.V., 2014).

The analysis of the works of German, Italian, and Russian linguists: T. Brish (Brish T., 2001), L.V. Shcherba (Shcherba L.V., 1974), A. Pottmann (Pottmann A., 1997), N.V. Filatov, E.Yu. Novikova (Novikova E.Yu., 2016), E.Yu. Alikina (Alikina E.Yu., 2010) and other scientists in the field of tourist discourse on the typology of genres and methods of interaction allowed us to identify the genres of tourist communication and present them in table 5 (Novikova E.Y., 2016).

Table 5 - Genres of tourist communication

Kind of interaction	Genres of written communication	Genres of oral communication
Institutional communication	<ol style="list-style-type: none"> 1. Contracts, safety instructions and use of tourist equipment/ devices in travel agencies. 2. Guest card, guide/rules of accommodation and in the hotel, a reminder of fire safety. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Communication in official travel services (office or off-site dialogue between a representative of a travel agency and a client). 2. Communication with a representative of the host party (between the client / accompanying group and the hotel employee/tour bus driver). 3. Communication between the tour operator and the counterparty (booking hotels, air tickets, etc.). 4. Speech interaction in special circumstances.
Business communication	<ol style="list-style-type: none"> 1. Business correspondence with tour operators, travel agencies, guides, hotels. 2. Specialized texts of reference, statistical and rating nature in the sphere of tourism economy. 3. Presentations of hotels / restaurants / travel agencies. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. negotiations. 2. Presentation of tourist products.

<p>Culturally significant communication</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tour program. 2. Tourist catalogs, brochures, flyers. 3. Internet portals. 4. Guides. 5. Reviews of tourists. 6. Menu. 7. Avenues in museums / exhibition halls. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Audio guides 2. Video tour 3. City / Museum tours, etc. 4. Communication on the streets / in shops / restaurants.
---	---	---

Thus, having considered the specific features of the sphere of functioning of tourist discourse and its components, we can determine its typological status as follows:

1. Tourism discourse is undoubtedly an institutional category, since it is mainly used in communication situations in which one of the parties represents a social and / or economic institution that operates within the framework of the tourism business (marketing, management, public relations, financial flows, personnel policy, media resources, cultural and art institutions of different countries, state, legal, social, environmental organizations).

2. Entering the space of institutional discourse, tourist discourse can be classified as a variety of business discourse, since its attribute features clearly show:

- formality (participants in communication are in official relations with each other, when both or one of the parties performs specific professional functions);
- status (relationships provide for social distance);
- presence of a business problem;
- certainty of time and place;
- normativity of communicative behavior;
- labeling;
- tonality that varies depending on the type of recipient: in the case of communication between representatives of organizations

— formality, neutrality, label; when communicating with tourists
— emotionality, evaluation, trust, deliberate transition to friendly relations, psychological impact, etc.

- discourse competence in the field of tourism.

Tourist discourse competence involves mastering various types of discourse that allow you to reproduce the content and social content of professional activities. This type of competence is an integral part of professional competence in the field of tourism and means the ability to apply a set of knowledge, skills and methods of activity related to discourse analysis, construction and situational understanding of discourses as objects of reality in the process of tourism activities. Thus, discourse can be considered as mastering an object in foreign language classes in non-linguistic universities. Various types of discourse are the main components of the content of teaching foreign language communication, which is aimed at the formation of discourse competence.

In higher education institutions, when teaching a professional foreign language, geographical and everyday topics are given in the first and second courses, and topics related to specialization, are given especially in the third and fourth courses. The main purpose of professional English classes is to familiarize with the vocabulary used in the future profession, explain their meaning, expand the scope of professional activity, and develop scientific skills, writing, speech, and reading skills in this area. The consolidation and activation of professional terms through tasks and exercises related to them plays an important role in the interpretation of text terms. For example, when studying the topics “resort”, “carrier”, “tour”, it is necessary to give an interpretation of the meanings, explanation of terms related to the tourism industry: “permit, visa, travel agency, license, route, release date, booking, etc.”. It is necessary to monitor how students understand the meaning of these words, whether they know how to use them in their professional vocabulary.

Concluding the consideration of the specifics of tourist discourse, we emphasize the following: (a) as a kind of institutional business discourse, tourist discourse has such attributes as formality, status, normativity, label, business tone; (b) in its linguistic and

pragmatic characteristics, tourist discourse is not homogeneous — in accordance with the specifics of communicative situations, goals of functioning and the type of addressee, it can be distinguished into three subspecies: professional, academic and public tourist discourse; (c) the differences in the tourist discourse used depending on the specifics of communicative situations are clearly shown in the lexical composition of texts functioning in this type of institutional business discourse: in professional and academic tourist discourse, terms and special vocabulary are frequently marked, in public — vocabulary with evaluative and emotive connotations prevails.

Tasks for self-checking the correctness of understanding and knowledge of the considered terminology, conceptual and factual information

1. *Explain how the tourism industry affects the development of tourist discourse (the level of reproduction).*

2. *Describe the typological status of the tourist discourse (level of reproduction).*

3. *Compare the definitions of institutional and business discourse, explain the similarities, differences, and relationships between these phenomena (the level of reproduction).*

4. *Describe the reasons for determining its typological status of tourist discourse (level of comprehension).*

5. *Draw a picture of the typological status of the tourist discourse (level of comprehension).*

6. *Describe the genre structure of tourist discourse (level of comprehension).*

7. *Use a specific example to show the genre and stylistic features of professional tourist discourse (level of comprehension).*

8. *Use a specific example to show the genre and stylistic features of academic tourist discourse (level of comprehension).*

9. *Use a specific example to show the genre and stylistic features of public tourist discourse (the level of comprehension).*

10. *Make a text (80-100 words) about the capital of the Republic of Kazakhstan that meets the requirements for public tourist discourse (application level).*

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ
REFERENCE

1. Абишева С.К. / «Профессионально-ориентированный иностранный язык» // Материалы региональной научно-практической конференции магистрантов и студентов «Букетовские чтения – 2016». – Караганды : Издательство КАрГУ, 2016. – С. 217-221.

2. Абрамова Е. С. Массмедийный дискурс: сущность и особенности / Е.С. Абрамова // Белгородский государственный национальный исследовательский университет. Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – №12-1(42). – С. 17-19.

3. Аликина Е.Ю. Особенности функционирования метафоры в туристическом дискурсе / Е.Ю. Аликина // Вестник Пермского университета. – 2010. – Вып.4. – С. 80-86.

4. Алмазова Н.И. Межкультурная компетентность: дискурсивно-ориентированный подход к дидактическим проблемам / Н.И. Алмазова // Текст – Дискурс – Стиль коммуникации в экономике: Сб. научн. ст. – СПб. : Изд-во СПб гос. универ-та экономики и финансов, 2003. – С. 100-112.

5. Артюнова Н.Д. Дискурс // Языкознание. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 1-е изд. – М. : Большая российская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.

6. Астафурова Т.Н. Лингвокогнитивный подход к исследованию межкультурной коммуникации / Т.Н. Астафурова // Вестник ВолГУ. Серия 2. Языкознание. – 2002. – Выпуск 2. – С. 165-71.

7. Ахатова, Б. А. Политический дискурс и языковое сознание / Б. А. Ахатова. – Алматы : Экономика, 2006. – 302 с.

8. Бастрикова Е.М. Коммуникативная компетенция как лингводидактический феномен. // Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект / Казан. гос. ун-т. филол. фак-т. – Казань : Казан.гос.ун-т, 2004.- С. 43-48.

9. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; Под ред., вступ. ст. и коммент. Ю. С. Степанова ; Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.

10. Берденова С.Ж. Формирование коммуникативной компетенции полиязычной личности учащихся 5 класса общеобразовательной школы Казахстана с русским языком обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Алматы, 2006.

11. Бим И.Л. Компетентностный подход к образованию и обучению иностранным языкам / И.Л. Бим // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / под ред. А. В. Хуторского. – М. : Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – С.156-163.

12. Большой толковый социологический словарь. В 2-х тт. ; пер. с англ. – Т.1. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с.

13. Большой толковый социологический словарь. В 2-х тт. ; пер. с англ. – Т.2. – М.: Вече, АСТ, 2001. – 528 с.

14. Бондаренко О.Р. Дискурсивные свойства англоязычного дискурса сферы туризма как основа дискурсивной компетенции профессионала // Вестник Моск. гос. лингвист. ун-та. – 2012. – № 638. – С. 64-74.

15. Боротько В.Г. Элементы теории дискурса / В.Г. Боротько. – Грозный : Изд-во Чечено-Ингуш. гос. ун-та, 1981. -113 с.

16. Буркитбаева Г.Г. Деловой дискурс: онтология и жанры. -Алматы: Ғылым, 2005

17. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1999. – 350 с.

18. Гадамер Г.Г. Актуальность прекрасного / Г.Г. Гадамер. – М.: Искусство, 1991. – 367 с.

19. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранному языку: пособие для учителя / Н.Д. Гальскова. – М. : АРКТИ – Глосса, 2000. – 165 с.

20. Гальскова Н.Д. Ценности современного мира глобализации и межкультурное образование как ценность / Н.Д. Гальскова // Иностранные языки в школе. – 2012.- № 1. – С. 3-11.

21. Гальскова Н. Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. 2004. № 1. С. 7.

22. Гейхман Л.К. Обучение общению (общепедагогический

подход): дис. ... док. пед. наук : 13.00.01 / Л.К. Гейхман. – Екатеринбург, 2003. – 426 с.

23. Гез Н. И., Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика [Текст] / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 336 с.

24. Гончарова М.В. Анализ ситуаций в обучении студентов иноязычному профессионально-ориентированному общению (на материале специальностей «Менеджмент», «Управление»): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / М.В. Гончарова. – М., 2005. – 218 с.

25. Горбунов А.Г. Формирование дискурсивной иноязычной компетенции как инновационный компонент иноязычного образования в высшей школе/ А. Г. Горбунов // Научно-педагогическое обозрение. Pedagogical Review. – 2014. – № 2 (4). – С. 46-50.

26. Государственная программа индустриально-инновационного развития на 2015-2019 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874.

27. Григорьева В.С. Анализ дискурса. К постановке вопроса / В.С. Григорьева // Актуальные проблемы лингводидактики : сб. тез. и докл. ТВВАИУ. – Тамбов, 1998. – С. 99–100.

28. Громова В.В. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции на основе интердисциплинарного обучения: школа с углубленным изучением иностранного языка, английский язык: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / В.В. Громова. – М., 2011. – 228 с.

29. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.

30. Ежова Т.В. К проблеме изучения педагогического дискурса // Вестник Оренбургского государственного педагогического университета. Гуманитарные науки. – 2006. – № 2 – с. 52-56.

31. Елизарова, Г.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: дис. ...д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Г.В. Елизарова. – СПб., 2001. – 371 с.

32. Жайтапова А.А. The peculiarity of teaching/learning the contents of an oral foreign language professional tourist discourse / Жайтапова А.А., Картабаева А.А. // Педагогика и психология. – 2016. – №3 (28). – С. 133-138.

33. Жайтапова А.А., Картабаева А.А. Professional-Oriented Communication Training: Tourism Discourse, «Функциональная грамотность и образование: инновационные направления и методы педагогической практики» Международная научная конференция, Ақтөбе, 2017, С. 121-124

34. Зернецкий П.В. Четырехмерное пространство речевой деятельности / П.В. Зернецкий // Язык, дискурс, личность. – Тверь : Тверской гос. ун-т, 1990. – С. 60-68.

35. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2005. – №11. – С. 14-20.

36. Иванова А.М., Чакликова А.Т., Дуйсекова К.К. под научным руководством Кунанбаевой С.С. Концепция развития иноязычного образования / КазУМОиМЯ. – Алматы, 2010. – 21 с.

37. Казакова О.В. Формирование межкультурной компетенции учащихся старших классов (на примере иностранного языка): дисс. ... канд.пед. наук. – Н. Новгород, 2007. – 165 с.

38. Калмыкова Л. И. К вопросу обучения монологическому высказыванию // Профессионально-ориентированное взаимосвязанное обучение всем видам иноязычной речевой деятельности в неязыковом вузе. – Пермь, 1986. – 204 с.

39. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.

40. Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

41. Кармысова М.К. Общеевропейские компетенции как путь вхождения в международное образовательное пространство. Материалы международной конференции Республики Казахстан

в глобальном межкультурном пространстве. Алматы, 23-24 октября, 2003

42. Картабаева А. А. Discourse in the context of teaching foreign professional communication, Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнетивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти, Киев, Украина, 2016, С. 43-45

43. Картабаева А. А. Дискурсивная компетенция как составляющая межкультурной коммуникативной компетенции // Педагогика и психология. – 2015. – №4 (25). – С. 91-96.

44. Касен А.О., Кондубаева М.Р. Механизм формирования языковой компетенции у студентов-экологов // Алтынсаринские чтения. Развитие национальной системы образования в условиях глобализации: материалы Международной научно-практической конференции. Алматы, 2008.

45. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: пед.ғыл. докт....дисс: 21.05.05. - Қарағанды: Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ, 2005. - 216 б.

46. Кибрик А. А. Модус, жанры и другие параметры классификации дискурсов / А.А. Кибрик // Вопр. языкознания. – 2009. – № 2. – С. 3-21.

47. Кибрик А.А. 7 фактов об одном из центральных понятий современной лингвистической теории / А.А. Кибрик. [Электронный ресурс]. URL: <https://postnauka.ru/faq/10456> (Дата обращения: 24.07.2020)

48. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе: дис. в виде доклада ... докт. филол. н. : 10.02.19. /А.А. Кибрик. – М., 2003. – 90 с.

49. Колтунова М. В. Язык и деловое общение. Нормы, риторика, этикет : Учебное пособие для вузов / М.В. Колтунова. – М. : Экономическая литература, 2002. – 288 с.

50. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III Қазақстан Республикасының Заңы (07.07.2020 берілген өзгерістер мен толықтырулармен) Электронды ресурс: [https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747]

51. Кучеренко О.И. Формирование дискурсивной компетенции в сфере устного общения : Французский язык, неязыковой вуз : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. / О. И. Кучеренко. – Москва, 2000. – 184 с.

52. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы: 2010. – 324 б.

53. Ларина Т.В. Культура как стилообразующий фактор / Т.В. Ларина //Межкультурная коммуникация и перевод: Материалы межвузовской научной конференции. Москва 27 января 2005 г. – М. : МОСУ, 2005. – С. 71 -75.

54. Ларионова О.Г. Компетентность – основа контекстного обучения / О.Г. Ларионова // Высшее образование в России. 2005, №10. – с. 118-122.

55. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.

56. Лопатина Ю.В. Обучение студентов неязыкового вуза профессионально-ориентированному общению на английском языке: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Ярославль, 2005. – 182 с.

57. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.

58. Манаенко Г.Н. Дискурс в его отношении к речи, тексту и языку // Язык. Текст. Дискурс: Межвуз. сб. науч. ст. – Ставрополь: Пятигор. гос. лингв. ун-т, 2003. – С. 26-40.

59. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие. – 9-е изд. /В.А. Маслова. – М. : Флинта, 2018. – 296 с.

60. Мильруд Р.П. Методология и развитие методики обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд // Иностраный язык в школе. – 1995. – № 5. – С. 13–18.

61. Миролубов А.А. История отечественной методики обучения иностранным языкам: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению “Лингвистика и межкультур. коммуникация” / А.А. Миролубов. – М. : Ступени, Инфра-М, 2002. – 446 с.

62. Митягина В.А. Коммуникативные действия в туристическом дискурсе // Иностран. яз. в высш. шк. – 2009. – № 4. – С.88-97.

63. Михайлов Н.Н. Английский язык для направлений «Сервис» и «Туризм» / Н.Н. Михайлов. – М. : Академия, 2011. – 198 с.

64. Муратов А.Ю. Формирование межкультурной компетенции учащихся в процессе обучения английскому языку с использованием телекоммуникации: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А.Ю. Муратов. – Барнаул, 2005. – 213 с.

65. Новикова Э.Ю. Особенности терминологических номинаций в русскоязычном и немецко-язычном туристическом дискурсе // Homo Loquens (Вопросы лингвистики и транслатологии) : сб. ст. / отв. ред. В.А. Митягина. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2016. – Вып. 9. – С. 32–41.

66. Образцов П.И. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на не языковых факультетах вузов : учеб. пособие / П. И. Образцов, О. Ю. Иванова ; под ред. П. И. Образцова. – Орел : ОГУ, 2005. – 114 с.

67. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. Монография. – Страсбург; М. : Совет Европы, Департамент по языковой политике; Московский государственный лингвистический университет, 2001-2003. – 259 с.

68. Орлов Г.А. Современная английская речь /Г.А. Орлов. – М. : Высшая школа, 1991. – 240 с.

69. Пассов, Е. И. Коммуникативное иноязычное образование: концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк, 1999. – 550 с.

70. Персикова Т.Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: Учеб. Пособие /Т.Н. Персикова. – М. : Логос, 2002. – 224 с

71. Плужник И. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов в профессиональные подготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.0 / И.Л. Плужник – Тюмень, 2003.- 46 с.

72. Погодаева С.А. Языковые средства аргументации во французском туристическом дискурсе: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 2008. – 20 с.

73. Ребус Б.М. Психологические основы делового общения: Учебное пособие: Для слушателей фак. повышения квалификации и проф. переподгот. управлен. кадров образования. – М.: Илекса, 2001. – 175 с.

74. Ревзина О.Г. Язык и дискурс / О.Г. Ревзина // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – М., 1999, №1. – С.25-34.

75. Рыбкина, А.А. Педагогические условия формирования профессиональных умений курсантов учебных заведений МВД в процессе обучения иностранному языку / А.А. Рыбкина. — Саратов: Саратовский юридический институт МВД России, 2005. -152 с.

76. Сафонова, В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Сафонова В.В. – М., 1993. – 56 с.

77. Седов К.Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.

78. Соловова Е. Н. Задачи языкового образования в русле глобальных реформ // Английский язык. – М.: Первое сентября, 2005. – № 17. – С. 26-31.

79. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности. / Ю. С. Степанов. // Язык и наука конца XX века : сборник статей / РАН, Институт языкознания РАН. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 1995. – С. 35-73.

80. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.

81. Тер-Минасова С.Г. Преподавание иностранных языков в современной России: прошлое, настоящее и будущее. // Журнал Молодой ученый. 2015. № 15(95). С. 1-7

82. Тимофеев Ю.П. Профессиональное общение и его развитие. - Астрахань: Изд-во Астрах. пед. ин-та, 1995. – 136 с.

83. Ухванова-Шмыгова И.Ф. Дискурсная и методическая компетенции и их место в процессе повышения качества преподавания иностранного языка в вузе / И.Ф. Ухванова-Шмыгова // Методология исследований политического дискурса : актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов. Вып. 5. – Мн.: БГУ, 2008. – С. 231–244.

84. Ухванова-Шмыгова, И. Ф. Каузально-генетический подход в контексте лингвистики дискурса / И. Ф. Ухванова-Шмыгова. – Минск : БГУ, 2014. – 223 с

85. Филатова Н. В. Диссертация на соискание степени кандидата филологических наук: Дискурс сферы туризма в прагматическом и лингвистическом аспектах. – М., 2014. [Электронный ресурс]. <http://cheloveknauka.com/diskurs-sfery-turizma-v-pragmaticheskom-ilingvisticheskom-aspektah#ixzz4kXdFLvw5>

86. Филатова Н. В. Жанровое пространство туристического дискурса // Филологические науки. – 2012. – №2. – С. 76-82.

87. Филатова Н. В. Туристический дискурс в ряду смежных дискурсов: гибридизация или полифония // Вестник МГОУ Серия «Лингвистика». – 2012. – Вып. 3. – С. 41-46.

88. Фурманова В П. Формирование культурно-языковой личности обучающихся в преподавании иностранных языков на основе развития межкультурной компетенции : учебное пособие / В. П. Фурманова, И. Н. Щеглова ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Нац. исслед. Мордов. гос. ун-т им. Н. П. Огарева, Сред. общеобразоват. шк. N40. – Саранск ; Рузаевка : Рузаевский печатник, 2017. – 253 с.

89. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; пер. с нем. – СПб. : Наука, 2000. – 380 с.

90. Халеева Н.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. М., 1989.

91. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса /Н. Хомски ; Пер. с англ. под ред. и с предисловием В.А. Звегинцева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 129 с.

92. Хусаинова М.А. Становление профессиональной

позиции студентов – будущих менеджеров средствами иностранного языка: дис.канд. пед.наук. Самара, 2006, с. 165

93. Чакликова А.Т. Научно-теоретические основы формирования межкультурно-коммуникативной компетенции в условиях информатизации иноязычного образования: дисс. ... док. пед. наук. 13.00.02 / А.Т.Чакликова. – Алматы, 2009. – 267 с.

94. Чернявская В.Е., Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия / Чернявская В.Е. – М. : ФЛИНТА, 2017. – 128 с.

95. Шадурский В. Г. Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам / В. Г. Шадурский. – Минск, 2009. – 325 с

96. Ширяева Т.А. Когнитивная модель делового дискурса / Т.А. Ширяева. – Пятигорск: Пятигорский лингвистический университет, 2006. – 256 с.

97. Ширяева Т.А. Структурно-содержательная и функциональная парадигма современного делового дискурса: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / Т.А. Ширяева. – Нальчик, 2014. – 47 с.

98. Шуман Е.В. Возможности и перспективы межкультурной коммуникации на немецком языке в школе /Е.В. Шуман [Электронный документ] // INTER-CULTUR@L-NET – Вып.5. // URL: www.my-luni.ru/journal/clauses/101 (дата обращения 06.08.2020).

99. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

100. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика. Учебное пособие для преподавателей и студентов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Филоматис, 2006. – 480 с.

101. Brysch T. Tourismus als Gegenstand kommunikationswissenschaftlicher Forschung – dargestellt am Beispiel des Reiseverkaufsgesprächs. 2001. S. 113.

102. Canale, M. and Swain, M. 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1 (1), 1-47

103. Connor U., Mbaye A. Discourse approaches to writing assessment. *Annual Review of Applied Linguistics*, 2002, 263-278.

104. Fantini, A. E. Assessing Intercultural Competence: Issues and Tools // *The SAGE handbook of intercultural competence* / D. K. Deardorff (ed.). SAGE Publications Thousand Oaks, 2009. P. 456-476.

105. Grice P. *Studies in the Way of Words*, Cambridge, MA: Harvard University. Press, 1991.

106. Habermas J. *Theorie des Kommunikativen Handelns* / J. Habermas. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981. – Bd. 1. 534 s.; Bd. 2. – 418 s.

107. Harris Z. Discourse analysis // *Language*. 1952. V. 28. № 1. P. 1-30.

108. Hymes, D. On Communicative Competence. In J.B.Pride and J.Holmes (eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin, 1972, pp. 269-293

109. Pothmann, A. *Diskursanalyse von Verkaufsgesprächen*. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1997. – 308 S.

110. Seebohm T.M. *The Significance of the Phenomenology of Written Discourse for Hermeneutics*, ed., Joseph J. Pilotta, Copyright, 1982. – 292 p.

111. Seebohm T.M. *The Significance of the Phenomenology of Written Discourse for Hermeneutics*, ed., Joseph J. Pilotta, Copyright, 1982. – 292 p.

112. Stier, J. “Internationalization, ethnic diversity and the acquisition of inter-cultural competencies”. *Journal for Intercultural Education*, 2003, 14.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	3
Бөлім 1. Кәсіби бағытталған дискурсивті құзыреттілік қазіргі жоғары мектеп бакалавриатында шетел тілін оқытудың мақсатты бағыты ретінде	7
1.1. Дискурс түсінігі, оның шетелдік білім беру жүйесіндегі мағыналары мен түрлері.....	7
1.2. Дискурстың түрлері: ауызша және жазбаша дискурс.....	17
1.3. Шетел тіліндегі кәсіби бағытталған қарым-қатынас әдістемелік категория ретінде.....	26
1.4. Коммуникативті құзыреттілік студенттердің дискурсивтік қабілеттерінің дамуының факторы ретінде	42
1.5. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік шетел тілін оқытудың мақсатының құрамдас бөлігі ретінде	51
1.6. Дискурсивтік құзыреттілік коммуникативтік құзыреттіліктің құрамдас бөлігі ретінде	60
1.7. Туристік дискурсивті құзыреттілік және оны шетел тілін оқыту процесінде қалыптастыру	74
Пайдаланылған әдебиет	231
Бөлім 2. Туристік дискурсивті құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында «Кәсіби шетел тілі» пән сабақтарына арналған әдістемелік материал	84
Кіріспе	84
2.1. Travelling and transportation.....	86
2.2. At the airport.....	95
2.3. International signs.....	102
2.4. Travel agency.....	109
2.5. Arrival and departure.....	113
2.6. Holidays.....	118
2.7. Culture and traditions.....	124
2.8. Cities and sightseeing.....	129
2.9. At the hotel.....	134
2.10. At the restaurant.....	139

GRAMMAR	144
Present Simple Tense.....	144
Present Continuous	145
Past Simple Tense	146
Past Continuous	147
Future Simple Tense	148
Present Perfect Tense	149
FOR and SINCE	150
Past Perfect Tense	151
Present Perfect vs Past Simple	152
Past Simple vs Past Perfect	152
Modal verbs	153

CONTENT

Introduction	157
Section 1. Professionally-oriented discourse competence as a target for teaching a foreign language in a bachelor’s degree program at a modern higher school	161
1.1. The concept of discourse, its meanings and types in the system of foreign language education.....	161
1.2. Types of discourse: oral and written discourse	171
1.3. Professionally-oriented communication in a foreign language as a methodological category.....	179
1.4. Communicative competence as a factor in the development of discourse abilities of students	193
1.5. Intercultural communicative competence as a goal of learning a foreign language	201
1.6. Discourse competence as a component of communicative competence	210
1.7. Tourist discourse competence and its formation in the process of teaching a foreign language	222
References	231
Section 2. Methodological material for teaching the discipline “Foreign language” on the formation of tourist discourse competence	84
2.1. Travelling and transportation	86
2.2. At the airport.....	95
2.3. International signs.....	102
2.4. Travel agency.....	109
2.5. Arrival and departure.....	113
2.6. Holidays.....	118
2.7. Culture and traditions.....	124
2.8. Cities and sightseeing.....	129
2.9. At the hotel.....	134
2.10. At the restaurant.....	139

Ескертпе үшін

Ескертпе үшін

А.А. Жайтапова, А.А. Картабаева

Шетел тілін оқытудағы кәсіби бағытталған дискурсивті
құзыреттілік
(туризм мамандығы бойынша)

«Полилингва» баспасында басылып шығарылды
АҚ «Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ»

Баспа директоры:
Есенғалиева Б.А.

Компьютерлік беттеу:
Ахметова Р.С.

Басуға 04.03.2021 қол қойылды.
Пішімі 60x84 $\frac{1}{16}$, Баспа табағы 15,5 б.т.
Тапсырыс № 1075. Таралымы 500 дана.

Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ-нің
«Полилингва» баспасында шығарылды

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru